

Het gewonde hoofd, of korte verhandeling van de opper-hoofswonden en bekkeneels-breuken, van de wonden des aangesigts en van de wonden des hals : hare verscheidene soorten en veiligste genesing ...

<https://hdl.handle.net/1874/45096>

Mil. Hosp.
E. 1097

BIBLIOTHEEK VAN 'S RIJKS KWEEKSCHOOL
VOOR
MILITAIRE GENEESKUNDIGEN.

—
PRACT. HEELKUND. WETENSCH.
HEELKUNDE IN HET BIJZONDER.
ZAMENH.-BLOED-ZENUW-ZIEKTEN.
WONDEN.
IN 'T ALGEMEEN EN BIJZONDER.

14.

E. 1097.

H E T
GEWONDE HOOFT,
 Of korte verhandeling van de
OPPER-HOOFTS-WONDEN
 E N
BEKKENEELS-BREUKEN.
 V A N D E
WONDEN DES AANGESIGTS
 E N V A N D E
WONDEN DES HALS.

Hare verscheidene soorten en veiligste genees-
 sing, zoo uit de Leere der Oudheid als
 hedendaagse Practyk vertoont,
 En door aanmerkelyke voorvallen bevestigt.

DOOR

WOUTER SCHOUTEN.

Chirurgus in Haarlem.

TWEEDE DRUK.

TE ROTTERDAM,

By **HERMANUS KENTLINK,**

Boekverkooper agter het Stadshuis 1726.

OPDRAGT

Aen de

Edele Groot Achtbare Heeren

DE HEEREN

Mr. WILLEM FABRICIUS.

Mr. SALOMOM van ECHTEN.

Mr. PIETER BAAS.

Mr. CHRISTOFFEL van VALKEN-
BURC.

Regeerende Burgermeesteren :

Mitsgaders de vordere Hoog-wyzen Raad en
Magistraat der Stad Haarlem.

Edele Groot Achtbare Heeren,

Onder de vornaamste Kunsten
en Wetenschappen, in dit
tydelyke leven den mensch
nootsakelyk, is die van de

* 2

Me-

O P D R A G T.

Medecyne, ende in dese, die van de Chirurgie; al van ouds geensints de minste geacht geweest: dewyl zy de Eer-naam van het Konstigste, het swaarste, en ook het alder-seekerste Konst-gedeelte, in dat groote Konstwerk van de Edele Medecyne verkregen heeft.

Men keurd de Chirurgie het konstigste deel in de Medecyne, vermids haar kennisse niet alleen) een wel gefondeerde wetenschap, soo in de Anatomia als verscheidentheid der subjecten, (omtrent der selver Temperamenten, humeuren, kragten, sex, ouderdom Maniere des levens, enz.) vereyft: maar ook, om dat die moet uitgestrekt zyn tot een grondig verstand van een so groot en ontelbaar getal Axedenten, om die in haar opkomst, benaming, verscheidentheyd, oorsaken, tyden, teekenen, voorsegging, en seekerste wys ter genesinge, konstig ende met alle

OPDRAGT.

le voorzigtigheid te behandelen ; waar by dan ook nog de wetenschap, om allerley dienstige en veilige Medicamenten in haar kragten, natuur en werking regt te kennen, ende wel te gebruiken, moet gevoegt zyn ; gelyk als ook de kennisse der inwendige Siektens en Koortsen (immers tot soo verre) in de gewenste Chirurgyens vereist word; dat se in soo veelvuldige sware voorvallen te Water en te Lande, voor Rationale Chirurgyens verstreken mogen ; dewelke niet alleen voor de Axedenten de vereiste Handeling en de Remedien, maar ook (op der selver Oorsaak werkende) voor het geheel subject de behoorelyke sorg en toeverzigt weten aan te stellen ; gelyk als onse destige Leermcesters, en ook de Oude Schryvers (regt tegens de hedendaagse Mode, die de onbepaalde Chirurgie met enge banden wil knevelen) ons omstandiglyk hebben geleerd, en moet ook nog by dit alles

* 3

den

O P D R A G T.

den vlytigen Chirurgyn de Konst van de Pharmatie, tot soo verre verstaan, dat by alle zyne gecomponeerde Medicamenten verstandelyk weet te bereiden; want als men voor den Vyand in bloedige furien met schielyke overvallen van alderley sware gequetsten, of op de woeste Zee met Schepen vol Sieken en gebrekkelyke Menschen moet woelen en worstelen. Soo geld het den goeffende Chirurgyn, om alles behoorelyk te besorgen; immers daar het my dikmaals aldus te beurd is gevallen, daar hebben wy selfs (by gebrek van Doctoren en Apotheekeers) het eene en ook het andere, onder 't gesag, en tot vergenoeging van brave Krygs-Helden en dappere Mannen, moeten bekleeden.

En aldus is dan ook (Edele Groot Achtbare Heeren) de Chirurgie het alderswaarste Konstgedeelte in de Medecyne; want willen des selfs Konst-Oeffe-

O P D R A G T.

Oeffenaars voor wel-geoeffende en Rationale Chirurgyens de Monsterring (daar het de Edele wysheid en wetenschap betreft) behoorelyk door passéeen, soo moeten hun niet alleen dese bovenstaande saken bewust zyn, maar ook een wel-gedresseerd Manuaal door konstige handen en werktuigen (daar het voornamentlyk in dese Konst op aan komt) bestierd, moet tot genesinge en herstellinge van soo meenigerleye soorten van Geswellen, Wonden, Sweeren, Been-breuken en Ontleding, aan die wetenschap verknogt zyn, ja soo, dat het eene sonder het andere geensints kan bestaan, veel min behoudens een goede gewisse, kan uitgevoerd worden; invoegen dat by den verstandigen Chirurgyn niet alleen met een wel gefondeerde wetenschap en rede-geeving van alle zyn saken, te betoonen; maar ook met selfs de handen aan 't werk te slaan: alle zyne konst-oeffeningen uit-

O P D R A G T.

woeriglyk moeten betracht zyn. In welkers swaar en bekommerlyk beroep dat zelfs alle wel geoeffende en Ervaren Chirurgyens nog dagelykx komen te ondervinden, dat het doen van een werk veel konstiger en swaarder, dan (daar maar overstaande) des zelfs bespiegeling moet geagt zyn.

Dog daar beneevens is ook (Edele Groot Achtbare Heeren) de Chirurgie het aldersekerste konst-gedeelte in de Medecyne, want hoe onseker, duister en twyfelagtig de Heeren Doctoren meermaals de innerlyke qualen voor komen, geven niet duisterlyk hun onderlinge verdeeltheden, ende de verscheidentheyd van gevoelens in sommige van hun Consultatien te kennen, de Pharmacie gaat (insonderheyd in den toestel,) 't gebruik en uitwerking der geneesmiddelen uit de Chimie bestaande, ook somwyl soo hachelyk, duister en onseker, dat de onsekerheid zelfs
wel

O P D R A G T.

wel daar ontrent ſchynt te vernag-
ten: daar en teegen onderzoekt, ge-
voeld, en behandeld den wel-geoeffen-
de en omſigtigen Chirurgyn met zyn
Gefigt en Handen alles wat hem ge-
brekkelyk voorkomt, op een veel klaar-
der, handtaſtelyker en onfeilbaarder
wys, doende aldus op veel ſeekerder
Fundamenten, ſigtbaar voor alle de
Weereld, de proef in 't geneſen van
ſoo veelderhande verſchrikkelyke Axe-
denten.

Het is in deſe Konſt, Edele Groot-
Achtbare Heeren, dat ik my van der
Jonkheid af aan, geoeffent, en daar
de Oorlogen doenmaals geweest zyn,
in 't midden van het gedruis der wape-
nen, myn ſaken voortgeſet; en ſoo ver-
volgens myn tyd tot dus verre, nooyt
vrugteloos nog leedig, maar ſeer werk-
ſaam door gebragt heb. Het is deſe
Konſt die ſoo gewigtig in alle des ſelfs
menigvuldige waarnemingē, als noot-
* 5 ſake-

O P D R A G T.

*ſakelyk ter hulpe voor den Ellendigen
Mensch moet worden gekeurd. Het is
deſe Konſt, die wel met de twee an-
dere konſt-deelen der Medecyne is en
moet blyven gecombineert, maar e-
venwel voor een vrye en onbepaalde
Konſt, op zigh zelfs (als voor het groot-
ſte gedeelte, in konſtige Handeling
beſtaande) moet worden aangemerkt;
en daarom van de Heeren Doctoren,
die haar in een Collegium Medicum
vinden geſteldt, niet gaarne in haar ag-
tinge wil verkleint, maar wel in haar
waarde gelaten, en (daar het behoore)
met wyze raad-geevinge onderſteund,
als ook des ſelfs Jongelingschap, met
wekelyke Konſt-leſſen (zoo gelyk el-
ders geſchied) geaſſiſteerd zyn, zoo
zouw mogelyk den luſter van deſe Ede-
le Konſt (zoo laag tot veragtinge ne-
nedergedaald) in ons Haarlem wederom
groeyen en bloeyen, als ook in ons
andere, om onſe Zoonen tot en in een*

ſoo

O P D R A G T.

200 zwaare Konst op te queeken en voort te zetten, niet uitgebluft, maar met yver ontfteeken, ende kragt-dadiglyk opgewekt komen te worden; ende de Jonkheid meermaals in 't proef doen: niet soo onkundig nog ongeoeffent, of in hun practyk en sware onderneminge, soo ongelukkig worden bevonden

Het is dan ook dese Konst, Edele Groot Achtbare Heeren, daar over dat in dese Volkryke Stad al van over de honderd en vyftig Jaren (voor soo veel ik heb kunnen ervaren) in het proef-doen van Chirurgyns, omtrent het examineeren en op-neemen van soo veelderhande Manuale, proef-stukken, (in allerlei Konstige Handelingen en rede-geevinge bestaande) vyf Chirurgyns, als namentlyk, den Deeken, twee Vinders, en twee Oud Vinders, als ook eene der Stads Doctoren (dog die maar alleen van de Theorie onder-vraagden) geseten hebben; soo dat dit
or-

O P D R A G T.

ordinaar vyf-getal van Chirurgyns, als regtschapen Chirurgyns, een kundig en onpartydig oordeel moesten vellen, welkers noodige exercitie (wanneer geen uitspoorigheden die komen te corruppeeren) altoos pryselyk moeten geagt zyn; want wel geoeffende en ervaren Chirurgyns (als die aan dese Konst eigen, en in des selfs Exercitie best gedresseert zyn) past het den proefdoender in 't Manuaal, ende van alles wat daar omtrent behoord, nauwkeurig te examineeren, op dat sy daar in nooit ter Complaisance van iemand, nog overheerst, nog overstemt, maar onbelemmert, en met een vry gemoed de prys aan die dien het toekomt, komen te geven.

Synde eens over eenige Jaren tot het Vinderschap van het Chirurgyns Gild verkosen geweest, soo heb ik doenmaals het goede, na myn vermogen be-yverd; maar in dien tyd ook ondervonden, dat
in

O P D R A G T.

*in den Leerling en ook by de proefdoen-
ders, veel noodige saken manqueerden,
dies vond ik in my de lust, om de wei-
nig leedige uren voor den Konst-lie-
venden Leerling, ende ten nutte voor
't algemeen, daar het my doenelyk was,
te besteden. Dus heb ik uit veelderhan-
de konst- en proefstukken, die tot en
onder de sware Konst van de Chirur-
gie behooren. Voor eerst, de herstel-
linge van de Bekkeneels-breuk, en
't gene daar aan dependeerd, verkoo-
sen: Een werk soo noodzakelyk, als
konstig en heerlyk in zyn uitvoerin-
ge, want het red door een konstige
wetenschap, ryp oordeel, en een wel
gedresseerde behandeling, den mensch
(die men in dese Operatie tot in zyn
edel Brein kan begluren) uit de bite-
re kaken des doods, gelyk de nog le-
vendige Voorbeelden van sulcx hier
van levendig sullen werden vertoond.
Sulke saken zyn Edele Groot Acht-
bare*

O P D R A G T.

baare Heeren, de Jonge Chirurgyens, ter vaardiger Hulp, omtrent haren Even-mensch, veel noodiger te weten, dan een grooten hoop ydele School Disputen, spitsvinnige rede-of-onredkavelinge, en onnutte hair-kloveryen, dewelke (voor geen klein gedeelte) tegens de waare bevindinge strydende, naast eenige Jaren van de meer nederwerpers als weder op-bouwers onser Konst, met Boeken vol voort gekoomen zyn, ende waar mede veel Nieuwelingen, die na ons syn opgekoomen, geen kleintie hebben gepronkt; sulcx bemerkende, en hoe handeloos dus de Handkonst word gemaakt, hoe dat de Oude beroemde Konst-boeken, (die als nog soo noodzakelyk zyn) veragtelyk achter de bank ggraken, en hoe weinig Reflectie dat hedendaags op konst, ervarentheid, gewenste genesingen, naarstigheit deugt en opregtigheit word genoomen, soo dat wel
met-

OPDRAGT.

*metter tyd meer en meer brodmeefters
ende waaghalfen, tot groot nadeel van
de pynlydende en ellendige menfchen,
mogten voortkoomen: Soo heb ik het
des te noodiger van myn pligt geoor-
deeld, dit kleine gedeelte myner konft-
oeffeningen in 't Ligt te geven, en
fulkx feer onderdaniglyk aan Uwe E-
dele Groot Achtbaarheden, (dien het
myns bedunkens toekomt) op te dra-
gen, op dat ook dit myn tweede pa-
piere Kind, dus eenigzints voor de
bitsheid der afgunftige menfchen mog-
te beschermt zyn, verhoopende dat
deze myne vrymoedigheid by Uwe E-
dele Groot Achtbaarheden (als Lief-
hebbers en Hand-havers aller Edele
konften en wetenfchappen) niet qua-
lyk zal worden opgenomen: wenfchen-
de met al myn hert, dat de Opperfte
Wysheid door den Rykdom zyne ge-
nade, in Chrifto uwe Edele Zielen
wil beftralen met Hemelfche wysheid,*

OPDRAGT.

om tot Gods glorie Christelyk te re-
geeren, en zalig te sterven.

Verblyvende met alle respect

Uwe Edele Groot Achtbaarheden

Onderdanigé en Bereidwilligé
Dienaar

WOUTER SCHOUTEN.

VOORREDEN.

Konst-lievenden Lezer,

Hier worden aan *U E*: bescheidenheid overgeleverd eenige staaltjens myner *konst-oeffeningen*, betreffende de gewigtigste saken die in de *Praktyk der Chirurgie* de *lyders* het *Hoofd*, en ons het *Verstand* kunnen drukken: Het zyn de sulke, daar van de *zwarigheden*, soo omtrent de *verscheidenheid der voorvallen als doodsgevaaren*, in 't *alderedelste Schepsel*, het welke onse *liefhebbende God* op dit groot en *verwonderlyk Schouw-tooneel des Werelds* geschapen heeft, seer gewigtig en *opmerkelyk* moeten werden gekeurd: Immers die my onder soo veel derhande *zware gevallen*, van *top tot Teen*, (in den *Mensch* ooit voorgekomen) al van de *zwaarste* hebben gescheenen; ja tot soo verre, dat eindelyk uit de by een *vergaderde stukken* dit *werkje* t'saam *gesteld*

* * *

V O O R R E D E N .

steld is, ende nu met een *Hollands bert*, aan die dien het dienst kan doen, goedgunstelyk word geschonken.

Eenvoudiglyk heb ik dit *Werk* beschreeven, ende veel meer op de zin van de *saak* als optooying der woorden gedoeld, (want alles is door de kortheid des tyds, met haast geschreeven,) gedenkende dat niet de *pronk* der *Namen*, maar wel een *ryp oordeel*, *vaardige handen* en *dienstige hulp-middelen*, tot volvoeringe van des *Menschen* herstellinge worden vereift.

Want veele besigheden in de *Practyk* beletten veel *Schryvers*, dit heb ik bevonden, en uit die *bevinding* geloofst, dat een goed getal *Boeken*, door maar twee a drie *Konst yveraars*, over eenige *Jaren* so vaardig en kort na malkanderen toegetakeld en afgevaardigt, vry meer op een *ondersogt begryp* en eigen *sinnelykheid*, als door een klare *bevindinge* zyn geschreeven. Men heeft met *kragt*, ja zelfs op een *uitspoorige wyse*, geyverd, om de voornaamste *Fondamenten* onser *Konst* te ontgronden, en die

V O O R R E D E N.

die (tot bespotting ende veragting der Oude *Konst-Leeraars*) ten *puinloop* om ver en ter neder te bonfen, om aldus wederom andere *Konst-gebouwen* op te regten. Tot dien einde sloeg men spykers met hoofden, en schrikkelyke slaagen die over de *Weereld* klonken; want ook de alder-geoeffenste *Doctoren* en *Chirurgyns*, schoon die een *reeks* van *Jaren*, soo voor- en omsigtig als overgelukkig hadden *gepractiseert*, wierden van dese nieuwe *Konst-Basen* voor *grouwelyke Moordenaars*, *Bloedvergieters* en *Beulen* in hun *Boeken* om-geslingert en uitgemaakt.

Dus is ons verlangen op dien tyd ongemeen groot geweest, om uit de *schryften*, of soo genoemde nieuwe *Konst-gebouwen* deser *Mannen*, (die wy van haar op de *puinboopen* der soo veragte Oudheid, soo voorbaarig en haartig (gelyk een *Haan* over de gloeyende koolen passeert, en als een *aan-besteed Werk* sagen voltooid en op getimmerd) een *veiliger spoor*, *dienstiger Medicamenten*, en een veel beter *Konst-handeling*, tot herstellinge van de *ellendige menschen*

V O O R R E D E N .

als die ons mogte bekend zyn, te vinden : maar onse verwagtinge is geen kleintje verydeld geworden, siende dat soo vele van haar stellingen niet alleen tegens't behoud en de veiligheid van het dierbaar *leven der Menschē*; maar ook tegens de sekerste *bevinding* (die zelfs der *dwasen Leermeeſter* is) soo o-pentlyk quamen te slyden.

Evenwel heeft yder *Mensch* de *geest* nog de *gaven* des onderscheids niet gehad, en onder dese voornamentlyk de nog minst *ervarene* in de *Practyk*: want de sulke (siende den yver van dese *nieuwe Konst leeraars*, en in haar *Boeken* de *gryse Oudheid* tot sulc een lagen *trap* van veragtinge, met onwetentheid beschuldigt, en ter neder geworpen; soo is de meeste oeffening van de *Jongling-schap* ook daar op gevallen, soekende voor het meerendeel maar alleen sulke *Schryvers*, die soo veel van het *nieuwe* ende soo weinig van 't geene 't welk ons haastelyk voor kan vallen, en dan te doen staat, quamen gewag te maken: en op dese *wys* de aldermeest noodige *Instructie der Oude Konst - Leeraars* en
Practi-

V O O R R E D E N .

Practijns, versmaad, bespot, en agter de bank geraakt zynde, soo heeft men wel geleerd op 't *cierlykst* te *redeneeren*, en yder zyn *Compangions* (die in noodiger *saken* voort gelet wierden, geen kleintje de *loefaf* te *steeken*, tot dat metter tyd de *waarheid* en d' *ondervinding* geleerd heeft, dat in allerlei *sware voorvallen* geen pynelyke en bekommerlyke *Axedenten*, door sulke schoone *blanketsels*, maar wel op vry klaarder en sekerder *Fondamenten*, door het bestier van konstige *handelingen* en vaardige *hulpmiddelen* worden vermeertert.

Het *Menschelyk vernuft* (hoe *schrandter*) kan in zyn *bevattinge* dwalen; veel *saken* worden wel met de eerste *opslag* na de *reden* waaragtig gekeurd, dewelk men naderhand uit de *bevindinge* *ydel*, *vals* en *bedriegelyk* ondervind. De *reden* moet meermaals uit de *ondervinding* en niet de *ondervinding* uit de *reden* gehaald zyn, het *Menschelyk verstand* tot het geven van een *ryp oordeel*, word nooit kragtiger als door voorgaande *gewenste sussesen* gestyfd: want anders is

V O O R R E D E N .

't dikmaals nog maar *Bom-ys* en *Welfand*, daar op den *Mensch* bouwd. Seer haghelyk ist, in sware *voorvallen* t'eenemaal op zyn eigen *vernuft*, en voornamentlyk op *waan-wyze beseffinge* te steunen, en aldus met veragtinge van een *gebaande* een *nieuwe ongebaande passagie* in te slaan. Sulke *ondersoeking* zyn in de *Konst der Medicyne* meermaals ten hoogsten gevaarlyk, met het *dierbaar leven der Menschen* moet niet gespeeld zyn: de *alder-geoeffenste*, *voorsigtigste* en *ervarenste Mannen*, hebben het nog quaad genoeg om wel te doen: met den *Ellendigen Mensch* in alle zyn meenigerlei *ellenden* sorgvuldiglyk, *getrouw* en *yverig* na de *Konst*, en *bhoudens een goede gewisse*, te assisteeren.

Van sulke *nieuwe Konst-Reformateurs* in de *Medicyne*. is ook onse *Volk ryke Stad* niet vry geweest, dewelke op de *Leeringe* van den berugten *Bontekoe*, en op hunne eigene *bevattinge*, al te veel steunende, zelfs in de *alderhevigste Keel Long-ende Ribbevlies-ontsteekingen* geensints wilde *Aderlaten*, de *verhittende* ende nog meer het *Bloed-ontsteekende*
Medi-

V O O R R E D E N.

Medicyne, als ook het *Landanum*, wierden tot weg-neming van de *Obstruëtie*, en om het verdikte stilstaande *Bloed* weer voeten te maken, en schot en voortgang te doen krygen in desen, en de *Braak-middelen* in de sukkelende *Maagden*, dien het niet soo veel aan de *Maag* als elders haperde, geen kleintje gebruikt, of liever misbruikt, soo dat niet alleen veel *Menschen*, maar ook eenige van dese *nieuwe Konst-yveraars*, in de *bloem* van haar *Jaren* gesneuveld en om-gekomen zyn: Andere Jonge *Practisjns* dit bemerkende, sloegen (soo veel sy konden) ter veiliger *spoor* de ge-
baande weg in, dog evenwel niet alle: want men heeft t'ledert nog al meer-
maals de moeielykheit met dese *nieuwe-Konst-Basen* moeten uitstaan: als wan-
neer die (tot groot nadeel van de *pyn-lydende Lyders*) sig selfs tegens de *waarheid*, *gewenste successen* en *seckerste onder-
vindingen*, met *kragt* hebben weten
aan te kanten.

Hoe on-affcheidelyk en zyn niet dus-
danige eerst aankomende *Practisjns* een
tyt lang aan haar eerste *bevattinge*, *school-
dispu-*

V O O R R E D E N.

disputen en driften vast gefchakeld geweest. Wat voor een beklagelyke *practyk* (gelykwy meermaals met bedroeftheid hebben moeten beschouwen,) is hier op gevolgt. Hoc meenig *Mensch* is t'feedert de opkomst van dese *nieuwe Konst-Leeraars*, in een *borst* vol fluimen, gestikt en versmoort, daar men opsetelyk, om de losse stelling van *Bontekoe* op te volgen, gansch geen *Pectoralia*; ofte *Borst-versagtende* en *uitsuiverende middelen* heeft willen gebruiken.

Al droogt, schroeid en bakt na een geledene *Pleuris*, *Long-ontsteeking*, of door een *heete Koorts* en innerlyke verterende *hitte* en *droogte*, de *Longe pyp*, *Keel*, *Verhemeld* en *Tong*, van het *taay* en *lym-agtig slym* gansch vast aan malkander, evenwel mogen geen *borstmid-delen*, soo van *dranken* als *syroopen*, om de door droogte aan malkander klevende *deelen* te vervogtigen, ende de *taaye* vast-fittende *fluimen* en *kladden* te be-
weeken, ryp ende los te maken. Van dusdanige *Mannen* (om den vermaarden *Bontekoe* na te volgen) werden verordineerd: Voorgevende dat sulcx nog een veel meerder *slymerigheit* veroorzaakt,
daar

V O O R R E D E N.

daar het nogtans onwedersprekelyk waaragtig is, dat alsulke ademtoogende Lyders niet veiliger nog voorspoediger (onder den zeegeen des *Alder hoogsten*) als door soodanige *Borst-versagtende, verwogtigende* ende *soet-sappige hulp-middelen*, (soo gelyk d'andere *Practisijns* nog dagelykx komen te ondervinden) in hare *benouwtbeid* kunnen verligt, en door het losmaken en opgeeven der *Fluimen* noodzakelyk moeten gered zyn.

Hoe hebben dusdanige *Practisijns* naast eenige *Jaren* geschroomt, zelfs in de gansch niet quaadaardige, en in 't begin afgaande *Koortsen*, op den tyd van de *Intermissie*, na een behoorlyk *sweeten*, enz. in de sulke daar het wel dienden, een kleine *Aderlating* van maar 4, 5, of 6 *Once Bloeds*, om des selfs *op-giftinge* tydelyk te stuiten, te doen: om dat sulckx (gelyk sy willen) den *lyder* te veel verswakt) en daar en tegen laten sy door dit versuim de *Koorts* (regt tegens de gelukkige *Practyk* van andere, of ook der voriger *Practisijns*, soo diep in het *Bloed* inwortelen, dat de *Menschen maanden* of *weeken* gaan quynen, als wanneer de sommige dan ook nog

V O O R R E D E N .

wel als de nobelst *bloed-stoffe* ofte beste *sappen*, geconsumeert) den *tyd*, het *sai-
soen* en de *kragten* vry verre vervlogen, ende de koude barre *winter* op handen is, een resolute *Aderlating* bestaan te ordoneeren.

Hoe *sterk* *verbittende*, *scherp* ende *verdroogende*, zyn t'sedert de opkomst van dese *nieuwe-modense Praëtyk* by veel *Jonge Chirurgyns* (regt na de schadelyke voorschriften van *Overkamp*) zelfs in de *alderpynelykste ontsteekingen* ende *geswellen*, of daar ook alreeds de *scherpe bite*, *pyn*, *droogten* en *dorheid*, de overhand hadden genomen, de opgeleide *remedien* geweest. Wat groove *misflagen* zyn niet al meermaals door sulcx *ge-
sien* en *bemerkt*, op de vereiste *pynstil-
ling*, *onbinding*, *los- of ryp-making* van de *vast-sittende*, *op-geboopte*, ende by een vergaderde *stoffe*, heeft men of *ganschelyk* niet, of al te *fel*, met nog een veel *sterker drift* en *aanpars des Bloeds*, enz. na't *lydende deel* te verwekken, *ge-
werkt*: want men *verteerd*, *verblind* en *verdroogt* (met veragtinge van de *Oude Kunst-Leeraars* en *Praëtisjns*, die ons voor sulks wel degelyk hebben *gewaarschouwd*)

V O O R R E D E N.

schouwd) het *vlugtigste* en *subtylste* gedeelte van de *onthoudene stoffe* der *ontsteekingen* ende *geswellen*; terwyl men het andere, namentlyk den *droeffem* des *quaads*, door de al te *verhittende* en te *verdroogende middelen* t'saam en nog *vaster* gebakken, *verstikt*: de *versterving*, *stank*, en *verrotting* der *lydende deelen*, (sonder aldus den *Etter* soo spoedig als anders, te *konnen verwekken*) bevordert; de *sterker toevloed* des *Bloeds*, de *bitterste pyn*, veel hevigier *Coorts*, en nog *swaarder ontsteekingen* veroorzaakt, of indien de *geswellen* een *koud*, *taai*, *slym* en *lymerig vogt* in sig besluiten: Men veroorzaakt door sulcx een *Scirrhus*, of in de *gewrigten* een ongeneefelyke *verstijftheid*, die tot een *Callus*, *Weer-* of *Been-stof* word vast gelymt, ende beklonken.

Dit zyn so in 't kort (tot waarschouwing voor die het mogt aangaan) uit veel meer andere, ten minsten eenige van de *sobere vrugten*, die uit het *sporeloos Hof* der *nieuwe Konst-bouwers* en *Reformateurs* der *Medicyne* (want dus noemden die *Heeren* in hun *Boeken* elkander) zyn voortgekomen. Seeker de
ophel-

V O O R R E D E N .

opheldering van soo veel *deftige faken* onder *Gods goedheid*, in onse *Eeuw* soo over-gelukkig door naarftige *Mannen* vol *wysheid* ontdekt, verdienen wat anders, waar mede wy moesten zoeken en weten ons *voordeel* te doen, op dat ons niet minder van de *voortreffelyke Lessen* en *Schriften* van dese als met die van de *Oude Konst - Leeraars*, mogten bedienen.

Ten desen einde recommandeer ik de *Konstlievende Jongelingen* dat fy niet soo naarftig in de *Boeken*, die soo veel *werwarringe* hebben gemaakt, maar in de *fulke*, die, en op de *reden* en op de *ondervindinge* t'faam gefondeerd zyn, den *tyd* met *lust* en *yver* willen besteeden. Een *Ervarene Zeeman* ter *Zee*, en een *dapper Krigs-Held* te *Land*, die veel *fware gevallen* en *furien* fyn ontworftelt, en te boven gekomen, fullen uw veel *klaarder* en *seekerder* dan den onbefogten, weeten te leeren, wat daar omtrent dient, en *behartigt* moet zyn. Soekt ook soo in onse *fware Konst* de *wel-gefondeerde Lessen*, de *Boeken* en *Schriften* van de *Ervarenste Mannen*, die zelfs de *handen* aan 't *werk* geflagen, veel *duisende*

V O O R R E D E N.

sende Menschen genesen. en aldus door
 soo veel vuldige *klare bewindinge* gestyft,
 soo duidelyk van de *Konst* geschreeven
 hebben; sulcx doende, so sal uw den
weg voor geen *klein gedeelte* gebaant zyn,
 om uwen *Even-mensch* uit syn pynelyke
rampspoeden, al daar het mogelyk is, op-
 de veiligste *wys* te redden.

En zyn dan de uitvoeringe onser
Konst in alle des selfs *betragtinge* soo ge-
 wigtig en swaar, en moeten wy daar in
 de *onverstandigheid* der *Menschen*, en
 selfs de *nydige Tongen* der *afgunstige Pra-*
ctijns gedulden, en leeren verdragen;
 soo patt het ons dat wy gedurig op al-
 lerlei *sware voorvallen* verdagt, en daar
 het behoord, *paraat* en *bequaam* zyn,
 om soo te doen: dat dog die *konst* ons
gemoed, de *Lyders*, en selfs den geenen
 die na onse *quade successen* reikhalsen,
 voldoening geschied; want wy vinden
 ons dies aangaande, al meermaals met
 onse *Patienten*, als op een *gevaarlyk ys*,
 en ons met *yffelyke Axedenten* op-ge-
 scheept en ingewikkeld, daar (hoe dat
 wy 't ook maken) de *afgunstigheid* wel
 eens meent, de *occafie* gevonden te heb-
 ben, om ons te hoonen.

On-

V O O R R E D E N .

Onder sulke *ſware* bekommerlyke *voor-*
vallen behooren ook allerlei *gevaarlyke*
en ſuſpecte verwondinge des *Opperhoofds*
ende Bekkeneels-breuken, tot welkers
konſtige behandeling en herſtellinge, het
voornamentlyk op des *Chirurgyns wys*
en voorſigtig oordeel aankomt. Sulke ſa-
ken zyn het, dien ik niet minder op de
reden als op de *bevinding* gegrondveſt,
en aldus aan malkanderent'ſaam geſcha-
keld, den *Leerling* opdis, daar in dat ik
de *grootſte ſwarigheden*, de *weilig ſte*
konſt-betraginge, ende de *ſeekerſte wys*
ter geneſing, (voor ſoo verre deſe *ramp-*
ſpoeden, geneeſelyk zyn) den *konſt lieven-*
de Jongeling op de *alderklaarſte* ende *ver-*
ſogſte wyſe heb willen vertoonē, en
ſulckx door eigen *exempels* my voor ge-
vallen, geſtyfd en beveſtigd, hebbende
daar nog toegevoegt de *herſtellinge* van
de voornaamſte *Wonden* des *Aangeſigts*
ende des *Hals*, dewyle die mede tot de
verhandeling van het *gewonde Hoof*t be-
hoorden.

Ik twyffel niet of dit *Werkje* ſal zyn
beknibbelaars vinden. De *magere nyd*
heeft op myn *welwaard* al dikmaal (dog
vrugteloos) haar *ſcherpe tanden* gewet,
dog

V O O R R E D E N .

dog ben ik getroost, om nog wyders alles wat voorkomt, lankmoedig te verdragen. *Christelyk* is 't zyn eeuwige heil en tydelyke ondersteuning en schuilplaats onder de vleugelen van den *Almagtigen*, ende niet by den afgunstigen *Mensch* te soeken.

Evenwel wil ik seer gaarne weten en de bekennen, dat (overweegende myn geringe bequaamheid) ende de grooter gaven en wetenschappen in andere *Chirurgys*, myn beschroomtheid wel het voornaamste beletsel geweest is, van dat dit gedeelte myner *konst-oeffeninge* nu eerst de *Wereld* word mede gedeeld: als wesende nu met die *gedagte* versterkt, dat het *pryselyk* is, het *Talent* ons van de *Opperste Wysheid* (ter hulpe voor onsen *Even-mensch*) verleend: ook met een *gewillige volvaardigheid* aan onsen *Even-mensch* te schenken, en daarom leg ik dit *Werkje* tegenwoordig in alle *nedrigheid*, en geensints door eenige *drist* van *waanwysheid* ofte *laatdunkentheid*, voor de voeten van alle *ware Konst-Oeffenaars* neder, verzoekende vriendelyk dat dog een ider die grooter gaven ontfangen, en meerder *ervarentheid* verkregen heeft, met

V O O R R E D E N .

niet op dit *Werk* wil schrollen nog schimpen; maar met wat beters de *Wêreld* te schenken, zyn *Even-mensch* gunstig wil zyn : want ook om de sulke gaande te maken , en geenfints om *roem* nog *gewin* dit weinige, ter *hulpe* voor die 't behoeft, den *Drukker* in handen gevallen is.

En soo wanneer ik in het toekomstige mogt ondervinden dat dese myne *konstoeffeninge* de *Konst-Beminnars* eenige dienst , vergenoeging en voordeel mogt komen toe te brengen, soo sal ik , indien my de *Heere* (die my soo *wonderlyk* uit soo veel *noden* en *sware voorvallen* ter *Zee* en te *lande* gered en verlost heeft) nog soo veel *tyd* en *gesondheid* verleend , betragten , om nog van andere *saken* , de *Konst* betreffende , en die insgelykx met *opmerkelyke Historien* sullen doormengelt zyn , den *konstlievende Leerling* het noodigste mede te deelen ; verfoekende onderwyl den *goedgunstigen Leefer* , dat dog niet gelyk de *vuile Spin* het *fenny* , maar als de *Bye* den *Hoonig* , uit alles gelieve te suigen , Verblyvende yders *gedienstige Vriend*.

W O U T E R S C H O U T E N .

Van de OPPER-

HOOFDS-WONDEN

En

BEKKENEELS-BREUKEN.

Haare verscheidene soorten en veiligste geneesing, enz.

EERSTE HOOFSTUK.

De Chirurgie. Haare voortreffelykheid. Het gewigte van de kennis der Opper hoofds-wonden en Bekkeneels-breuken. Swarigheden. Veelderly soorten van quetsingen. Contusien ofte blutsinge, Kneusing. Verplettering. Haare Beschryving. Oorfaken. Ende verscheidenheid in de Opper-hoofds-deelen, enz.

I.

nder de *Konst-verdelinge* der *Voortreff-*
Medecynen behoort die van de *lykheid der*
Chirurgie gene de minste te *Chirurgie.*
 zyn, nademaal datse van *Onts*
 de *Gewigtigste*, *Ouste*, *Voor-*
naamste en *Voortrefflykste* geagt is geweest, als

4 Van de Opper-hoofst-wonden

als zynde een *Konst*, die so vele *Konsten* en *Wetenschappen* in sig begrypt, dat geenstints d'andere twee daar by mogten ophalen, alhoewel hedensdaags laag gedaalt, door Onkunde van vele, die dese *Edele Konst* op *On-edelder wys* als die wel verdient, bestaan te verrigten.

II.

De Gewigte van de kennis der Bekensel breeken.

Onder de gewichtigste saaken die ter uitvoering deser *Konst-offening* worden vereyft, zyn onder andere geenstints de minste, die tot de genesinge der voorname *Kneusingen*, *Verwondingen* ende *Beenbreeken* der *Opperdelen des Hoofst* behoren, als daar een so naarfte kennis en *Oeffening* toe is behorende, dat ook self de alder-geoeffenste verstande en naarfte *Practisijns* het meermaals quaad genoeg vinden om wel te doen, hoe hachelyk menigmaal ons de saaken voorkomen, en hoe beswarelyk het valt den *Mensch* te behouden, de *Gronquaal* te vinden, en 't nodigste op zyn tyd te beramen en uit te werken, sal naar myn klein en gering vermogen, den kleinen, goedhertiglyk medegedeelt en bekent gemaakt worden.

III.

Noofsaakelykheid der kennis der Anatomia.

Tot uitvoering van sulks, behoef ik geenstints van 't gene ter *Anatomia* behoort, te spreken, nademaal van die stoffe so klaar als

en Bekkencels-breuken. 5

als *wylustig* by so veel deffige *Anatomici* onses tyds, is te vinden, in welkers nodige Oeffeninge dat hem den *Leerling*, indien hy 't goede betragt en beoogt, sig sonder ophouden, seer naarstelyk heeft te gedragen.

IV.

Wy dan, so veel tot ons oogwit behoort de *Opper-deelen* des *Hoofst* na de *Lesse* der *Ouden* in houdende ende gehoude of, om klaarder te spreken, in *uit* en *inwendige delen* beschouwende, *Considererende* ook by gevolg de *Qualen* na dat de hoedanigheid, of de voortreffelykheid van het lydende *Deel* vereyft, want veel gevoegelyker sijn d'*Accidenten* der buitenste als der inwendige *Deelen* des *Hoofst* en des *Ligchaams* te redden, onse *Konst-offeningen* moeten niet slegs op de uitterlyke- maar ook tot in de beslotenste *Deelen* indringen want ook de grootste *Wetenschap*, *bebendigheid* ende *voorsigtigheid* tot de genesing dier *Deelen* die best bewaart zyn, behoort; dog vinden wy somwyl de *Plank* opgehaalt, en ons onmagtig om daar heen te vorderen, daar het de noot tot behout des *Lyders*, op 't kragtigt schynt te recommanderen.

Aanmerking wegens de onderscheiden en swarigheden der ongevalen des Opper hoofst.

V.

Alles wat ons in deese opperste *Deelen* Soorten van den *Edelen Mensch* (dat *Hoofst* stuk al-
A 3
ler

6 Van de Opper-hoofst-wonden

ler Schepselen Gods) ontmoet, so van *Blut-singen*, *Kneusingen*, *Verpletteringe*, *Wonden*, *Been-breuken*, *Inbuysingen des Bekke-neelsenz.* sijn alle sodanige saaken, die yder in sig een aparte verhandeling komen te verdienen, alhoewel menigmaal t' saam als gebroeders verenigt, dewyl die alle gesamentlyk uit eenderley oorzaak den *Mensch* konnen toegebracht worden, nogtans steekt in yders *genesinge* wat bysonders, en in de minste van dien wel meermaals het grootste quaad, kunnende selfs, wat als niet en van *klein-belang* voor het oog schynt, wel van soo veel gewigts gevolg en swarigheid zyn, dat zy den *alder-voorsigtigste Praetisin*, nog al een *voorsigtiger oordeel vol Wys bestier*, komen af te prangen.

VI.

Contusie,
Blut-singe,
Pletteringe
enz.

Aanvangende met de *Contusie*, moeten daar in voor eerst het *Accident* selfs, ten tweeden de plaats des *Hoofst*, en ten derden de *Jaren*, de *Sex*, de *kragten*, en 't *Wezen* des *Lyders* in onse bedenkingen nemen. om wyders beknoptelyk de *Genesinge* te vertonen.

VII.

Beschryving.

Wateen *Contusie* sy, is bekend, namentlyk *Bluts*, *Buyl*, *Kneusing*, of ook wel *Verplettering* van enig *Deel* onses *Lichaams*, door *Vallen*, *Slaan*, *Stoten* en *Bonsen* of diergelyk geweld, veroorzaakt.

VIII.

VIII.

Hare verscheidenheid bestaat voornamentlyk in de grootheid des *Quaals*, en inde *hoedanigheid* van de gebrekkelyke *Parlye*.

IX.

Door nitterlyk *Bonsen* tegens alle harde En hoe die
substantien, door *Plompe-slaagen*, door 't ne- veroorzaakt
 derstorten van alles wat plomp, swaar, worden.
 hart en toedringende is, so worden de tedere
Deelen onses *Lichaams* in hare geschikt e'
 samen hang beschadigt, *Geblyst*, *Gekneust*,
Geplettert, *Vermorselt*, *Gescheurt* en *Verbro-*
ken, waar door de (a) *Slag-aderen*, (b) *Ade-* (a) *Arteria.*
ren, (c) *Sennen*, (d) *Vliesen*, (e) *Spiere*, (f) (b) *Vena.*
Veselen, (g) *Pesen* en (h) *Watervaten*, be- (c) *Nervi.*
 schadigt en opgescheurt sijnde, haar uit- (d) *Membra.*
 vloeyende en tusschen deese *Deelen* onder (a) *Musculi.*
 een t' saam verstroyde vogten, *Pyn*, *Swelling*, (f) *Fibren.*
Opspanning, *Verrotting*, *Versivering* enz. ko- (g) *Tendone.*
 men te *Causeren*, so niet de vaardigste hulp- (h) *Vasa lym-*
 middelen kontelyk aangewent worden. *phatica.*

X.

Somwyl sijn niet alleen dese sagte *Sub-*
stantien maar ook de *harde Deelen* des *Lig-*
chaams. Namentlyk de *Beenderen* zelfs be-
 schadigt ende gebrooken.

8 Van de Opper-hoofst-wonden.

XI.

*Contusien
des Hoofst
bare ver-
scheident-
heid.*

Dog sprekende nu maar alleen van de *Contusien* die de *Opper-en Binnenste-deelen* des *Hoofst* betreffen, so dient gelet.

(a) *Parieta-
neum.*

(b) *Musculus
temporalis*

(c) *Cranium.*

1. Of de *Contusie* maar alleen is in de *Huit en Buitenste-deelen* des *Hoofst*.

2. Of ook tot in het (a) *Panvlies*.

3. Of in de (b) *Slaap-spier*.

4. Of tot in het (c) *Bekkeneel*'t welk *Geblutst, Ingebogen, Gescheurt* of *Gebrooken* kan zyn.

(d) *Dura-
mater.*

(e) *Piamater.*

5. Of worden ook wel door de *Dreuning* des *Vals, Bons, of Slag*, des *Hoofst* *Binnenste-deelen* getroffen, en die weer met onderscheid, namentlyk of (d) het harde *Moedervlies* alleen, of ook wel het (e) *Breinvlies* en zelfs de *Hersenen* tot in haar nobelste *Deeltjens* gekneust en onthult, sulks de *fijafte Slag-aderijens, Adertjens, Senuwtjens* enz. gebartten, de *dierbare Vogten* aldaar uitgestort, geen uittogt vindende, stremmende, ende verrottende, eerlange de *Doot* veroorzaakt.

XII.

't Gemigte *der Contusien.* Moetende dit nog seggen, dat wy in *'t onderscheid* deser *Deelen* nog een veel grooter onderscheid in haar *Ontstelttheid* vinden, want wat anders is 't een *Kneusing, Verwonding* enz. alleenlyk in de uitterlyke *Deelen* des *Huits*. wat anders, in 't *Panvlies*

vlies, *Slaap-Spiere*n, en zelfs tot in de *Beenders* te vinden, nog svaarder in des *Breins-bekleetselen* als daar zyn de *Meninges* ofte de *Hersens-vliesen*, en d'aldergewichtigste daar het *Brein* zelfs beschadigt mogt zyn, en wederom hebben yder van dese (gelyk gesegt is) haar onderscheid in de hoedanigheid van het gewigte des *Quaals*, *zaysoen* des *Faars* en veel andere saaken, daar op nootzakelyk moet gelet zyn, siet wat een *groot velt* ons hier dan geopent wort om van elks een weinig (so kort als ons doelynelyk is) te spreken.

HET TWEEDE HOOFTSTUK.

Contusie ofte kneusinge des Hoofst, 't sy met of sonder Wonde, waar aan men weten sal, dat die sonder gevaar zyn. 2. Gekneufde Wonde moeten ter dragt gevordert zyn, tegens de Lesse van Bontekoe, 3. verschillende van de simpele Wonde des Aangesigt. 4. Hoe 't veyligst worden genesen. 5. Des selfs verzwering. 6. Het gestolde Bloed verrottende 7. En abscessen hoedanig te redden. 8. Vermydinge van 't Aneurisma. 9. Genesinge der Contusie of Kneusingen sonder Wonde. Deugt van 't Emplastrum defensivum vigonis. 10. Stovingen. 11. Hoedie moeten gebruykt zyn. 12. Bewys dat een Aderlating, in sware Contusie (tegens 't gevoel van Bontekoe, mag geschien.

I.

Eerstelyk wat belangt, de *Contusien* die Contusie des wy geenstints gevaarlyk agten, zyn de Hoofst, 't sy *finke*, die maar alleen des *Hoofst Huit*, en met of sonder uitterlyke *Deelen* die simpel vleesig zyn, Wonde te hebben beschadigt, des selfs *oorsaak* en *teykenen* zyn sigtbaar, en het oordeel klaar: kennen dat namentlyk te *voorseggen* dat hier geen swa- sonder swa- righeid schuyt, dewyl geen sware *teykenen* nog *suspecto* gevallen vernomen zyn, righeid zyn. wanneer op d'ontfangene *Kneusing*, of *Wonde* (schoon ook ons, die wat *groot, onbeschoft* en *wytgapende* voorquamen) gantsch geen *Beswyming*, *Duyseling*, *Braaking*, *Dofheid*, *Slaperigheid*, nog *Neus*, *Oor* of *Keelbloedig* enz. vernomen zyn, maar dat den *Patient* na de *Val*, *Slag* of *Bons* steeds wel by zyn sinnen gebleven is, of zyn 't *Kinderen*, so die terstont wel helder op hebben gehuyt en gekreeten, en wisten haar noot te klaagen, in sulken hoort nog behoeft men geen swaarigheid (immers mynsoordeels) grooter te stellen, als die verdient, namentlyk niet anders dan de *pligt* en *Konst-handeling* tot een voorspoedige *geneesing*.

II.

Daar in bestaande, dat men (daar 't noodig mogt zyn) het *Hair* afscheert, en is 'er Gekreusde een *Wonde* by, daar uit de *Hairen* weg Wonde moet en ter dragt neemt, gebracht zyn.

12 Van de Opper-hoofst-wonden

Tegens de
Lesse van De
Bontekoe.

Corn. Bonte-
koe, Cap. 10.
pag. 186.

neemt, en desgelyks alle beletselen die de Genesinge mogte vertragen, als *Stof*, *Slyk*, *Vuyligheid* enz. datmen (so 't nodig is) de *Bloedinge* stelt, ende *Gekneufde Wonde* (so die van *importantie* sy) ter *dragt* brengt, geensints volgende de verkeerde *Lesse* van *D. Bontekoe*, in zyn Boek van het so genaamde *Nieuw Gebouw der Chirurgie*, daar hy wil, datmen geen *Etter* in de *Wonde* sal laten komen, maar dat men die vaardig toehelen sal, niet eens beseffende, of dit ook plaats heeft, in alle *Wonde*, wy seggen dan hier (als ook in veel andere soorte van *Wonde*) geensints, maar dat (na de wyse *methode* van alle geoëffende *Practisjas*) in alle gepletterde *Wonde*, de gemortificeerde stoffe so van de substantie des *Deels* als der vogten, door *Ettergevende* middelen van 't gesonde gescheiden gesuyvert, ontlast, en so voorts een *Nieuw Vleesch* tot Genesinge moet verwekt zyn, of anders daar men de gepletterde stoffe der *Wonde* so vaardig wil droogen en dus de buitenste *Labien* wil ondernemen te sluyten, daar sullen seer ligtelyk haast vry sware *toevallen*, so van *Pyn*, *Ontsteeking*, *Opzwellling*, *verswering*, *Koorts*, *Flaauwtens* enz. komen te volgen, als door menigte van exempelen, daar men sulks ontydig verkeert, en vrugteloos onderstont (ous voor gekomen) omstandiglyk soude kunnen ver-tonen.

III.

Ik weet wel, dat sulks plaats heeft, in de simpele *Wonde* des *Aangefigts*, en ook elders, wanneer die slegs met weinig of dikmaals geen *Kneusing* verselt, alleen door eenig scherp-snydent *instrument* veroorzaakt sijnde, nog *versch* en *bloedig*; de warme ende nog geensints veekoude, veel min gealtereerde, *Labien*, sonder enige etter vordering slegs met 't saam-lijmende *Plaasters*, gevoegelijk, ned, en voorspoedig kunnen werden geconsolideert, maar waar heeft dit plaats in so veel soorten en allerley slag, van andere *Wonde*, gelijk in de *Legers* en op d'*Oorlog* *scheepen* (daar het somwijl al wat heet van de rooster gaat) den *Chirurgyn* voorkomen; dog hier van naderhand breder.

*Verschil-
tende van de
simpele Wonde
des Aangefigts.*

IV.

De *Contusie* dan met enige *Wonde* verselt, sal men door *Etter-scheydende* middelen van al hare gepletterde *stoffe* suyveren, en als dan (ook niet eer) die op de veyligste, kortste, en sagste wijs tragten te *Consolideren*, hier moet dan wederom werden gelet, of ook de *Kneusing* en *Wonde* tot aan het *Been* mogt, ingaan, of 't *Been* door 't *Provez* ook onder het sledgerig dood, en afrottent gepletterde *Vleesch* (gelijk somwijl gebeurt) kan worden gevoelt, so niet, so mogen tot scheidung van de gepletterde

*Hoedanig
de gepletterde
Hoofst wonde
moeten ge-
handelt zyn.*

14 Van de Opper-hoofst-wonden

de *Stoffe*, het gene dat *Olie* en *Vettigheid* by sig heeft met *discretie* werden gebruykt, en ook anders geensints, dewyl de *Beenders* uit een so sijne *Stoffe* bestaan, gelyk wy mogelyk naderhand wat omstandiger, daar het te pas komt, sullen vertonen:

(a) *Cranium*. (a) de Hoofspan dan nog onbeschadigt en
 (b) *Pericranium*. (b) Been-vlies synde bedekt,
 so mogen tot scheidinge van de gepletterde *Stoffe* ons *Ung. Basilic.* met-of ook sonder wat *Pulv. Croci-brittanika Myrba* en *Masticas* werden gebruykt, sulks op dunne platte *Wicken* of *Wiekjens* na dat de gekneufde *Wonde* mogt groot zyn, gesmeert en in de warme *Spiritus-vini* gedoopt en daar sagjens en geensints met opvullinge, omme quansuys de grond te treffen, in of tegens aan *applicerende*, andersints indien het *Ung. Basilic.* (t welk wy enigints anders inaaken dan in de *Pharmacopaea* te vinden is, en by gelegentheid getoont sal werden) jeman te slegt van aloymogt schynen, die kan ook met voordeel dit volgende gebruiken:

℞. *Cera Citrin.* ʒj.
Gum. Elemn. ʒij.
Therebint. Venet. ʒjβ.
Ol. Hiperic. ʒiiij.
Pulv. Myrrb.

Mastic.

Oliban. an. ʒij.

Croc. Britt. ʒβ.

F. S. A. Unguentum.

Hee

Het *Emplastrum de Betonic. Diapalm. Defensiv-vigon* : of diergelyke benevens een sagt en beknopt verbant, kunnen de *Wonde* en 't *Hooft* tot deksel dienen.

V.

Somwyl vint men de *Kneusing* vry groot, en de *Wonde* seer klein, sulks dat tusschen de *Huit* en het *Pan-vlies* (insouderheid als ook de toeversticht klein is) wel ligtelyk een *verzwering* ontstaat, of men vint wel beneden de *Wonde* den *Etter* na 't laagste des *lydende Deels*, als in een *sak* t' saam gevloeyt ende vergadert, so dat de *Materie* door de te enge *passagie* geen genoegsame uitrogt bekomen kan, of ook geen sints uit de holte tegens de hoogte kan uitgewrogt worden, en dus in de genesinge niets kan gevordert zyn, als dan, moet of de al te kleine *Wonde* door een *Incisie* grooter, of in de grond van de boesem des *Etters* een *Opening* worden gemaakt, immers op wat wys het veyllygt en tlygt kan geschien, de *Materie* worden ontlast, op dat dus de oorzaak des *Quaals* wegigenomen, de grond gesuyvert, met *Vleesch* weer begroeyt, en dus de genesing voorspoedig mag worden voltrokken.

In een verzwering of daar de materie als in een sak leidt wat men doen sal.

VI.

Somwyl schuyt ook wel tusschen de *Huit* (die over 't gantsch *Opper-hoof* van een vry

Als een groote quantiteit Bloed, gestold

16 Van de Opper-hoofst-wonden

niet willende
resolveren.
werrortende
moet ontlast
zyn.

vry vaster, dikker, en harder *substantie* als wel elders is, en tusschen het *Pan-olies*, door een geweldige *Kneusing* en op-scheuring der *Vaten*, een menigte uitgestort *Bloed*, en dat zelfs sonder uitwendige quetsing of *Wonde* des *Huits*, het welk aldaar gestolt, geklontert, verdikt en aan 't rotten synde geraakt, seer ligtelyk alle bequame *resolventia* wederstreeft, makende wyders een merkelyke *holte* en afscheidinge tusschen dees boven gemelde uytwendige Deelen des *Hoofst*, dit so synde, en vrugteloos hebbende alle middelen aangewent, soo moet ook een *Opening* werden gemaakt, op dat dus het lydende *Deel* van des zelfs onthoudene *Stoffe* mag worden ontlast en voorspoediglyk van haar *Contusie* en *Echymosis* weder herstelt mag zyn.

VII.

Een *Echy-*
mosis of on-
derloping en
verspreidinge
van het ge-
stremde *Bloed*
word door-
gaans gere-
solvert.

Dog worden meest altyd de gestolde verdikte *Vogten* so des *Bloeds*, der *Senzuen*, als ook van 't *Lympha*, door *Kneusinge* buiten hun *Vaatjens* gestort en onder een 't saam gevloeyt synde, zelfs van onder een vaste *Huid*, door vlyd des *Meesters* en door 't goed gebruyk van *Discutia*, *Resolventia*, en *Corroborantia* genoegsaam vermeestert, en dus den *Patient* van zyne *Contusie* genesen, so dan nog evenwel het *Contrarie* mogte gebeuren, en dat ook (behalven 't voorverhaalde) 't sy door gebrek van goede voorforge des *Lyders* of naast bestaande, 't sy

doof

door nalatigheid en onwetendheid des *Anderfins*
Chirurgys, of ook andersins door de *de Contufie*
 fcherpte der onthoudende *stoffe*, de *Contufie* in een *Absces*
 tot in een *absces* veranderd, fo fal men de *veranderende*
Supperatie vorderen, de Swering openen, *moet geopend*
 en al wat onbequaam is ontlaiten, en fo *en ontlait*
 voorts de *Cure* voltrekken, op die wys, *zyn.*
 als tot de geneefingen der *abscessen* behoord.

VIII.

Evenwel wel toefende, dat men, daar *Dog moes*
 het *Gefwel* fig *bol*, *facht*, *bleek*, en sonder *men alhier op*
 eenige *pyn* of *ontfteeking* fig mochte vertoo- *'t Gefwel an-*
 nen, en nochtans op des zelfs *uitpuiling*, *curifma ver-*
 't gevoel van de *klopping*, en op des *dagt zyn.*
Gefwels onvermindering steunende, dat men,
 seg ik, aldaar fo lichtvaardig geen *Opening*
 maakt, maar op een *Aneurifma* of *Slag-a-*
der-breuk (gelyk my zelfs ontrent defe dee-
 len is voorgekomen) verdagt moet zyn, de-
 wyl die ook uit een *Contufie* kan ontftaan,
 voornamentlyk in de *Slapen des Hoofds* en
 elders daar veel (1) *Slag-aderen* worden ge- *(1) arterie.*
 vonden, dies diend hier een groote voor-
 fichtigheid, om niet slechts met een klein
 openinkje te maken, een sterke en onver-
 wachte *bloed-ftorving*, de *dood des Lyders*,
 en benevens een *beul* in 't *gemoed*, ook fig
 zelfs de *fchande*, 't *verwyt*, en *laster* des
Volks op den *hals* te halen.

IX.

Hoe dat men
de Ichte Con-
zussen des
Hoofst han-
delen sal.

Deugt en
krachten van
het Empla-
strum defen-
fy. Vigonis.
Contra Corn.
Bontekoe lib.
1, c. 6. p.
337.

Nu wat belangt de lichte *Contusien*, son-
der *Wonden*, sonder verzwering, sonder
vergadering der geklonterde *stoffe*, enz. die
worden ook ligtelyk door genees-midde-
len, die in 't begin een weinig verkoelende
en opdrogende zyn, hersteld, gelyk daar
is het *Emplastrum Defensivum Vigonis*, het
welk ik (schoon ook hoe *Dr. Bontekoe* so
in 't gros de *Defensyven* uitmaakt) in hon-
derde menschen mag ik met waarheid seg-
gen, uitstekend goed en voortreffelyk heb
bevonden, als wesende seer bequaam, om
me d'uitsypelinge des *Bloeds* en 't *Lympha*
uit hun gekneulde *Vaten* en *Pypjen* te stut-
ten, en so te besluiten, dat geen grooter
en meerder uitvloeying der vochten ont-
staat, de *Circulatie* sal nog en kan hier geen-
fins door worden gestuit, want hoe min-
der uitvloeying der *Vochten*, hoe minder
Gefwel en gevolg van quaad, so ook de
Oude Meesters wel hebben geweten en on-
dervonden, ook heeft het *Empl-defensyv-*
vigon. Indien wel gemaakt is niet alleen
een *Anodinerende* maar ook eenigfins *Dis-*
cutiierende kracht, also menigmaals aan de
afgenomene *Plaasters* (sonder dat de *Patien-*
ten iets hadden gesweet) een gewenste *Wa-*
sem veler druppelen *Vochts* vermerkt, ge-
sien, en ook zelfs aan veele *Doctoren* ge-
toond heb, dog prys ik geensints de al te
verkoelende *Defensyven*, die van seer koude,
stop-

Stoppende en t'saam-trekkende Ingredienten
 gemaakt zyn, dewyl zy de *Vochten* te veel
 verdikken, nog vaster doen itollen, en
 door het toefluiten der *Pori* alle gewenste
Transpiratie en *uitwaseming* doen cessereren, Empl: defen-
 gebruikende liever de sulke die (gelyk ge- lyv: Vigon
 segt is) matelyk droogen, sagtyens verkoe- deffels be-
 len, de *pyn* versachten, en so te mets tot sciryving.
 een begin van *Uitwaseming* komen te vor-
 deren, welkers werking in dese *Plaaster*
 van *Vigo* volkomentlyk word gevonden.

Neemt de uitschietende *botten* of *knoppen*,
 en *sijnste* bast of *schil* van de *Jonge Wil-*
ge en *Essebe Boomen*, so die in 't voor-
 jaar op 't al'erkrachtigst zyn te beko-
 men van ieder een hand vol, voords

℞. Rad. ex fol: *Consolid: Maijor.*
Mentb. an. Mj.
Ol: Olivar. ℥ij.
Vin: rubr. Opt: ℥ij.

Dese dingen altemaal wesende klein ge-
 scherft, so laat men die alle gesamentlyk
 in de *Olie* en *Wyn*, 4 à 5 weeken *Infunde-*
ren dan *Sachyens* gekookt tot dat de *wyn*
 versoden is, dan alles wel uytgeperft zyn-
 de, so smelt men

Cera Citrin. ℥iij.
Ung. Popul:
Axung. Ovi an. ℥ij.
 B 2

Dog

20 Van de Opper-hoofst-wonden

Dog 't Vet moet eerst van syn *Vellen* gesuiverd zyn, en roerd men het uitgeparfte *Sap* daar onder, als ook dit volgende, als 't begint kout te worden.

Iberibinthin. Venet. ℥iij.

Pulv: littergir: aur:

Littergir: argent: an. ℥iiij.

Terr: Sig gillat:

Bol: Armen: an. ℥iij.

Meni: ℥ij.

Myrrh:

Oliban: an. ℥β.

Mastic: ℥ij.

F. empl: defensyv. Vigon.

X.

*Stovingen
hoedanig.*

Dog kan men, als nu het stremmen der *Vochten*, en 't stollen des *Bloeds* gestuit is, tot desselfs *Discutie* en tot *genesinge* der *Contusie* het *Empl: Mucagin*, of ons *Empl: ad Contusion Siv: Santalin*, t'saam of ieder alleen, als ook met of sonder het bovengemelte *Defensyv.* vermengeld, gebruikt, anders indien ook iemand (niet sonder eeden) voornamentlyk in *Patienten* die wat *Gal* achtig zyn, wat tegens 't gebruik van de *Plaasters* aansiet, die kan (volgens myn gewoonte, dees of dusdanig een *Fotus* appliceren.

℞. Flor: rosar rubr. Mβ.

Stechad.

Ba.

Balauft. an. ʒij.

Nux Cupres: Noij.

Fol: Mirt. Pj.

Vin: rubr-Opt: q. s.

Coquant: ad Consumtionem tert: pert. Co-
latur: F. Fetus.

Of als 't nu een weinig verder is, tot
meerder Consumtie der gestolde Vachten, ge-
nesinge der Contusie, versterking van de
gequetste verswakte partye enz. dit vol-
gende

℞ Flor-rosar-rubr: Mʒ.

Betonic.

Melilot.

Chamomill. roman.

Fol: rorismarin.

Laur:

Thymi cum florib.

Mirt. an. Pj.

Sem. Cumin. ʒij.

Coq: inf: q: vin: alb: opt: Colatura add:

Croc: orient. ʒʒ. F. fetus.

Hier kan men ook wat Spir: Vin: on-
der gebruiken, na gelegenheid van
faken.

Of dit volgende

℞. Aq: Sambuc: ʒx.

Spirit: Vin. ʒvij.

Capbur. ʒʒ.

22 Van de Opper-hoofst-wonden.

Croc: Britt. Əj.

Misse.

IX.

(1) *Fomentatie.*
*Hoedanig moeten geap-
pliceert zyn.*

Dusdanige (1) *Stovingen* of *Stovinkjens*, sal men (een weinig daar van *heet* gemaakt zynde) met een of meer *wolle lappen*, die *sagt* zyn, of met een tamelyk dikke *Compressen* van *Lywaat* seer warm en matelyk uitgedrukt tegens de *Contusie* appliceren, en voords het *Verbant* met een warme *kaplaer* of *wolle slaap-muts* daar over sodanig beleggen, dat alles dus warm verblyvende staag de vereiste werking doen mag, steets wel toesiende, dat geen *vochtige medicamenten* tegens dees *nobile deelen* kout, en de *deelen* verkouwende. Werden geapliceert, oft *verband* so gantsch bloot en met weinig *deksel* besorgt, dat alles nootsakelyk moet verkouwen, dus wil men wat goeds van dusdanige *medicamenten*, so sal men die (als gesegt is) *plaatzen*, en ook tegens dat de *Compressen* of *Wolle lap* droog, hart, en onbegnaam soude beginnen te worden, als voren ververschen en *appliceren*.

XII.

Aderlating
deffels nut-
tigheid en
nootsakelyk-
heid in groote
Contusien.

Daar de *Contusie* groot en gewichtig is, daar opent men wel in 't begin een *Ader* ontrent de selve syde des *Vals* of *Slags*, niet om 't geronne *Bloed* wederom dun en vloei-

vloeibaar te maken, en aldus wederom uit de beledigde plaats tot onder de *Massa* van 't *Bloed* te trekken (even als *Dr. Bontekoe* Cornelis Bontekoe lib. 1. cap. 2. pag. 57. wil, dat de *Practifijns* nog hedendaags so tot als verkeerdelyk soude bestaan) maar op dat de loop des *Bloeds*, door de schielijke schrik en onsteltenis van de val, stil staande, of door de grootheid van de *Contusie* ynde gestuit en verhinderd, wederom schot en voortgang verkrygende, dus de nodige *Circulatie* des te voorspoediger mocht hersteld zyn, of ook, om het sterk aanpersen, en dringen des bloeds, na 't beschadigde deel te bedwingen, enz. so dat des *Bloeds Omloop* ons geensints de *Aderlating* (gelyk nu *Bontekoe* en zyn navolgers dryven en schryven (komt te verbieden, maar in dusdanig en sommige andere sware gevallen ten hoogsten aan *recommandeert*. Men wederstreeft so in 't gros, so gantsch wild, woest en so onbedreven als onbedacht, een hulpmiddel van *outs her*, en ook nog hedendaags by so vele *destige Mannen*, so *heerlyk* ende *voortreffelyk* bevonden, selfs heb ik aan een *ontelbaar getal* (die my uit het *hoofst* gewaait zyn) de gewenste *effecten* van sulks gesien, gelyk wy t'zynder tyd, daar 't beter sal passen (dewyl ook al vry wat tegens het misbruik van 't *Ader-laten* te seggen hebben) omstandiger fullen trachten te be-
toonen.

HET III. HOOFSTUK.

1. Contusie die ook het Panvlies heeft beschadigd, hare verscheidene soorten. 2. Consideratien wegens de hoedanigheid van het Panvlies. 3. Waarom desselfs quetsing niet klein moet geacht zyn. 4. Sware toevallen op de verwondinge en kneusinge van het Panvlies gevolgd. 5. Contusie in 't Panvlies sonder uitterlyke Verwondinge. 6. Doorsnyding van 't Panvlies waarom, ende wanneer vereischt word. 7. hoe dat een kleine wonde dog groote kneusing in 't Panvlies gehandeld moet zyn. 8. Als ook seer groote Verwondinge en Verpletteringe. 9. In sware Toevallen, enz. 10. Hoedanig 't Onbloote Been des Hooftpans bewaard moet zyn.

11. Historisch voorval van 't
goet iukfes op 't doorsnyden
van 't Panvlies gevolgd.
12. Twede voorval. 13. Der-
de voorval. 14. Besluit deses
Hooftsluks.

I.

DUs hebben wy kortelyk van de *Con-* Contusien die
tusie, die sonder gevaar zyn, gespro- ook het Pan-
ken soekende nu ook over de gene, die vlies hebben
wat meer bedenkelijk zyn de gedachten beschadigd
en penne te laten-gaan, de *Contusie* dan; hare ver-
die na dese vertoonde lichtste soorte volgt, scheiden
achten wy de gene te zyn, die met of ook soorten.
sonder *Wonde* het *Pan-vlies* beschadigt mogt
hebben, die ons wederom op verscheidene
wyse voorkomt, als wel voornamentlyk
een *Contusie* in het *Pan-vlies* en buiteuste
deelen des *Hoofts* sonder eenige *Wonde* ofte
openinge des *Huits*, ten *tweede* met *Wonde*
dog sonder ontblootinge des *Beens*, en daar
nochtans het *Pericranium* of *Pan-vlies* is ge-
kneust, en ten *derden* daar het selve mede
verwont, van een gescheurd, gepletterd en
dus met ontblooting des *Hooft-pans* word
gevonden.

By

II.

II.

*Consideration
wegens de
hoedanigheid
van het Pan-
vlies.*

(1) *Musculus
temporalis.*

Gelyk als alle de *Beenderen* onses *Ligchaams* met een seer teer gevoelyk *Vlies* (*Periostrium*) zyn bekleed, so komt ons dit *Pan- of Been-vlies* als een eigen bekleedfel des *Bekkeneels* voor. Over het welke dat het vry vast vereenigd leid uitgestrekt, uitgesonderd ter plaatse des (1) *Slaap-spiers*, doorgaans heb ik het *dubbel* vermerkt, ook is het tamelyk dik, en wat vleesig, en vast met de vleesige *deelen* des *Huits*, waarom wy de *Wonde* des *Hoofst* al schoon die vry groot zyn, so lichtelyk sonder hegten, genesen, nochtans is dit *Pan-vlies* van een seer teder gevoel, als spruitende uit de *Duramater* of 't buitenste *Herffen-vlies*, daar mede het door veel fijne *Vliesige vefelen*, die door des *Hoofst-pans* *naden* passeren, vereenigt en t'saamgevoegt is, wat wyders dit *Pan-vlies* aangaat kan by veel *Authentzen* nagelien worden.

III.

*Waarom dat
deszelfs quetsing
niet klein moet
geacht zyn.*

Dit *Pan-vlies* dan dus tederlyk en van na by, met des *Breins* bekleefelen zynde vereenigt en t'saamgevoegt, so en behoeft men sig niet te verwonderen, dat op deszelfs *Kneusing*, *Plettering* ofte *Verwondinge*, meermaals ook sware *Toevallen* komen te volgen, even als of de inwendige *deelen* des *Hoofst* beschadigd of 't *Bekkeneel* zelfs met
Breuk,

Brek, Scheur, Inbuiging of Kneusinge was getroffen, dies moet hier met alle naar-
 sigheid en omsichtigheid op alles werden
 werden gelet, want hoe nader omtrent des
 Bekkeneels-naden hoe gewichtiger dat ook
 delffels Kneusingen en Verwondinge zyn, in-
 sonderheid in Jonge Kinderen die des Hoofst-
 pans-naden of de Suturen so vast nog niet
 in een gesloten, of de Ruitswyse Opening,
 daar sig de Croon- met de pyl-naad ver-
 eenigt, nog t'enemaal open hebben, om
 dat in de sulke seer licht het Bloed uit zyn.
 tedere vaatjens, door kneusing en quetsing
 geparft en gedrongen zynde, dus op de
 Vliesen der Herffenen nedergesfonken, aldaar
 een verrotting en doodelyke toevallen kan
 komen te causeren.

Voornamend-
 lyk in de
 Kleine Kin-
 deren.

IV.

Dikmaals heb ik bevonden, dat de sul-
 ke, die wy niet anders, dan met een Con-
 tusie ofte Verwondinge tot in dit pan-
 beschadigd vonden, van de Slag lagen be-
 swymd, met braking, walging, qualyktens,
 duifeling enz. wel is 't waar, dat ook de
 Herffenen konden onthust zyn geweest,
 maar echter de tedere t'samenhang deser
 deelen, maakt dat ook selfs de quetsingen van
 't pericranium of pan-olies so bedenkeleyk
 werden gevonden, als konnende mede van
 wegens delffels ontsteltheid, kneusing der
 Vaten, uitzorting en stolling des Bloeds, en 't
 verderf der vochten, opswelling, pijn,
 span-

Sware Toe-
 vallen op de
 Kneusingen
 en Verwon-
 dingen van
 het Pan-olies.
 gevolgd.

28 Van de Opper-hoofst-wonden

spanning, ontsteeking, versvering, en het verderf der lydende *deelen*, en *Coorts*, *Convulsie* en veel andere qualen den Lyder aanbrengen, so dat ook in sulken toestand der saken, de grootste voorzichtigheid word vereischt.

V.

Contusie in't Panvlies, enz. sonder eitterlyke verwondingen.

Hoe die ondersogt. Verscheidentlyk aange-merkt.

Ende gehandeld moeten zyn.

Want voor eerst komt ons een soorte van *Contusie* voor, die (alhoewel sonder uitterlyke *verwondinge* van des *Hoofst-haut*) nogtans de ondergelegene *deelen* kan hebben beschadigd, en't *Pan-vlies* gekneust, so dat ook de *teikenen* kunnen bekommerlyk zyn, dog moet als dan gelet zyn of den *patient* lang heeft in zwym gelegen, gebrackt, of uit *Neus*, *Mont*, of *Ooren* gebloed heeft, men neemt opmerking op de plaats der *Contusie*, en of de *bons* niet wel op de rederste plaats des *Hoofst* en ontrent des *Bekke-neels-naden* voornamentlyk is aangekomen, of de *Lyder* kloek, sterk, bejaard, ongefond, of jong, teder zwak en ook ongefond is, hoe zwaar de *Val* of't *Geweld*, die de *Kneusing* veroorzaakt heeft, is aangekomen, enz. alle welke ende meer saken wel overwegende sullen wy daar heen ook onse *bedenkingen*, *pronosticationen*, ende bequaamste *remedien* ter genesingen hebben te schikken, so dan de *ordonnaire* betrachtingen, so voor het *Lichaam*, als ook voor het lydende *Deel*, op die wys, als in 't voorgaande *Hoofst-stuk* verтоond is, in 't
werk

werd gesteld, en alreets een, twee, drie, of meer dagen daar mede, met goet *avans* mochte gevorderd zyn, so sal men niet beter kunnen doen, als dagelyks, onder een goet regard op alles te nemen, de *Cuer* so voorsichtelyk te voltrekken, als dan de *konst*, het goet of ook het twyffelachtig *sukses*, en het gewicht des ongevals, ons sullen komen recommanderen.

VI.

Maal indien ook in alle sodanige *kneen-Redenen* *singen*, die, gelyk straks vertoond is, be-
 denkelyk ende met groote *Omsichtigheid* *waaron ende*
 moeten gehandeld zyn, de *swelling*, op-
spanning ontsteking, *klopping* en *steekende* *wanneer men*
pyn quam toe te nemen, en dat van we- *de Huis on*
 gens d'*uitrekking* en *spanning* van't *panvlies*, *het Panvlies*
 ook desselfs *subtyl* gevoelyke *Veselen* door *sal mogen*
 des *Hooft-pans-naden*, het *harde Brein-vlies*, *doorsnyden.*
 en selfs de *Herffenen* mochten ontstellen,
 en so by gevolg *Coortfen*, *nachtwakingen*,
Rasernyen en *Senuw-trekkingen* causeren, so
 prys ik dat men (sonder sig lang te beraden,
 ten spoedigsten opening maakt, niet schromende) daar het geschien kan, tot op het
Been het *panvlies* door te snyden, en dat
 op sodanig een wyse, als haast in een *Hooft-*
stuk apart getoond sal worden, op dat al-
 dus de onthoadene *Vochten* der *Kneusing*
 ontlast, het *Pan-vlies* van syn *opspanning*
 ontbonden, de *Brein-vliesen* van haar ont-
 steltheit verlost, de *pyn* gestilt, en alle ge-
 vol-

30 Van de Opper-hoofst-wonden

volgen van geveerde rampen en ongevallen
mogen komen te cesserem.

VII.

Hoe datmen
een kleine
wonde, dog
met een sware
kneufinge in
t' Pan-vlies
enz. zal han-
delen.

Dog is de *Contusie* met een *Hoofdwonde*
verfeld, die wel door de *huit*, maar niet
tot het *been* toe is doorgedrongen, en dat
men nochtans aan alle so even-genoemde
tekenen Het *Pan-vlies* of *Pericranium* me-
de vermerkt *gecontundeert* te zyn, so moet
men de *wonde* met desselfs gekneufde en ge-
pletterde *Labiën*, niet so ten spoedigsten
trachten aan een te brengen en t'saam te ly-
men, maar veiliger zalmen betrachten,
dat die met kleine gerolde wijkjens in for-
me van kapittel stokjens in warme *Spir-vin*,
Matrical of diergelyks gedoopt, of met een
bequaam *Digistyf* bestreeken besorgt, en
ook so veel het raatsaam mogt schynen,
daar mede als opgevuld word, op dat (in-
dien het de nood mogt vereischen, het
pan-vlies of *Pericranium* door te snyden, de
weg tot so verre gebaant, de *Wonde* nogh
open, en daar door de *snyding* te minder
mag zyn, dus salmen dan (even als boven
getoond is, in't aangroeyen van alle bekom-
merlyke toevallen, sig niet ontsien om de
wonde te *delateren*, het *pan-vlies* door te
snyden, d'onthoudende stoffe t'ontlasten,
d'*ontzwellung* te vorderen, en (so het ook
nodig mogt worden geagt) de *Hoofst-pan*
van haar bekleetsel te ontbloten, om te on-
derfoeken of daar ook de swarigheid schuilt,
dog

Wanneer men
de wonde met
door snyding
van t' pan-
vlies sal heb-
ben te dilate-
ren.

dog dit alles met een groote voorsichtigheid en discretie. Sig zelfs voor al, en altoos onthoudende van alle onnodige snydinge en ontblotinge van sodanige deelen, die tot behoud van den mensch so gantsch dierbaar, nootsakelyk en de sorgvuldiglyk moeten bewaart sijn, en daarom in alle bekommerlyke voorvallen (daar 't wesen kan) altoos betragtende, datmen een welgoeffent *Medicus* die ook de *Chirurgie* verstaat, of nog een *expert Chirurgyn*, maar geen kreupel (gelyk wel somwyl geschiet) ter hulpe tot sig verkiest en versoekt, die mede met alle bedenkelyke devoiren, bescheidenheid en verstant, het pak op syn schouders mag helpen tortsen, en dragen.

Soektmen nog een Chirurgyn, so moeten nog een man in de konst ervaren, nevens hem kiezen.

VIII.

Nu somwyl vinden wy't *pan-vlies* niet alleen dus, door geweldige *kneusing*, maar ook wel door *verwonding* ontstelt, gescheurt en verplettert, en voorgeen kleingedeelte verbroken, somwyl hangen selfs groote bloedige *Lappen* des *huits*, met of ook sonder het *Pan-vlies*, als een gescheurde winkelhaak in een kleet, gansch omgekeert by het *Hoofd* neder meermaals met groote verbrekinge of ook in buiging van het *Bekkeneel*, somwyl ook sonder *beenbreuk* dog met ontbloting des *Hoofd-pans* daar van nu in dit *Hoofd-stuk* handelen, in dese toestand salmen aanstonds d'afhangende bloedige *Labiën*, indien sandig,

Watmen doet sal in allerley groote kneusingen en verwondinge van het panvlies.

a Craniums

be-

32 Van de Opper-hoofst-wonden

begruiſt of ook met het inklevende *hair* des *Hoofds* ſyn belemmert, met ſagte ſponcien in warme *Wyn* of ook water behoorlyk reinigen, en aldus 't *been* (indien onbeſchadigt is) dekken evenwel ſoo, datmen ruimte behoud ter uittogt en tot ſuivering voor de *Materie*, en tot reddinge aller gepletterde deeltjens, op dat niet de kat in de kelder gemeeftert en word, maar op een ſuivere en wel vaſt begroeide grond, de geneſing mag worden voltrokken.

b Perur-
nium

IX.

Watmen doen
ſul, als door
kleine ver-
wonding in
't *panvlies*
en door de
confuſie,
zware toeval-
len veroor-
ſaakt worden.

Ook gebeurt het wel, dat de *kneusſinge* en *wonde* uitterlyk groot is, en evenwel maar een klein *Wondeken*, dog met een groote *Verplettering* in het *Panvlies* word gevonden ſoo dat (al ſchoon dienſtigemiddelen werden gebruikt) nogtans *Ontſteking*, *Swelling*, *Pyn*, *Spanning*, *Coortſe*, *afrotting* enz. met prykel van ook het nog onbeſchadigt *gebeen- te* te altereren, en ſelfs de (c) *brein-vlieſen* t'ontſtellen, ontſtaan, ſulx voorvallen- de, ſalmen veel liever in tyds, het ontſtelde *Pan-vlies*, voor ſoo veel het nodig mogt ſyn, door 't *Mesſyen* komen van een te ſnyden, op dat aldus alle opkomende ſwa- righeden en de gevreesde onheilen, nog ty- diglyk mogen ceſſeren.

c Dura en
Piamater.

X.

Hoedanig het Daar men dan de *Hoofd-pan* van haar be-
kleet-

kleetsels gansch ontbloomt vint, of moet ont- Hocdanig
 blooten, daar moet voor al sorg gedragen 't ontbloote
 zyn; dat men het *Been* voor de *Logt* en ver- been des
 te *Medicamenten* bewaart, de *Pulvers Myr-* Hoofdpan
rhe, de *Mastiches*, het *Olibanum* als ook die bewaart moet
 van de *radices Aristolochia Rotunde*, *Longa*, zyn.
Iridis Florentina en andere meer, zyn hier
 bysonderlyk dienstig, om een weinig op
 't *been* gestrooyt zynde, het selve voor alte-
 ratie en de bederving te bewaren, en
 't quaat te doen scheiden, en voorspoedig
 met een goet, vast en gesuivert *vleesch* te
 bedekken, dog prefereer ik de 3 eerst ge-
 noemde voor de laatste, en wel bysonder-
 lyk het *Pulvis Myrrhe* boven die alle, als
 hebbende in meest alle dusdanige *beens ont-*
blotinge, die soo voortreffelyk, als ik kon
 wenschen, bevonden, en waarom dan
 grooter omslag van *Medicamenten*, als no-
 dig mogt zyn gesogt, dewyl dog het beste
 voetsel niet in een koddige *Olipodrigo*. nog
 ook de keur der *Medicynen* in de veelheid
 der *Ingredienten* bestaat, ja zelfs heb ik me-
 nigmaals slegs met droog *pluksel* d'ontbloo-
 te *Hoofd pan* voorspoediglyk met een goet
vleesch bedekt en na wensch begroeit gevon-
 den, gelyk dan ook na het op stroyen des
poeyers het *been* terstont met drooge *wiekjens*
 bedekt moet zyn, of by aldien het gepletter-
 de *Pan-vlies* of ook de andere *vleesiger sted-*
ders nog de geneefing beletten so kan men de
Plumaciolen in warme *Spirit-vin*, met *Pulv.*
Myrrab: vermengelt, genat, daar tegens-
appliceren, waar over dan wyders de *wiek-*
jens

34 Van de Opper-hoofst-wonden

gens met een bequaam *digestyf* bestrecken en voorts het verband ter geneefing soodanig geschikt moet zyn, als yder tot herstellinge van zyn *patienten* sal bevinden te behoren.

XI.

*Historis voor-
val van het
goet sukses,
op 't doorsny-
den van 't pan-
vlies gevolgt.*

Ik sal ten besluit deses *Hoofdstukx*, en tot een seker bewys, dat in de *Contusie* van het *pericranium*, somwyl, desselfs *doorsnyding* veel goets kan doen, uit diversche, slegs *twee a drie* staaltjens, aan den konstgierigen *leerling* kortelyk vertoonen.

Willem Hendriksz. Mr. Schoemaker, met zyn *spits-broeders* in de *Doelen* vergarende, en (volgens die vuile *Bagchus* gewoonte aldaar veel gebruikelyk, met een loutere *roes* te drinken, 't verstant op de *leest* geset, en hy aldus vry wat *top-swaer* zynde geworden, stort van omhoog langs een *wentel-trap*, al *wentelende* en *bonsende*, tot omhoog, so vreselyk tegens de *stenen*, dat *beswymt bloed spouwende*, en al *brakende* t'huis gebragt wierd, den geleerden *Dr. Petrus Langedult*, en wel geoeffenden *Mr. Gerrit Houtwyk*, daar by versogt zynde, vonden geen uitterlyke *verwondinge* des *Hoofds* nog elders, maar wel een *Contusie* in 't *opperdeel* der *regter sijde* des *Hoofds*, ik des anderen daags ook daar by versogt zynde, so vonden wy hem in *gednurige slaantens* en *sobere staat*, sonder eenige *spraak*, als *simpel*, en met een seer kleine *duistere puls*, dies wy niet anders dan 't einde zyns levens verwagten, den *Medicus* en *Chirurgyn* verhaalde my, dat hy nieuw eenige uren verschrikkelyk had-

de

de geraast en gevloekt, so dat nu als afge-
 flooft zynde, in stilte geraakt was, des
 anderen daags gesamentlyk weder komen-
 de so vonden wy desen *Stommen* weder be-
 spraakt, en doen als t'eenemaal *dol* en
krank-hoofdig, hy tierden en vloekten af-
 gryfelyk, beet op zyn *tanden*, stelden hem
 tegens een yder (ja zelfs ook tegens zyn ou-
 de *Moeder*) regt tegens zyn stil *humeur* en
 goede maniere van leven, gantsch verwoet
 en boosaardiglyk aan, niet tegenstaande
 dat wy de trage, swakke, duistere *pols*
 ter naauwernood konde gevoelen, de *ader-*
lating was (om de vertraagde *Circulatie* te
 verwakkeren, in 't begin al gedaan, het *klist-*
ron hervat, en *Corroborerende Stovingen* wier-
 den gebruikt, als ook benevens de *stille, rust,*
warmte, donkerheid, een sacht voetsel en
 wat nog kan dienen gerecommandeerd.

Nu vonden wy des *Upperhoofds* regter *sijde*
 met een vry pynelyk bol *geswel* beset, en
 naar het ons toetscheen, een merkelyke
 holte een weinig beneden de plaats des
pylkaats in 't bekkeneel dog op dit ver-
 moeden van *kneusing* in het *pan-vlies* en *In-*
buiging des *beens*, *Pincisie* doende, hebben
 wy 't *Bekkeneel* t'eenemaal onbeschadigt,
 dog *pan-vlies* vry gekneust, ontsteld en ge-
 swollen bevonden, dies hebben wy 't *been* na
 behooren beschermt den *etter* verwekt, *kli-*
stren gesteld. sacht voetsel, *stille, warmte,*
donkerheid en de *slaapten* hoogften gerecom-
 mandeerd en onse gemaakte *wonde* seer
 haast veelvuldig *materie* gevende, so is ons

36 Vande Opper-hoofst-wonden.

Oogwit voorspoedig gelukt en na wensch uitgevallen, dewyl desen rasenden *patient*, door *Godes* genadigen seegen eerlang; in het stil en seedig gebruik des *verstands* en *gesondheid* volkomentlyk weder hersteld is geworden.

XII.

*2 Tweede
voornal van
de doorsnyding
des panvliets.

Korts daar aan, namentlyk op den 20. September Anno 1681. kreeg het Soontje van Claas Lourensz. Brouwer, ontrent 7 jaren out, al spelende. Op een Houd-kopers-werf een sware deel, so onsfagt op het Hoofd, dat hy beswymt en al braakkende 't huis gebragt, en te bed geraakt zynde, met een groote *kneusing* en kleine ondiepe Wonde een weinig boven de plaatse des Staap-spiers beschadigt was, 't Verband, Aderlating, en wat voorts by den voornoemden *Medicus Dr. petrus Langedult*, en my nodig geoordæeld, wierd aangesteld zynde, so hebben wy op den 4, 5, en selden dag ingelykx in dit klein *Lydertje* (die ook als den voorgaanden *Willem* genoemd was) een so *dollen furie* (alhoewel met tusschen komende *slaap*) en met een ook d'afgryfselykste vloeken, die d'ouders in groote verbaaltheid brogten, van hem gehoord, dies wy den *Vader* en *Moeder* aandrongen, de kleine ondiepe Wonde tot op het been te mogen openen, om dus 't gekneufde *panvliet* doorsnydende, daar door het selve van zyn *ontsteeking*, *opswelling*, *uitspanning* en

en pyn te redden, en ruimte gevende, ook by gevolg de ontstelde en tedere *Herssen-vliesen* verligtinge toe te brengen, dog die versogten ons, dat haren Neef den *H Professor John Munniks* van *Utrecht* als nu tot *Haarlem* zynde, ook tot dien einde, eens by ons mogt worden versogt, het welk ons aangenaam zynde, wy gaarne consenteerden, die sulks dan met ons ook noodig keurende, heb ik terstond in zyn by zyn, de *Wonde* tot op het *been* geopent, en selfs het *pan-vlies* ('t welk wy seer opgeswollen bevonden) onder 't *vervarelyk* vloeken en rasen van 't *Lydertje*, resoluut door gesneden voorts de *Wonde* verwyderd, 't *been* goet gevonden, beschermt, en onse gemaakte *opening* wel ter dragt gebragt zynde, so verdwenen wel haast de tegenwoordige en gevreesde *bekommernissen* aller rampen en ongevallen, als ook 't *verschrikkelyk* vloeken en baren des *Kinds*, en wierd dit *Lydertje* wederom stil en bequaam, en (sonder de minste *afschilvering* van het ontdekte *been*) voorspoedig in zyn volkomen *gesontheid* hersteld en geneesen.

XIII.

De *Huisvrouw* van *Adriaan de Nobel*, ^{'t Derde} vonden wy met een groote *Contusie* en ^{exempl.} *Wonde* tot op het *pan-vlies* omtrent de plaatse des (a) *Croon-naars* (digt langs de afdalende ronte des *Slaap-spiers*, beschadigt het *pericranium* of *pan-vlies* niet verwond, maar egter sodanig door *kneusing* pyn, ^{(a) Sutura Coronalis.} *swel-*

swelling, ontsteeking, opspanningen. Ontfeld, dat ook het gantsch aangeligt met een *Roos* en het *ligbaam* met een aangroeyende *Koortse* besogt, en so by gevolg voor meer ongevallen gevreesd wierd, dies heb ik in 't by zyn van meergedagten *Hr. petrus Langedult* het gekneufde *pan vlies*, zelfs dwars over de *Croonnaat*, regt na de loop der *Wonde* en *Vesels* geopent en door gesneden, het *been* onbeschadigt gevonden, beschermt, en alle gepletterde stoffe door Etterdraght uitgesuiverd zynde, so is, door *Godes* genadigen segen, ook dese *Lyfster* voorspoedig tot hare voorgaande gesondheid gebragt.

XIV.

*Besluit deses
Hoofdstuks.*

Dese, ende meer andere diergelyke voorvallen (ons voorgekomen) hebben ons laags hoe meer, daar in bevestigt, datmen daar 't weien kan, en het de nood mocht vereischen, het *pan-vleis* mag, en moct *indiceren* of door-snyden en *dilateren*, op dat niet alleen het *been* onderfogt, d'onthoudene stoffe der kneusing ontlafst, maar ook alle *Opspanning*, *Trekking*, *Swelling*, *pyn*, *Koortsen* en andere ongevallen ten spoedigsten zynde geweert, de genesinge veiliglyk en onbekommert mag worden voltrokken, siet ook hier van den beroemden *Hr. Rhoonhuisen*, in zyn eerste deels 7. *aanmerking*, als ook andere *wel geoeffende mannen*, die mede van sulks omstandiglyk hebben geschreven,

Het

Het IV. HOOFSTUK.

1. Kneufingen en Wonden des Slaap-fpiers.
2. Moeten niet gering fyn geagt.
3. Hoe dienen gehandelt.
4. Voornamentlyk als die gewigtig fyn.
5. Door wat middelen.
6. Avontuurlyk voorval.
7. Op de hoedanigheid van de subjecten moet altoos gelet fyn.
8. Verscheidenheid in de Wonden des Slaap-fpiers.
9. 't Sy in haar lengte of over dwars, haar genefing, hoe bekommerlyk, enz.
10. Aanmerkelyk voorval.
11. Snyding des Slaap-fpiers.
12. gevaarlyk, hoe weinig en waar die te pas komt.
13. Waar om de Slaap-fpief fo vast aan het been is gehegt.
14. Haar bloedvliet te stempen, kapitale ligature, hoe die geleid word, haar nuttigheid, enz.
15. Slag-aders

toebinding. 16. Waarom de Spasmus in de gefonde fyde komt.

I.

Contusie, verplettering, verwonding enz. in de Musculus temporalis, desselfs korte beschryving, plaats, hoedanigheid enz.

WY komen nu tot de *Contusie* die in de *Musculus temporalis*, of *Slaap-spier* geschied, die gewigtiger dient geagt, om datse van wegens desselfs *plaatsse tederheid, maaksel, gebruik enz.* als eene der nobelste *Spiere*n, die uiterlyk 't *menschelyk lichaam* bekleet, gerekent moet syn, want van wegens desselfs *plaatsse*, dewyl sy voor geen klein gedeelte het *Os frontis*, *Voorhoofds-been*, het *Os bregmatis* sydelyk *Opperhoofds-been*, en het *Os tempora, petrosa*, of 't *Steen been*, als ook de *Sutura Squamosa*, wederzyds dekt en bekleet, soo ook van wegen desselfs *tederheid* dewyl sy niet alleen met seer veel teder gevoelyke *veselen*, die in hun nederwaards dalende t' *samenloping* de *senuagtige pees* uit maken, maar met veel voornamen *Slag-aders*, *Aderen*, en *Senuen* van het *vyfde paar der Hersenen* zynde voorsien, ook nog daar en boven door 't *Pericranium* of *Panvlies* selfs als met een eigen *bekleetsel* word overtrokken, desgelyks wegens haar *maaksel* of *substantie*, die in haar *Opperdeel* wel meest *vleesig*, maar door menigvuldige *veselen* nederwaards, langs hoe meer (als gesegt is) in een seer sterke *tendone* komt te verandere, die

die (als dus best beschermt (onder het (a) *Juk-been* (a) *Or Jugale* afdalende, tot in d'uitlekende *punt* des onderste *Kaak-beens* sig vast maakt, bevestigt, en so dan ook om zyn gebruik te vertoonen, dit *Kaak-been* so vaardig tot zyne *beweginge* dient en in desselfs *Articulatie* ofte vereeniging met het *Juk-been*, so noodzakelyk word bevonden.

II.

Het is dan niet vreemd, dat de *Contusie* *De Knouf-* en *verwondinge* deses *Slaap-spiers* so *ge-* *gen*, *verplet-* *varelyk* is, want in zyn *opperdeel*, daar nog *teringe*, *ver-* *wonding enz.* *wel 't vleesigs is*) zynde getroffen, *geplet-* *tert* of *doorgesneden*, so kan seer ligtelyk *des Slaap-* *spier moeten* *de arteria Carotides* worden gequetst, en *niet ligt geagt* *zyn.* so by gevolg een seer gevaarlyke *bloedstor-* *ting* ontstaan, de *Senuen*, alhier so naan haar *teder beginsel*, zynde *verwond*, of ook de *veselen* overdwars afgesneden, of ook dees *nobele Spier* in zyn *peesig deel* zynde getroffen, so moeten noodzakelyk sware *toe-* *vallen* als *hevige pyn*, *Ontsteking*, *Coortsen*, *Senuw-trekkingen*, *Slaap sugt* en diergelyke, benevens 't verlies van de nodige werking deses *deels*, daar op komen te volgen, ja zelfs nog maar alleenlyk in zyn *buiten-* *ste deel* beschadigt zynde, so hebben ook aanstonds de *Herssenen* daar door te lyden, nademaal 't *Pericranium* zelfs, dees *nobele Spier*, als een eigen *bekleedsel* omvatrende, uit des *Breins-vliesen* oorspronkelyk voortkomt, en daarom dusdanig een

42 Van de Opper-hoofst-wonden.

quetfing (alhoewel in een uitterlyk deel on-
fes ligbaams) niet klein moet geagt zyn ,
maar steeds na desselfs tederheid , plaats ,
en hoedanigheid , ook de *Contufie* , of de *ver-
wondinge* en *toevallen* voorfigtiglyk dienen
gehandeld te zyn .

III.

*Kleine Con-
tufie des
Slaap-fpiers,
hoe die moe-
ten gehandeld
zyn.*

Hoe klein dan ook (zelfs een *Contufie* son-
der *verwonding*) ons hier mogt voorko-
men , soo fal men nogtans op alles ver-
dagt zyn , en is hier alweder het eerste
werk , te vragen , of op 't ontfangen des
flags , of des *ongevals* , geen *beswyming* ,
overgeving , *neus-oor* of *keelbloedig* verno-
men is , by aldien niet , so is wel geen *fwar-
righeid* , maer moet nogtans betracht zyn ,
dat men altyds (dog infonderheid daar de
patienten nog *teer* , *jong* , en *fwak* zyn) de
stoffs der *kneufing* die uit de veelvuldige
vaatjens alhier mogt , of buiten zyn *pyppens*
gevloeit , of ook daar in *gestolt* en *verdikt*
zyn , voorfigtelyk tragt te verdunnen , op
dat al wat goet is , weer *vloeibaar* gemaakt
de rest *uitgewaasemt* , of door de bequaam-
ste *Corroborantia* spoedig *geconsumeert* en
verteert mag worden , alles op iodanig een
*wys*e als in het tweede *Hoofd-ftuk* getoont is ,
dit voortreffelyk deel des *Hoofds* in allerley
kneufingen wel bewarende , voor de *koude*
des *Logts* , en 't gebruik van al te verkoe-
lende , koude en vogtige *Medicamenten* ,
op dat niet *omkoudene stoffs*e te veel verdikt ,

te vast gemetselt, de doortogt der vaten gestopt en gestuit, de pypjens doorknaagt, de swelling vermeerderd, de Coortsen en sware toevallen verwekt, en so (dewyl alles vergoort en verscherpt) de vogten aan 't sweeren of rotten gerakende, veelderley ongevallen en rampen, aan den rampsaligen Lyder, tot zyn Lyden, nog toegebragt komen te worden.

IV.

Dog is de *Contusie* so gewigtig en swaar, als door het geweld des slags of des vals, Hoe dat sware Contusie, daar de tekenen en toevallen gewigtig zyn, dienen gehandeld. mitsgaders door quade tekenen, als *befwyming, overgeving, bloedsponwing*, of stor- ting uit *Neus, Mond, of Oor*, en meer on- gevallen ons word verтоond, so moet van eersten af, niet alleen de *Contusie* in het ge- brekkelijk deel, maar ook het gantsche *subject* dat ons voorkomt, soodanig gehan- deld zyn, als dan de konst en noodzakelyk- heid sal komen te recommanderen, voorna- mentlyk daarmen geloofst, dat *Considerabele bloed* en andere *vaaten* verbroken, t'saam ge- parst, en verplettert zyn geworden, want al- hier geen-of maar weinig uitterlyke *Wonde* of opening zynde, so moeten alle dees uitge- storte verstrooide *vogten*, en wat in zyn te saamgewrongene vaten en pypjens nog vast sit, van tusschen desselfs onder en opperge- legene *deelen* konstelyk werden verdunt, en (gelyk straks gesegt is, wat goed is vloeibaar gemaakt, en wat vast sit ontbonden, als ook wat alreeds de verderving heeft be- gin-

44 Van de Opper-hoofds-wonden

ginnen aan te nemen, tot een voorspoedige *transpiratie* werden gevorderd, en vintmen eenige *Wonde* of opening, dat men die geensints opdroogt, maar soo veel doene-lyk sy, ter dragt brengt en behoud, op dat dus de veelheid der vergaderde, opgehoopte beslotene stoffe (der *Contusie*) alsints mag worden verminderd, waarom men dan niet alleen sodanige middelen, als in het tweede *Hoofdstuk* gemeld staan, maar ook behalvens *discutierende plaasters* en *Corroborerende stovingen*, tot de bequaamste *resolverende* en *Conforterende Cataplasmata* zyn toevlugt mag nemen, dewyl ook daar door al meermaats wat goeds te weeg gebragt kan worden.

V.

Cataplasmata of pappen, die ook in dese voorvallen bequamelyk kunnen worden gebruikt.

Niet dat ik allerley slappe, vogtige, koude of lymige *Medicamenten* daar uit wel *Pappen* of *Stovingen* worden gemaakt, op de partje des *Hoofds*, des *Slaap-spiers* en waar die so teder, so vogtig, so vliefig, en senuagtig zyn, ligtelyk ben gewoon te gebruiken, of iemand ook aan te recom-manderen, maar om het voordeel, dat ook in desen bekommerlyken toestand (daar in de *Pyn*, de *Swelling*, d'*ontsteking* en *Spanning* so groot: en de vergadering aller gestremde *vogten* so veel zyn, uit het gebruik der vereiste *pappen* kan worden verkregen, of daar een veelvuldige t'saamgehoopte verdikte *stoffe* geresolveert, ver-
dunt

dunt en ontbonden, of daar dit niet wil ge-
 lukken) moet ryp gemaakt zyn, want als dan
 hebben de *Cataplasmata* dit voortreffelyks
 boven een *fotus*, dat een *Cataplasma*, lan-
 ger zyn warmte, kragt en eenige vogtig-
 heid, als wel een *fotus*, op het gebrek-
 kelyk deel blyft behouden, een *Cataplasma*
 stooft en koelt de *partye* fagtelyk, ftilt
 de pyn, opent de *pori*, ontbind en maakt
 los, wat vast leit; verdunt de vogten en
 vorderd aldus op een veel gefadiger wys,
 de *discutie* van het gestreinde, daar in het
 tegendeel de *Compressen* die in een *fotus* ge-
 nat zyn, haast droog hard en brandig, en
 als dan gantsch onbequaam tot dit alles,
 worden bevonden, of moeten dikmaals
 vervarft en verwarmt, en fo het gebreke-
 lyk deel te veel ontbloot, den *Patient* in
 zyn rust gestoort, en zelfs by nacht en by
 dag te ontydig of 't pas geeft of niet, het
 verband gedaan zyn, het welk of by de op-
 passers te flordig, te kout, te nat en te los
 gedaan zynde, of by den *Chirurgyn* die wat
 veel *practyk* heeft, niet wel konnende,
 staag als 't behoord, fo geschien, fo *pre-*
fereren wy meermaals 't gebruik van de *pap-*
pen, insonderheid daar de grootheid van de
Contusie, een geweldige *Swelling*, *Ontste-*
king, *Pyn*, *Spanning* enz. mogt hebben
 veroorzaakt, of daar de veelheid der verga-
 derde stoffe, tot *suppuratie* komende, of
 alreeds tot *abscessen* en groote verswerin-
 gen zyn gesteld, gelyk wy daar van in *pas-*
fant een klein staaltje (ons voorgevallen,
 kortelyk sullen vertonen, VI.

Onderscheid
 tusschen 's ge-
 bruik van de
 pappen en
 stouingen.

VI.

*Aanmerkelyk
voorval.*

Een'ouden *Crelis*, die al ruim 't *seftig* maal, in, of ontrent zyn Dorp *Paas-eyers* mogt hebben gegeten, quam in het bitterfte van de *Winter*, namentlyk op den 31. *December* Anno 1680. als Voerman) dewyl door een felle koude de wateren in *Cristal* veranderd waren, met een geladen wagen des avonds, in 't donker van *Amsterdam*, na *Haarlem*, dog hebbende voor de koude *Logt* al vry wat van 't korte voor ingenomen, en daar door wat *top-fwaar* zynde geworden, stort onderweeg (dus in *slaap* geraakt zynde) van de *Wagen*, of nu de wielen over zyn *hoofd* gegaan, of dat meer *paarden* of *Wagens* hem hadden beschadigt, en wist men niet, maar wel dat de *paarden* hun voortgang houdende, naderhand (als men den Voerman vermiffen, eerst wierden gefluit) en vontmen hem eindelyk op den *Weg* in het *Spoor* leggende, gantsch befwynt, en door de koude sodanig verftyft, dat men hem sonder verftand of belul, op een *Wagen* aldus, des avonds ontrent 10. uren, tot mynen 't in huis brogt, daar ik hem in de Verband-ftoel onder de handen myns Dienaars, (fo als ik met myn befwangerde *Huisvrouw* t' huis quam) afgryfelyk vont gefield, want zyn ruige *kop* en lang, grys, en verwilderd *Hoofd-hayr*, vol bloeds uit *Oor*, *Neus*, en *Mond*, als ook uit de kleine *Quetsuren* gevloeit,

vloeft, en vol flakken ys, en bevrorene Sneeuw, hem over 't bebloede, geswollen, bespoogen aangelegt hangende, maakten hem gantsch afschouwelyk, en de Val, hem sonder eenigen kennis of spraak, dog myn Knecht hem gereinigt, 't hair weg geschooren, en alle gekneufde delen des Hoofds des Aangesigts, en ook insonderheid des linker Slaap-spiers besorgt ende verbonden hebbende, so namen syne geleiders aan, hem wel te dekken en dus met een wagen aanstonds tot syn huis en voortin 't bed te besorgen, om my des anderen daags met de Wagen of Kar, of Ys sleede weer tot hem te roepen.

Dog dit laatste bleef steeken, want men koos liever de naatste de beste, namentlyk een jong quantjen, die nu al so veel wysheid in de muts had, dat hy (door zig zelfs *Gepromoveert*) voor Dorpmeeester begon te ageren, desen alleen *dit* werkje op sig nemende, maakten het so, dat alles de Kreeftgang ging, so dat ik eerst op den 9 *Jannary* 1681. synde nu op den tienden dag na des Lyders val, met een Ys sleede te post gehaald wierd, hier vond ik nu twee *patienten*, namentlyk desen *Ouden*, als ook syn *Dogter* die dood krank en den gantschen arm tot aan de schouder met een vervaarlyk groot verhard kout geswel en versterving vindende ingenomen, en sober besorgt, des nagts daar aan, de *voyagie* na de *Eeuwigheid* aannam.

Nu wat belangt desen ouden Huisman;
die

48 Van de Opper-hoofst-wonden

die vond ik ook in een sobere staat, hebbende 't gantsche *Hoofd* so vervaarlyk ende *Monstreus* opgeswollen, dat ik niet en weet, ooit myn leven, diergelyken te hebben gezien, ook desgelyks 't *aangesigt*, de *Oogen* waren wel dicht ende vast gefloten, als vuisten verheven, seer grootte *geswellen* zelfs met overhangende quabben begonden van 't *Opperhoofd*, besittende tot aan het *Agterhoofd*, de gantsche syde des *Hoofds*, des *slinker Slaap-spiers* 't geheele *Voorhoofd*, *Neus*, *Wangen*, *Kin*, *Hals*, ende *Keel* tot op de *Stentelbeenders* der *Borst*, vermerkende op verscheidene plaatsen quantiteit onder(schuilende *Materie*, *Caviteiten* enz. En dit alles met een seer kleine, swakke, duistere *Pols*, verstroide kragtten, gedurige *Koorts*, dorre swartagtige drooge tong, en sober verstand, het *Hoofd* als ook 't gantsche *aangesigt* vond ik so weinig en soberlyk, voor den ypende koude des *Lugts* en so vele *Axedenten* besorgt, en den *Patient* in 't begin geen ader geopent, al eenige dagen sonder afgang, hardlyvig, en so slegt onthaald, dat ik naauwelyks wist, waar eerst te sullen beginnen, om nog (waar het doenelyk) hem uit syn ongevallen te redden.

Ik heb hem dan *Aanstonds* een opende *Clisteer*, een *Hardsterkende Julep*, en een *Corroborerende Cataplasma* (die aan de rypmakende kant was) voorgeschreven, en den *Chirurgyn* gerecommandeerd, het laatste over de gantsche zyde des *Hoofds* en
en

des *aangefigts* tot aan den *Hals*, niet alleen wel warm te appliceren, maar ook noch over het *Hooft* en den *Hals*; na het gedane verbant, een Wolle Kapluer of Deekentje soo te beforgen, dat dog alles wel voor de koude bewaart mogt syn, en aldus de opgeleyde Medicamenten hun warmte mogten behouden. Des anderen daags den geleerden *Heer Dr. Abraham Kinkhuysen*, als *Medicus* tot myn behulp versogt, en r'saam by desen *Patient* geraakt synde, soo heb ik (dewyl alreets alle de *Wondkens* toegeheeld waren, verscheide *Openingen* beginnen te maaken, soo in, als ook langs de syden des *Slaapspiers*, op d'*Oogen*, als elders, daar wel de meeste vergadering van de *Materie* scheen te syn, makende alsints de *Opening* na de loop der *Veselen*; ende so veel het kon zyn) in 't benedenste van de voornaamste uitpylingen der geswellen, latende maar soo veel *Materie* t'sevens uit, als de sobere kragten des *Lyders* konden verdragen. gebruikende korte *Tyrutides* en etterscheidende *Medicamenten*, dus het verbant met de *Cataplasma*, als boven verhaald, dikmaals vernieuwt, meer *Openingen* gemaakt, en de geweldige abundantie der onthoudene stoffe allenxkens uitgelooft hebbende, so is hy met *Haristerkende Medicamenten*, als ook doot het gebruik van sagt en goet voetsel, voorspoediglyk tot soo verre geavanceert, dat het *aangefigt* sijn geslonken, 't verstand gewakkert, de *Koorse* verminderd, en soo metter tyd de kragten

50 Van de Opper-hoofst-wonden

weer toegenomen zyn , als wanneer wy nog meest met sommige *Caviteiten* ofte verzworene etterboesems hadden te worstelen, dog die wy nu met wat meerder opdrogende ende versterkende *Medicamenten*, *Compressen* en *Bindinge*, op die wyzen, als by occasie van dees ongevallen gesegt sal worden, gelukkig te boven gekomen sijn, so dat wy desen ouden Huisman (die nog veel jaren daar na geleeft heeft) door Gods genaden, voorspoedig in sijn volkomen gezondheid hebben hersteld gesien.

VII.

Op 't gansche
subjeet moet
goede agtinge
zyn genomen.

Uit dusdanige ende meer diergelyke voorvallen, ons voorgekomen, sien wy de lesse der *Oude* bevestigt, dewelk ons leeren, dat altoos in 't beginfel (soo veel doenelyk sy) alle toevallen der *Siektens* en *Axeden*, moeten werden geweert, door soodanigen regliment in desselfs *subjeet*; als ook ja desselfs *lydende deelen*, aan te stellen, als dan de konst en 't gewicht der saaken ons sullen komen te recommanderen, agtgevende tot besorging van het gansche *subjeet*, op de van onts soo genoemde *naturelyke saaken*, als namentlyk, datmen besorgt dat de *Lugt* warm, de *spys* en *Drank* in sagt voetsel, en 't *slapen* en *waken* ordentelyk, als ook de *rust* en *silte* voor alle gewoel en geraas, mag worden geprefereert, datmen de *volheid*, dat is, de veelheid der *quade Humeuren*, of quade

gesteldheid der vogten of sappen (alsoo men het hedendaags sal believeu te noemen) sagtelyk uildryft, so door een matelyke *Transpiratie*, sagte *Diaphoretica*, door een *Clister* of ook *Supositorium* op zyn tyd te stellen, door een *Ader-opening* in het begin enz. Of ook de *ydelheid*, dat is de *tederheid*, *magerheid*, *swakheid* (of door *siektens* en *krankheid*) *uitgemergeltheid* des *Lyders*; datmen die door goed voettel verbetert, de kragten verquikt en versterkt, en soo den swakken, als swakken met alle bescheidenheid handeld, en eindelijk datmen so veel het kan zyn, besorgt, dat dog alle *bewegingen des gemoeds*, als *droefheid*, *angst*, *vrees*, *toorn* en *gramschap* voorfigtiglyk werde verhoet, als konnende zelfs een goede genesinge, en wat ons noodig ten leven is, namentlyk alle gewenste *Harmonia* der *functien* onser *deelen* en *vogten* des *lichaams* over hoop werpen, en vernietigen: waar by komt, dat men ook agt geeft, op de gelegendheid des *Lands* daar men is, op de *tyd* of *saysoen* des *Jaars*, op den *Onderdom*, *Sexe*, endemaniere van 't leven, des *Lyders*, waar op dan in alle voorvallen, dog wel insonderheid in de *Pan-breuken*, *sware Contusie*, ende *verwondinge* des *Hoofts*. Naukeurigyk moet gelet zyn, gelyk dan ook alle dnsdanige saaken, alhoewel by veel hedendaagse nieuwelingen als niets geagt, bespot, vernietigd, overgestapt, en in de wind geslagen, nogtansby alle *verstandige Practisjens*

52 Van de Opper-hoofst-wonden

nog dagelyks worden behartigt en waargenomen, want hadmen op sulks ook in dit straks verhaalde voorval wat meerder gelet, dit *hollende Paart* zou eerder gestuit zyn geweest, en soo gaat het meermaals, insonderheid hedendaags, nu men de *leere der Oudheid* bespottende, door een *nieuwe Modense Theorie en Practyk* het foodanig maakt, dat veele *Patienten* hun driften en dryveryen elendiglyk komen te besuren.

VIII.

*Contusie des
Slaap spiers
met groten
verwondinge
verscheidens-
lyk.*

Wy komen nu tot de *Contusie* die met groote *verwondinge* in de *Slaap-spier* geschied, de sulke komen ons mede verscheidentlyk voor, als namentlyk in de *lengte* of *overdwars*, in zyn *opper en vleesig deel* met *quetfinge* der *Bloedvaten* en groote *Bloedstorting*. Of *nederwaarts* in zyn *Peesagtige substantie*, met *ontblooting* en *scheur* of *breuk* des *Bekkeneels*, of ook sonder schade deffelfs met *breuk* en *vermorseling* des *Fukbeens* enz.

IX.

*Quetsuur des
Slaap-spiers.
In zyn lengte
sonder pan-
breuk.*

Voor eerst kan desen *nobele Spier* in zyn *lengte* met een *gekneusde Wonde* beschadigt zyn, indien men als dan geen *Beenbreuk* des *Hooft-pans* vermerkt; soo sal men het *been*, indien het ontbloot mogt zyn, met drooge wicken *forgvuldiglyk* dekken ende bewaren; de *gekneusde stoffe* door *etter-scheidende middelen* doen *affscheiden*, de

Vlees-

Vleesgroeiing vorderen en aldus de geneefing door fagte (en geenfints *Irroderende*) *Medicamenten* bevltygen. Over de gausche *partye* des *Slaap-fpiers* kunnen *Corrobererende Stovingen* (indien het nodig is) werden gebruikt. Vint men *Beenbreuk* of fcheur in de *Hoofi-pan*, foo fal men zyn pligt foodanig betragten, als haalt op zyn plaats fal worden vertoond; dog is de *Slaap fpiet* Of overdwars overdwars met een grootel *Wonde* en *Kneufing* getroffen, foo staan (al fchoon men geen *Beenbreuk* befpeurt) nog evenwel groote fwarigheden te vreesen, en fulks Deffelfs ge-
vaar. (foo niet de *Patient*, als wel de *Vrienden*) bekent te maken, want felfs heeft dien beroemden *Hippocratis*, in zyn Boek van de *Ledematen*, de *Wonde* des *Slaap-fpiers* foo gevaarelyk gefchat, dat die van wegen deffelfs fware toevallen, als *Befwyminge*, *Braaking*, *sterke-Bluedinge*, *Stuymering*, *Kramp*, *Beroerdheid*, *Pyn*, *Koortfen* en *Raferyen*, binnen 10. dagen de dood kan aanbrengen, en in zyn 498. kortbondigen *Spreuk*, fegt hy, *Wiens Slapen geklooft zyn, komt Kramp over die de Wonde dodelyk maakt*; en hier by gevoegt zynde, dat *Hippocratis* in de *warne Landen*, van *Griekenland*, *Italien*, ende meer *Zuytwaarts* heen, 't gevaar defer *Lyders* foo hoog fchat, wy dan ook minder niet in onfe koude *Geweften* hebben te obferveren, daar alle *Considerabele Hoofquetfuren* vry fwaarder als in de warmte moeten geconsideert zyn; evenwel fterven die niet alle, die met een groote *Ver-*

§4 Van de Opper-hoofst-wonden

wondinge en Contusie in dit deel zynde getroffen, met *Kramp*, *Beswyming*, *Braaking*, *Koortsen* enz. besogt zyn geweest, gelyk niet alleen *Pareus*, *Hildannus*, *Schultetus* en andere daar van gewagen, maar wy ook met een diergelyk staaltjen ons voor- gevallen, sullen bevestigen.

Pareus Apologia pagi 914 en 923.
Fabr. Hildannus cent.
2. Obs 8. cent.
5. Obs. 9.
Schultetus
Obs 3. enz.

X.

Tweede aan- merkelyk voorval. *Juriaan Hartjens*, een *Bleeker*, out tuschen de 50. en 60. Jaren, op den 25 Juny, Anno 1674. by een goed *Vriend gekermist*, wel of te veel getoest, en wat topfwaar zynde geworden, stort des avonds ontrent tien uren, van zyn *Blekers wagen*, tegens de harde *straatsteen*en aan, diervoegen dat met een *sterke Bloeding*, *half Dood* en *Beswymt* al *snuyvende* bleef leggen, dog tot zyn *Vriends* weder in huis gebragt, en ik daar by versogt zynde, vont hem *Braakende*, sonder *verstand* en *spraak*, met een *sterke bloeding* uit een seer groote *Wonde* in 't *hoofst des Slaap-spiers*, met een geweldige *kneusing* en *opswelling* der gansche zyde des *Hoofst* en des *Aangesigts*, straks heb ik 't *hair* weg genomen, en met een soo groot geluk als yver, de *Bloed-vliet* gettopt. de *Wonde* met *ronde-lank* werpige digt saamgerolde *Stupadekens* wel opvullende, ende met onse *Beschermer-plaaster* van *Vygo* 't gekneusde besogt, *Compressen* en *Capitale binding* gebruikt, die niet te los om de *(a) Bloedstorting*, nog niet al te vast om de *Swel-*

(a) *Memoria*
ghazia.

Swelling mogt zyn, hem daar op (dewyl hy *vallyvig* en *Blgedryk* was) uit den rechter arm, of die der beschadigde zyde, omtrent 7 oncen *Bloeds* afgetrokken, en daar op onsen stommen *Bleeker* voorts besorgt, te Bed geholpen, stilte belast, als ook een *Oppasser* daar by besteld hebbende, soo is wel dien nacht van hem voorts sonder verder uitterlyke *bloeding*, dog evenwel met geen kleine *ongeduldigheid, woelen en ronkens, verstandeloos* doorgebracht geworden.

Des 's morgens na de *Dompvloet* by 't *Dorpje Blommendaal* warm bestommelt t'huys gebragt, en weer in 't Bed gedompeld zynde, soo heb ik hem t'sedert met den geleerden *Heer Dr. Symon van der Syl* besogt en waargenomen, genootsaakt zynde van wegens de grootheid zyner *Quetsure*, hem tweemaal daags te verbinden, hy kreeg tot verscheydemaal een (b) *Zenuw- (b) Convulsie.* *trekking* die niet kleyn was langs de gesonde zyde des *Aangesichts*, en alsoo de *quantiteit Materie*, en den soberen toestand der saaken ons deden voor een doorgaande *fissure* des *Hooftpans* bedugt zyn, soo dogt het ons niet alleen raadzaam, maar ook noodzakelyk tot meerder reddinge van de *Materie*, uyt suyvering allergepletterde stoffe, ontdekking des *Beens* enz. de *Wonde* na de loopder *veselen* deses *Slaap-spiers* tot op het *Been* te dilateren. Dus het *Been* onder- *Insnydinge in de Slaap-spier* sogt, de kneusing bequamer geret, en de *Materie* ruymmer uyttogt verkregen hebbende, soo syn de sware *toevallen*, alshevige

Swelling, Ontsteeking, Zenuwtrekking, Slaap-
sugt, Stomheid, gedurige Koorsen enz.
van dag tot dag meer en meer afgenomen,
't verstant, de spraak, de smaak, de slaap
en de krachten, begonden sig weder natu-
relyk te vertonen, ook verminderde nu de
geweldige etterdragt, sulks het *Pannebeen*
niet gescheurt nog gebrooken, maar selfs
van daar de geweldige *Rneusing*, *Verwun-
ding* en *Swelling* des *Slaap-spiers* geret, met
een vast vleesch begroeyt, en aldus ons oog-
wit verkregen hebbende, so is door des
Heeren genaden desēn *Bleeker* weder volkom-
men in zyn gesontheit hersteld geworden,
en heb ik hem t'sedert nog wel ruym een
dozyn of meerder *Jaren* naar desēn tyd, in
het leven gesien.

En gewenste
genesing.

XI.

Petrus Pauw
zyn gevoelen
omtrent de
snydinge des
Slaap-spiers

Dit voorval bevestigt ons niet alleen de
genesing van seer igroote *Wonde* in desē
Musculus temporalis, maar bekragtigt ons
noch daar en boven de ronde woorden van
den Heer *Petrus Pauw*, in zyn leven ver-
maart *Medicyn* en *Omtleeder* in de *Hooge*
Schoolle tot *Leyden*, daar hy in zyn verklar-
inge over *Hippocrates* van de *Hoofst-won-
den*, wegens de opening desē *Slaap-spiers*
aldus redeneert. „Want (seggt hy) tot dien
„ einde werde de *huyt* in de *Slaap* des *Hoofst*
„ open gesneden, op dat het ondergelegen *Been*
„ onthloot werde, dog alhier zyn tusschen de
„ *huyt* en het *Been* de *Slaap-spier* gelegen,
wel-

„ welkers doorsnyding gevaarlyk (op dat ik
 „ niet segge dodelyk) is , maar hoe dog , altyd
 „ geensints . Want ik heb een Kind gezien ,
 „ 't welk van een Meulcr in dier voegen , in
 „ de regter slaap was getroffen , datter eenige
 „ Splinters van 't Been uingcnomen zyn ; son-
 „ der eenig ongemak , also heb ik ook de Slaap-
 „ spieren door Heelmeefters somtyds sien open
 „ snyden , sonder eenig toeval , dng de opening
 „ moet altyd volgens den draaden loop der ve-
 „ selen geschieden , en desen lopen alle na de
 „ staart van de Spier .

XII.

Ook vonden wy in desen Bleeker de Slaap-
 spier , daar die het minste beschadigt was ,
 soo vast en maffyf , ja gantsch onafscheide-
 lyk aan de Hoofspan vereenigt , dat aldaar
 geen half stroo breed spatje door de snyding
 om 't Been te ontdekken , en konde gewin-
 nen , veel minder datmen daar konde 't ge-
 beente ontbloten , om ruymte , als 't nodig
 was , voor de trepaan te bekomen , daar
 nochtans sommige Schryvers soo ruim-
 schoots van hebben gelieven te schryven , ja
 zelfs in hare figuren (gelyk in die van Schul-
 tetus te sien is) den leerling willen verto-
 nen . Onder dies liever den Jongeling wil-
 lende recommanderen , hier geensints te
 snyden , soo niet eenige Panbreuk , Splin-
 ters , Inbriging enz. of veelheid van onder-
 gevloeiide 't saam vergaderde stoffe , 't sy
 geklonterd verrottend Bloed of Materie ,

Vaste veree-
 niging des
 Slaap Spiers
 met het Been.

In wat voor-
 vallen alleen
 de snyding
 word toege-
 laten.

58 Van de Opper-hoofst-wonden.

den Lyder en ons aanparfen de *Opening* op de voorfigtigste wys te foeken ,

XIII.

Reden wegens des Slaap spiets vaste vereening met het Been, waar die zy te vinden. Paul. Barb. Anatomia practica lib. 2 cap 1, pag. 84.

Soo nu den Leerling wyders beluſt mogt zyn, te weten, waarom het Pan-vlies alhier niet even als elders, het *Been* bekleet, maar als betekent is, de *Slaap-spiet* omvangt, die doorleese de *Brief* door den naarſtige *Chirurgyn Job van Meekeren* aan *Dr. Paulus Barbezie* geſchreven, daar hy geen klein licht deſes *oorſaaks* ſal vinden, waar heen wy dan ook den beſcheidenen *Leſer*, dies-aangaande, recommanderen.

XIV.

Hoe dat de Bloedſtoring des gewonde Slaap-spiets, of ook door de Inciſie verorſaakt moet worden geſtemt.

Nuttigheid van de Capitale legatuur en hoe die geleit moet zyn

De ſterke *Hemorrhagia*, door verwondinge deſes *Slaap spiets Bloedvaten*, heb ik nog altoos door bequame *Stupaden*, *eywit*, en een *Bloedſtelpend poeder*, (daar uit alle ſcherpe *Ingrediënten* moeten geweert zyn) en door het gebruik van *Compreſſen* en *Capitale bindinge*, door *Gods genadigen zegen*, gelukkig geſtuut. Dusdanige *Wonden* moeten tamelyk door *Stupaden* (voorſien met *Bloedſtemping*) opgevuld ende bedekt zyn, en daar over met een *Defenſiſ-plaaſter*, en voorts met eerſt kleine dan grooter *Compreſſen*, inſonderheid tegens de grond des *Slag-aders* en des *deels-holte* zyn gevuld en beſorgt. Voorts ſulks en 't *Hoof*t wel vaſt gehouden, de bindinge door de *Capitale liga-*

ligature geleid zyn, dewelke van vast *Lyn-
 waat* 3 vingers breed, redelyk lang, en
 aan beide de eynden opperoid zynde, eer-
 stelyk tegens 't gewonde deel over de vast-
 gebondene *Compressen* begint, omgaande
 tot aan de gefonde zyde des *Hoofst*, daar
 over malkander gewent, het eene oprol-
 sel voorts over en 't ander om 't *Hoofst*
 word gebragt, sulks die aan de gewonde
 zyde weer tot malkanderen komen, en het
 oprolsel 't welk over het *hoofst* passeert,
 t'elkens onder het ander dat rontom gaat
 duikt, en als daar door bevestigd word,
 schievelende het oprolsel 't welk over het
hoofst gaat, in 't binden soodanig, dat de
 onwendingen niet altemaal op malkander
 maar alsints 't gansch *opperhoofst* komen te
 dekken, en met het ander oprolsel, 't welk
 rontom gaat, de ombindinge t'elkens on-
 derwyl soo vast besluitende, en om de nek
 en het voorhoofst die vastigheid gevende,
 die dan de noot des *bloetstortings* vereys-
 schen sal, gelyk sulks alles veel klaerder
 door de handen en voor 't gesigt, dan door
 't schryven kan worden geleerd. Ik mag
 seggen dat ik dese maniere van *binding* des
hoofst, niet alleen in de sterke *bloedinge*
 deses *Slaap-spiers*, maar ook anderints,
 ontrent *Pan-breuken*, en diergelyke voor-
 vallen voordeelig, gevoegelyk en onbe-
 kommerlyk heb ondervonden, dewyl die
 soo los of soo vast als 't behoort, en seer
 vaardig kan worden geleyt, verstrekkende
 den Patient tot een beknopte ondermuts,
 dekfel en warmte.

XV.

Toebinding
der Slag-
aders.

Dog wanneer alle gedane devoiren, diemen in dusdanige *Bloed-storting* plag aan te wonden, vrugteloos mogte werden bevonden, soo keur ik voor 't nodigt, de gequetste *Arteria* door 't ondersteeken van een kromme *naald* (tot dien einde gemaakt) met een *draat* toe te binden, en soo het *Bloedvat* te stoppen; siet daar van breder *Pareus* in zyn *Apologia* pag. 914. enz.

XVI.

Waarom de
Convulsie op
de gesonde
zyde komt.

Waarom nu de gesonde deelen des *Aangefigts* in dese gewonden, door sulke *Zenuw-trekkingen* veeltyds worden bestormt, dat sal uw met weinig woorden dien braven *Hildanus* oplossen, daar hy in zyn tweede *Deels agtste Observatie*, dus schryft: „ Want
„ de gesonde *Spier* zyn pligt beiragende,
„ trekt het *Kaak-been* na sig, maar de be-
„ schadigde onmagtig tot zyn werk, doet
„ dat het *Kaak-been* niet sonder groote pyn
„ en gevaar van 't leven, na de *gesonde zyde*
„ togetrokken word. Dit souden wy mogelyk nog wel wat breder kunnen uitpluisen en klaarder vertonen, maar tyd en moeiten ontsienden, soeken van nodiger saaken te spreken. Onderwyl kan ook van sulks den *Francen Medicus Francois Rabin* in zyn 4. Boeks tweede Deel Cap. 5. pag 108. nagesehen worden; desgelyks *Pareus* *Libr. 10. Cap. 11.* enz. als ook meer andere Schryvers die van dusdanige saken omstandiglyk hebben geschreven.

Het

Het V. HOOFSTUK.

1. Kneufing, dreuning, en dave-
ring der harfenensynmeermaals
doodelyk. 2. En daar van een
aanmerkens waardig voorval.
3. Redenen waarom die soo
gevaarlyk of doodelyk zyn.
4. Een tweede Aanmerkelyk
voorval. 5. Bedenkingen over
derselver fware toevallen. 6. E-
venwel is dit gewigtig voorval
niet altyd doodelyk. 7. Exem-
pel van een gewenste uitkomst.
8. Tweede exempel. 9. Ver-
fcheidentheid der toevallen.
10. Derde exempel. 11 Vier-
de voorval. 12 Bewys dat de
gekneufde verdorven stoffe,
fomwyl tot behoud des Patients
uitgedreven en elders ontlast
word. 13. Vyfde exempel van
een gewenste uitkomst. 14. Duf-
danig eenontlastinge des etters,
en

62 Van de Opper-hoofst-wonden

mag niet opgedroogt worden.
15. Watmiddelen tot des breins
schuddinge enz. wyders kunnen
worden gebruikt.

I.

Breins schud-
dinge, dave-
ring, kneu-
sing enz. zyn
(a) Contuse
(b) Fractura.
(c) Impressio.

Tot dus verte van des *Hoofst* uitterlyke
verwondinge en *kneusingen* gesproken
hebbende, soude nu komen tot des *Bekke-
neels* ongefallen, (a) *Kneusinge*, (b) *Breuken*,
(c) *Inbuigingen* enz. Maar overwegende, hoe
dat soo meenigmaal niet in de harde, maar
sagte deelen des *Hoofst*, soo wel in als uit-
terlyk de voornaamste swarigheid van het
ongeval schuyt, en hoe dat meermaals de
Contuse in des *Hoofst* binnenste deelen veel
swaarder, als uitterlyk ons het *Oog* ver-
toond, word bevonden, en dat zondet
pan-break, of uitterlyke verwonding den
patient nogtans somwyl haastig zyn val be-
sterft. So staet, myns oordeels, van sulks
een weinig te spreken, alvorens de *bek-
keneels-breuken* bysonderlyk komen te roe-
ren, dog om geen een saak tweemaal te
schryven, soo sal ik tot verkortinge defer
verhandeling tonen, 't geen my uit veel
exempelen wel het byzonderlykst dies-aan-
gaande, is voorgefallen.

Meermaals
dodelyke

En daar van
een aanmer-
kenwaardig
voerval.

II.

Cornelis Paulisz. van *Hoefsem*, op d'uit-
reys met ons na *Oost-Indien* varende, von-
den

den wy 's middernagts ruffchen den 14. en 15. *Augustus* Anno 1658. in een geweldige storm, door 't bonfen der Zee, en 't geslinger des Schip, van stuerboord na bakboort tot in de Kokx Vuylen-bras gesmeeten, van daar men hem als *half dood*, *beswymt*, en *Galbraakende* ons te voorschyn bragt, met uiclosing van eenig bloed uit het regter Oor, voorts volgden *diepen slaap*, *mymering*, *snorking* enz. 't *Hair* langs des regter *Hoofts* zyde hebbende afgeschooren, soo vonden wy niet anders, dan maar een klein blutsijen in de *huys*, een weinig boven het rechter Oor, met so weinig of geen uitterlyke *swelling*, *Kneusing*, of *blauwigheid*, dat de omstanders oordeelden na haar verstand. Het *Hooft* en den *Hals* met *Olie* van *Rosen* en *Mirtelen* warm bestreeken en met onse bescherm-plaaster van *Vigo* besorgt, als ook door ordere van myn *experzen Opper-Chirurgyn*, (vermits ik doen nog maar de *Onder Chirurgyns* plaats bedienden) hem omtrend 8. *oncen bloeds* uit de regter *Arm* getrokken hebbende, soo heeft men hem voorts ter ruste geschikt, op dat wy door den tyd de gevolgen mogten ervaaren.

Wy vonden hem 's morgens beter, weer spreekende, ende vry tamelyk by zyn verstand, lieten hem op iets dat hart was byten, en vraagden hem, of hy niet hier of daar eenige *pyne* gevoelden, het antwoord was *neen*, als dat wel wat *swaarte* en *weedom* door 't gantsche *Hooft* vernam, 'tverband

los

64 Van de Opper-hoofst-wonden

los maakende; vonden niets ter wereld, dies fogimen de inwendige *Kneusing* te resolveren, verhopende het beste.

Maar op den *derden en vyfden dag* kreeg
 (a) *Convulsio.* onsen *Lyder* een (a) *Zenuwtrekking* op de *contrarie zyde des vals*, namentlyk in de *linker Spieren des Aangefigts*, dies wy (geen uitterlyke teekenen voor 't *Oog*, nog gevoel van *Pan-brenk*, *Scheur*, nog *Inburging* vernemende) meest voor het uitgestort *bloed*, 't welk door de geweldige *val*, door de *dreuning* en *schudding der harsenen* uit desselfs tedere *vaatjens* gevloeit, mogt *rotten*, ons vonden bevreesd te zyn. Seer gaarn had ik gesien, dat myn *Opper-Chirurgyn* (die my doenmaals te *slaphartig* scheen, een brave *kruis* of andere *snede* ter plaatse des *vals* had gemaakt, te meer dewyl het aldaar *vry veilig* en *sonder de Slaap-spier* te quetsen, konde geschien, om niet alleen dus het *been* te onderzoeken, maar ook des *noot* zynde, de *hoor* te stellen, op dat dus het *lydende deel* genadert, den *Lyder* misschien nog mogt worden geredt. Maar dese voorstelling wouw (mogelyk om myn *Jonkheid*) niet over de brug, de onsekerheid van de *plaatse* des *lydens*, van de *uitkomst en vrees* voor 't *domme gespuys des Volkx*, hielden het *Mes* in de *Kooker*, en ons de *bekommernis* in het gemoet.

Nochtans op onse *devoiren*, begon den *Patient* weer merkelyk (immers voor 't uitterlyk oog) te *avanceren*, geen *Koort-*
sen

sen, Zenuw-trekkinge, Slaap-sugt, nog mymering, wierden de tweede: nog derde week meer bespeut, 't verstand dat helderde op, een gematigde apetyt en de Kragten, namen dagelyks toe, en (daar dog Matraas op vlaant) een pypje toebak kreeg weer smaak, en hy (selfs tegens onse waarschouwing) weer plaats aan zyn Botteliers bak, dewyl hy getuigde, de kost hem daar beter te smaken, als sagter voedsel, 't geen wy hem beschikten, hy wandelden over het Schip, sonder van eenige dwifelagtigheid, Pyn of Ongeval meer te klagen, hy lagte, en discoureerden nu met zyn Makkers gelyk een gefonde, en toonden hem seer wel gemoed, so dat wy nu selfs alle twyfeling, vrees en bekommernis meer en meer quamen de schop te geven, en voor my, ik wachte my nu wel van tegens myn *Upper-Chirurgyn*, veel min tegens andere, van de *fyding* des *Hoofs* te spreken, nademaal het nu: als sekerlyk scheen, met wat een gewenst succes, (ook sonder dees *extremiteit*) de saken nu quamen uit te vallen nogtans verschool sig de slang onder 't gras, en duurden dit schoone vervolg tot op den vyfden *September*, zynde nu na zyn val den 22. dag, als wanneer een klein *Koortsejen* te voorschyn quam, het welk toenemende, storten hy weder in, de *spasmas* of de (a) *Zenuw* (a) *Spasmus*, *trekking* des *aangesichts* quam nu weder alsvoeren den *afgang* en 't water ontliepen hem tegens dank, de *Slaap-sugt*, *Mymering*, *Koortse*, en *Flaautens* namen sodanig toe, als het

verstand en de kragten verminderde, so dat hy eindelyk op den elfden September uit zyn elenden verloft, en het doode ligbaam (volgens) Scheeps gebruik in zyn Combaars of Deeken benaait, over boord gefet is geworden.

Wy verfogten aan den Capitein van het Schip, het Hoofd te mogen openen, om regt de plaatse des lydens en d'oorzaak des Doods te weten, dog die vond fulks (om d'oppraak des Volks gantsch ongeraden, dies wy niet verder, als in ons voorgaande gevoelen bekragtigt zyn geworden.

III.

Redenen
 waarom de
 kneusingen,
 daiveringe,
 dreuningen
 en schuddingen
 van de hersen-
 nen soo uitter-
 waaten ge-
 waarlyk en
 meermaals
 doodelyk zyn.
 (b)Cranium,

Dit voorval leerd ons, noyt te veel, op de uitterlyke schyn-genesing des lyders te steunen, wanneer iets inwendigs de quaal suspekt gemaakt heeft: want alwaar door een geweldige Val, Slag, ofte bons de nobele Hersenen so kragtig onthutst en onsteld zyn geworden, daar moet buiten twyffel, ook eenig bloed uit de fyne bloedvaatjens, het sy dan of onder het (b) bekkeneel, of tusschen de Vliesen, of ook in 't brein selfs, uitgevloeit zyn, immers wy weten hoe ligtelyk dat dit geschien kan, en hoe gevaarelyk, onseker en bekommerlyk, fulks te agten sy gevaarelyk, want dit uit gevloeid bloed geen uit nog doortogt verkrygende, verrot seer haast, en komt dan den lyder het leven daar in te schieten, onseker, vermits d' onsekerheid van de regte plaatse des ongevals,

vals, en bekommerlyk, want de noodfakelykheid, de pligt en de *Christelyke liefde* om onten *Even-mensch* te behouden, dringen op 't kragtigt ons aan om door alle bedenkelijke wegen en middelen, d'oorfaak des ongevals, op te soeken en weg te nemen, dog hoe sal men 't soeken, en waat sal men het sekerlyk kunnen aantreffen; want ten allerbesten genomen, het bloed leid in veelheid, of minder, of ook wel in een kleine quantiteit, maar even onder het *bekkeneel*, over het *dikke* (niet *harde*) maar seer gevoelyk-*vlees-agtig* (c) *Moeder-vlies* (c) *Duramæ* uitgestort, hoe salmen nogtans dat plaatsjen *eer*. regt weten te vinden, alwaar door 't maken van een so kleinen *Opening*, als door 't *trepneren* geschied, d'*onthoudene stoffe* (juist aangetroffen) sal kunnen werden ontlast', insonderheid daar nog uitwendig de *queetsing* so klein, en alles so duister ons voorkomt, ook kan door 't sterk gedreun des *Vals* of des *Slags*, het *bloed* (of ook d'andere vogten) wel elders inwendig zyn uitgestort, als daar sig uitwendig die plaats ons vertoon, ja sulks kan ook wel dieper, en tusschen de *Brein-vliesen*, of in de *substantie* des *breins* geplaatst zyn, en dan is die *edele handkonst* (het stellen des *trepans*) onnut, in somma de *gevaarlykheid* de *onsekerheid* en *bekommernissen* deses ongevals, moeten noyt gering geagt zyn, voegt daar nog by, de gewonelyke *slaphartigheid* der naasten *Bloed-vrienden* des *Lyders*, die geensints (immers seer selden) op gronden, so

vol van *onfekerheid*, een fo swaar hulpmiddel fullen willen gedoogen in 't werk te ftehlen, waar by dan nog komt de befchroomtheid en vrees voor een quade naam in de *Konst-oeffenaars* felfs, en daar by de forge-loofheid en onbekommertheid des *Patiënts*, die al feer felden het groot gevaar (daar in men hem feegt te zyn) fodanig gevoeld, of agt en geloofd, als wel het gewigt des *quaals* verdiend en vereift, wat wonder is 't dan, dat in des *breins fchudding*, fchoon dat alles uitterlyk fig fo wel fchynt te fchikken, nogtans fo veel *fwarigheid* fchuld, en dat meermaals tegens yders gedagten (ik fpreek van die 't quaad niet en kennen; de uitkomst fo *doodelyk* word bevonden, waar van ik (by defe) gelegenheid, nog een klein *ftaaltjen* den lefer kortelyk fal verto-
uen.

IV.

Een ander
aanmerkelyk
voorval.

Een aanfienelyk *borger*, in 't ryden met een *Kaets-wagen* met veel *menfchen* omftortende, bouiden in dit omvallen fodanig met de zyde en 't agterfte deel des *Opperhoofds* tegen de boog of ribbe des *Wagens* en harde grond, dat hy voor *dood* gantfch *befwymt*, fonder *praak*, of *beweging*, al *fnauwende* bleef leggen, dog na veel roepens en trekkens, van het (door drank verheugde) gefelfchap, als uit een *diepen fleep* ontwaakt, op de wagen, en in den avond ftond t'huis geraakt zynde, fo heb ik hem nog (als verheugt van de *Wyn*) *luit-ragtiger* dan

dan zyn gewoonte was bemerkte, en met een tamelyke groote gekneulde *Wonde*, die schuins, dog geenfints tot aan 't been nog in 't *Pan vlies* indrong, omtrent des *Op-perhoofds-agterdeel* daar de *Pyl en winkel-naad* haar i'zaam voegen, gequetst bevonden, 't *hair* afgeschoooren, de *Wond* afgewassen, met kleine gerolde *Wicken*, en met ons *Digestyf* bestreeken, wel opgevuld, voorts besorgt, en hem een *Ader* geopend hebbende, so heb ik hem, van stonden aan (schoon dat hy zyn *tafel-gasten* het soet *geselschap* die met hem uitgeweest waren) nog vriendelyk sogt'onthalen, en dat hy al laghende getuigden en roemden geen nood te hebben, gezond, fris, vrolyk enz. te zyn, nogtans wel ernstlig 't *bedde*, de *rust*, en aan yder de *stilte* gerecommandeerd, dog hoe dat dit doorgaans, daar *vrolyke gasten* en *soete wrindinnen*, van elders zyn overgekomen, en diemen ontbale wil, word gehoorsaamt, is yder bekend, en ook vond ik hem 's morgens vroeg niet in 't bed, maar al wederom opgestaan en door 't huis, getuigende aan my, seer wel te pas te zyn, en gantsch geen ongemak van belang te gevoelen, hebbende voorgenomen, so aanstonds na *Amsterdam* te gaan, dog dit hield ik tegen, verbond hem, gebruikende *etter voort-brengende middelen*, dilateerde de *Wonde* met ronde gerolde *Wickjens* en recommandeerden hem ernstlig *stilte*, *rust*, *warmte* en *sagt voedsel*, immers (dewyl ik al wat te sorgvuldig scheen)

Suurn Sage-talis & Laan-doides.

ten minsten sulks voor so lang aan hem, en zyn *Huisvrouw* verfoekende, dat dog de eerste 8 dagen mogten voor by geraakt zyn onderwyl scheen sig alles na wensch te schikken, tot aan den sevenden dag, als wanneer ik aan de *Pols* een klein *Koortsjen* begon te vernemen, klagende daar benevens van eenige kleine, dog duistere *pync* des *Hoofds*, als doen (op myn verfoek) den geleerden *Heer Burgermeester Mahule Febure* als *Medicus* tot my verfoegt, en door my (al wat verhaald is) toegediend zynde, approbeerden al 't gene gedaan was. De gekneufde *Wonde* gaf als nu quantiteit *Materie*, dog konden als nog geen ontblotinge des *beens*, nog van het *Pan-vlies*, (dat ik wel wenschen) bekomen, myn voorflag was de *Wonde* te *dilateren*, door 't *Incisorium*, en het *Pan-vlies* (dat ik vermoede gekneuft, opgespannen, geswollen en ontsteeken te zyn, door te snyden, maar hier sag dien *Heer* (als sulks niet so noodsaakelyk keurende, en om dat sulks niet ligtelyk ons sou toegestaan worden, wat tegens aan, dus schokten de saaken dan wederom eenige daags voort, avancerende met de 10, 11, 12, en 13. dag, onder 't gebruik van eenige sagte *Medicynen*, en met de *Wonde* ter dragt te behouden, weer merkelyk, het *Koortse* verminderde en alles scheen sig nu wederom wonderlyk wel te schikken want wy en hadden tot nog toe, gantsch geen *mymering*, *doffigheid* nog *ylbaofdigheid*, somma gantsch geen gebrek in 't *verstand* bemerk

merkt de *slaap* was *natuurlyk*, en zyn *voedsel* ('t welk sagt was) bequaam hem niet *qualyk*, so dat nu weder wat moets *begonden* te krygen.

Dog met den 14, 15, en 16den dag, begon sig weder een *Koortsjen* met eenige kleine *ontfteeking* des *Aangefigts*, als ook (het welk ons mede niet goeds betekende) een *duffigheid* in het *verstand*, met *gapen* en *geewen*, *onlust* en *slaperigheid* verield, aan ons te *vertooneu*, dies was myn *voorslag*, terstond een *grootte blaardragt* in de *Nek*, digt tegens het *agterhoofd* t'appliceren *gelyk* geschieden, als ook, om nog een *Chirurgyn* benevens my te mogen hebben, dat men ook *toestond*, dies kosen wy tot ons, den ouden *welgeoeffende Mr. Gerrit Houtwyk*, toen sogt ik weder de *saaken* daar henen te *wenden*, dat men de tot nog *toeopen-en* ter *dragt* *gehoudene Wonde* tot op het *been* toe mogt *openen*, om dus de *quaal*, *genaderd*, het *been* t'onderfoeken. Immers ten *minsten* 't *gekneufde* en *opgespanne Par-vlies* *scheiding*, en *lugt*, voor de *onderschuilende* *vogten* te *geven*, dog dit wilde weder niet *voort*, dewylmen *gehoofden* dat de *suspecte* *gevolgen*, niet door yet *nitterlykx*, maar door het *innerlyk* t'zaam *gestolt* *bloed*, wel *mogelyk* in de *binnenste* *deelen* der *Hersenen* *schuilende*, wierden *veroorfaakt*, en sulcx wel *meest* *apperent* ons *toeschynende*, wat men dan van d'*insaydinge* anders, dan *nadeel*, *mifwoeginge* ende *Calanje* had te *verwagten*,

dus bleef 't werk steeken , en wierden de
 faaken met *Clisteren*, *Hart-sterkingen* (want
 nu begonden de *Kragten* ook af te nemen)
 en met *Corroborantia* voor het gequerste deel.
Blaararagten enz. als vooren vervolgt , dog
 onderwyl nam met den 20 en 21sten dag ,
 (na des *Lyders val*) zyn *lyden* nog toe , het
verstande kragten , en wat ons kon dienen ,
 verminderde , en de *Ontsteeking* verspreide
 sig niet alleen over het *aangesigt* , maar ook
 over de gantsche *partye* des *Hals* en der *Rug-*
ge , de *Koortse* verwakkerde , so ook de
sluimerslaap , en het verlies aller nodige wer-
 kinge des *Lichaams* , so dat hy eindelyk op
 den 25sten dag zynes *ongevals* , al *slapende*
d'eeuwige Rust heeft aangenomen .

Wy hadden seer gaarne 't *Hoofd* geopent ,
 om in te sien , waar dat de *grond-quaal* ge-
 weest mogt zyn , want ook de seer bedroef-
 de *Weduwe* wenste te weten , of haar man
 van de *Val* , of ook wel , van de by geko-
 mene *Siekte* mogte gestorven zyn , waar op
 ik haar , en de vrienden , beïdond toe te
 voegen , datmen sulcx , door een klein
onderzoekjen in 't *Hoofd* te doen , veel klaar-
 der , als nu , soude kunnen weten , dog
 dit wierd geensints toegestaan , dies wy
 dan ook in dit *voorval* , wegens de regte
grond-plaats des *Lydens* in onsekerheid zyn
 gebleven , alhoewel dat wy gesamentlyk
 hebben geoordeeld , de *dreuning* en *sibud-*
ding des *breins* door de *Val* , en 't *saamge-*
vloed *Bloed* uit gekneusde *Bloed-vaatjens* ,
 geen *uittogt* nog *lofing* bekomende , en
 daar

daar *verrottende*, de eenige en genoegsame oorzaak van des *Lyders* dood geweest te zyn.

V.

Want de stremming en't stollen des *bloeds* Redenen
 en der vloeyende vogten (door het geweld waarom so
 des *Vals* of *Slags*) uit so tedere vaatjens en veel sware en
 pypjens, dus in dees binnenste deelen van
 't nobele *Breins* of ook wel-omtrent, of veeltys dode-
 tusschen des selfs *bekleetsels*, ontsprongen, lyke toevallen
 nitgespelt of t'saamgevloeit zynde) ver- des Breins
 oorlaakt terstond der selver (tilstant bederf, schuddingen
 verfwering, verrotting enz en een ver- en kneusin-
 stopping; ook wel een doorknaging en ver- gen, komen te
 der bederf, der so menigvuldige *Vaatjens*, volgen.
Klieren, *Vliesen*, en vordere *deelen*, die
 tot des selfs passage en door-stralinge dien-
 nen, dies alles dus in zyn werking zynde
 gesteurd, de sinnen verstroyt, de bewegin-
 gen opgehouden, en so noodsaakelyken
 doorvloet der so fyne *geest-ryke Vogten* op-
 gestopt wesende, so is 't geen wonder, dat
beswyminge, *slaautens*, *beroerten*, *zenuwrek-*
kinge, *slaap sugt*, en ophouding der *functie*.
 In de *werktuigen* der sinnen ontstaan, al-
 leenlyk continueert de *Adem-haling* en het
 kloppen des *Harts* en *Slag-aderen*, dog op
 een veel onvolkomender ende langzamer
 wys, als in de gefonde, gelykx als ik selfs
 menigmaals hebbe geremarkeert, en sulcx,
 overmits een so grooten beletsel door de
 ophoudinge van 't vlugtige *Senu-vogt*, het

stollen en stilstaan des *Bloeds*, verstopping der *Vaten* enz. geschiet, so en is 't ook geen wonder dat de *Patienten* van stonden aan, of eerlang komen te braaken van wegens de groote gemeenschaps des *Maags* met de *Hersenen* niet alleen door de *Vliesige selfstandigheid* van de *Maag* (als oorspronkelyk uit des *Breins* *vliessen*, maar ook door 't *sesde* paar *Sennen* die uit de *Hersenen* spruitende, niet alleen anderer *deelen*, maar zelfs de *Krop* van de *Maag*, ook van haar uitspruitsels toe senden, die dan ook door des *Breins* *schudding*, *turbatie*, ende *ontsteldheid* seer ligtelyk worden beweegt, en (over de gantsche partye des *Maags* verspreit zynde) so word die als 't saam getrokken, so dat dus de *braaking* ontwyffelbaar volgt en zelfs de *Gal* (als een ligt bewegende stofse, ook gaande geraakt, in de *Maag* gestort, en uitgebraakt word, wat nu de *slaapsugt* belangt, die ontstaat in de sulke, overmits d'uitgesypeide vogten, of tusschen of in de nobele *deeltjens* der *Harsenen* komende te verrotten, so langshoe meer, alle des *siels* nodige *werking* worden opgehouden, so dat het edele *Vogt* der *Sennen* en de *Levendige Geesten* door verstopping en rotting der lydende *deelen*, geen invloed nog doortogt vindende, alle beweginge komen stillen te staan, so dat de *Sinnen* het *Gevoel*, het *Gehoor*, het *Gesigt*, de *Reuk* en de *Smaak*, ja dat *Edel Verstand* van den *Mensch*, bedwelmt, verdooft, vernietigt en uitgebluft komen te worden, en dus de

Levendighoudende kragten, Warmte, om-en door-vloet 't soek geraakt zynde, so is 't dat den Lyder al slapende tot zyn vermindering komt, en al inuivende sterft, invoegen de Slaapzugt in dit ongeval, doorgaans, tot een voorbode des Doods verstrekt, of ten waare, dat dees onthoudene, uit gevloei-de, gekneusde stoffe, gansch weinig, en niet in de binnenste deelen des breins, gestort zynde, nog door neus, oor of mond, ook elders, of door een opening in de Hoofspan te maaken, ontlastinge quam te verkrygen.

VI.

Dit zyn de twee doodelyke brein-schuddingen, die my zyn voorgekomen, indien den Evenwel ster-
ven sy niet
alle, die door
de dreuning
der Hercenen
met zware
toevallen wor-
den besogt. Leser de Schryvers opslaat, sal by Hildanus, Pareus Schultetus, en andere wel geoeffende Chirurgyens meer exempelen vinden, evenwel sterven sy niet alle, dewelk door eenig uitterlyk geweld, de Hercenen mogten onthutst, geschut, en beschadigt zyn, gelyk niet alleen veel Autheuren gewagen, maar ook nog dagelykx d'ondervinding ons leert, want gelyk het gewigt van de quaal, Het onderscheid der beschadigde deelen des hoofes, en de verscheidentheid der subjecten, de verscheidentheid der toevallen, voort brengen, soo moeten ook daar op noodzakelyk de gevreesde of gewenste successen komen te volgen, dog dewyl veelmaal ons alles soo duister voorkomt, so ver-
schynt

76 Van de Opper-hoofst-wonden.

schynt wel te goeder uitkomst, meer hoop als vrees, en vallen de saaken dan nogtans wel averigs uit, en wederom vinden wy meermaals wel alles t'eenemaal *desperaat*, daar nogtans de saaken ten besten uitvallen, hoe schoon dat alles sig somwyl aan ons vertoond, sulcx hebben wy aangewesen, daar nogtans de uitkomst so doodelyk is geweest, het goede gevolg, uit *swaare voorvallen*, sal ik uit seer veel andere (door Gods goedheid genesen) alleenlyk met dees weinig exempels bevestigen.

VII.

Exempel, van een gewenste uitkomst.

Matthys Heindriksz. van een Wolwever (om 't sober loon) een Metselaars Opperman zynde geworden, viel op den 21sten *November 1675.* door een duifeling van de *Stellagie*, die in der hoogte tegen een *Schoorsteen* gemaakt was, tot op het dak van het Huis, van daar in de goot, en so tot beneden op straat, daar hy tegens de steenen *gebonst*, *beswymt* als een doode gansch onbeweegelyk bleef leggen: in huis, en by het vuur gebragt zynde, vond ik hem de regter *Slaap-spier* en zyde des *Hoofds* wat gekneust, met een klein *Wondeken* boven het *Oog*, als ook de regter *Arm* en *Heup* door een *kneusing* beschadigt, hem verbonden en omtrent *7. oncen Bloeds* uit zyn regter *gekneusden Arm* gelaten hebbende, kreeg hy terstond zyn *Spraak*, en zyn *Verstand* tot so ver, dat hy vroeg, of hy hadde gevallen, niet weten-
de

de hoe dat hy van de hooge fellagie af geraakt was, hy *braakte* nu dikmaals en toonden door fotte woorden en vreemde gebaarden, genoegsame teekenen, dat hem de *berceuen* door een fo geweldige *Val*, niet weinig *onthutselt* waren geworden.

Nogtans door d'ordinare Remedien, aan hem in 't werk gesteld fo heb ik hem in den tyd van 14. daagen volkomen tot syn *verstand* en in syn *gesontheid* herstelt gesien, hem doen belastende na de Kerk te gaan, om voor fo grooten weldaad, den *Heere* waare dankbaarheid te betoonen.

VIII.

Rookus Dirckx, *Soon*, van syn ambagt *Tweede* *ruem-*
Scheeps-timmermans-knecht willende op *pel.*
den 24sten *December* 1685. twee seer groote
regt opstaande Stengen, in 't omvallen stut-
ten en vangen, stort onder dit werk met
de regter zyde des *Hoofds* tot de kantige
balken neder, en krygt dus dees nederval-
lende stengen op de slinker zyde des *hoofds*,
fo dat hy onder sulken swaarte bekneld en
getroffen. het *bloed* hem ter *keel*, de *neus*
en het *slinker oor* geweldiglyk uitgevloeit
quam, ik daar by versogt synde, vond
hem t'huis gebragt, en voor een *groot vuur*,
op kuffens nedergeleid, het *Bloed* vloog
hem nog verbaarlyk tot *neus* en *keel* uit:
hy *braakten* en spoog niet anders dan *bloed*,
geen *Spraak*, *Verstand* nog *Kennis* wierd in
hem bemerk, hy lag te *snuiven* en te *snor-*
ken,

78 Van de Opper-hoofds-wonden

ken, even als iemand die van een *beroerte* bevangen en aangetast word bevonden.

Myn eerst werk was, hem wat van het *vuur*, en voorts in een *slaap-bank* te verplaatfen, het *hair* (so veel nodig) weg-genomen en alles gevisiteert hebbende, vond ik niet anders dan een groote *kneufing* der ganfcher linker zyde des *Hoofds*, en des *Aangefigts*, geen *Wonde*, nog teekenen van *inbuiging*, nog *breuk*, dienvolgens het *hoofd* op de *ordonnaris* wyfe verbonden, een *Ader-lating* in de linker arm gedaan, en dus de *bloed-spouwing* verminderd, en *stilte* gerecommandeerd, en op 't verfoek der vrienden ook *Heer-ooms* komst (om aan hem 't laatste *Olyfel* te geven) toegestaan hebbende, is dien nacht voorts door hem al *laapende*, en fomwyl nog eens *bloed-spouwende* door-gebragt geworden.

's Morgens met den welgeoeffende *Dr. Johannis Sismaus*, by hem komende, vonden hem weder een weinig bespraakt, dog *dommelig*, *slaperig*, ende nog fomwyl eens veel *dun-waterig*, en dan ook wel een verdikt *gecoaguleert Bloed* uitspouwende, wy voelden nu boven het linker *oor* ontrent de *scheiding* van 't *Steen* en *Opper-hoofds-been*, als een *duistere kraaking* van eenig *gebrooke been*, maar evenwel andersits geen *oneffenheid* ter wereld, dies hebben wy met onse *gewoonelyke Plaatster* voor de *Contufie*, met de *Saffraan-plaaster* vermengt, alles beforgt, ja zelfs ook de *gekneufde deelen* des *aangefigts*, en des *hals*,
(die

O. Petrofa.
O. Parietale.

Emplastrum
ad Conuſſo-
nes.

(die wegens de veelheid der onder en tuf-
 ichen gevloede stoffe des *bloeds*, met geen
 klein *geswel* en *Echymosis* vonden beset, ook
 daar mede beleid) en ook dus vervolgt, en
 voorts door het *Clisteren* en *Set-pillen*,
 als ook met verquikkende *Hart-sterkende*
Remedien, *Syroopjens* tot lofing der op de
 keel vallende *bloedige Fluimen*, goede ma-
 niere des *Levens*, voedsame *Sopjens*, warm-
 te, *stilte*, *rust*, *donkerheid* enz. so veel
 door *Godes gemade* te weeg gebragt, dat
 ook in 3. weeken tyds, desen *Jongman*
 weder in syn volkomen gesontheit hebben
 hersteld gesien.

IX

Somma, dusdanige *Contusien*, *schuddin-* De verschei-
gen, *dreuningen* en *ontsettingen* der *Hercenen* dentheden
 syn seer divers, so van wegens de verschei- omvent de
 dentheid des *quaals*, des beschadigde *deels*, gevolgen van
 der *gevolgen*, en het verschil des *subjeets*, des Breins
 want somtyds is de *Val*, *Slag*, of *Stoor* *schuddingen*,
 gering geweest, somtyds swaarder, en ook *dreuningen*,
 wel op 't alderverschrikkelijktst aangeko- enz.
 men, de plaats des beschadigde *deels* brengt
 so veel verscheidentheid aan, als de *deeltjens*
 de *nobele Hercenen* (in *Clieren*, *Vliesen*, *Merg*,
Slag-aders, *Aders*, *Senuwen* enz. bestaande)
 menigvuldig en veelderley, en des *Breins*-
holen en *kamerkens* verwonderens waardig
 worden bevonden, waar door dan ook de
 gevolgen so verscheidentlyk syn, want de
 sommige sterven of terstond of maar wei-
 nig

80 Van de Opper-hoofst-wonden

nig uren na 't eerste Verband, gelyk my meermaals, en nog onlangs in een Metlelaars-knecht (die van de top eenes huis op 'de straat nederstorten en weinig uren, na het eerste Verband dewyl ook de beenders verschrikkelyk waren gebrooken, al ronkende stierf) is wedervaaren, andere vinden wy 't eenemaal in haar *Verstand* geraakt, de *sinnen* verstroyt, gantsch *soet*, en *sporeloos* in al haar *Aziën*, waar van ik hier, uit meer andere, maar alleen een klein *staaltje* sal vertoonen.

X.

*Derde voor-
val.*

De Knecht van *Andries Andriesz. Bleeker*, op de *Glip* woonende, buiten *Haarlem*, met de wagen omvallende, en dus ter aarde gebonst, braakten geweldig, en heeft eenige daagen en nagten, sonder eenige *spraak* al *slapende* en *snorkende* doorgebracht) ja was in 't begin met luit roepen (schreeuwen) nog trekken niet wakker te krygen, van twee verscheidene *Aderlatingen* had hy gantsch weinig of geen beweging getoond, den afgang (door *Darm-prikkelende Clisteren*, of ook door *Set-pillen* gevorderd) liet hy (sonder enig belul of *Verstand* te gebruiken) passeren, 't gesigt stond (wanneer hy nu door veel moeiten een weinig ontwaakt was) gantsch wilt, en voort eenige dagen so sortelyk, of hy den *soetsten* in 't *Gekken-huis* hadde geweest hy liep, toen de *slaap* wat verminderde,

en

en (door goet voetsel, de *Kragten* aangroei- den) in 't *Hempt* uit het *Bed*, en bedreef (met de *Bleekers Meysjens* zyn goelyke vriendschap te willen betoonen, de sotste kueren en grillen, evenwel is ook desen *Quidam*, door onse devoiren, namentlyk door de gemelde *Ader-latingen*, verschei- de groote (a) *Blaardragten* in de *Hals*, en (a) *Vesicatoria* versterkende *Plaasters* tot de gantche gekneusde sijde des *Hoofds*, mitsgaders door innerlyke *Hartsterkende Medecynen*, *Scherpe Clisters*, *Set-pillen*, *Sagt voetsel* enz. voorspoedig door *Godes genaden* weder hersteld geworden.

XI.

De *Natuur* red somwyl sig selfs seer won- *Vierde Voor-*
 derbaar, met de onthoudene gecoaguleer- *val.*
 de verdikte gepletterde stoffe, selfs uit des
Breins binnenste deelen, te verplaatsen en
 uit te dryven, waar van ons nog onlangs
 een klaar exempel is voorgevallen, *Lou-*
rens Heindrixx Zoon, *Hovenier* en *Stalknigt*
 van den Heer *Elias Marchant*, storte met
 zyn *Corpus*, ruim twee honderd pond
 swaar, van de *Hooy-solder*, daar hy uit
 zyn *Slaap* wierd geroepen, des avonds in
 't donker, en half slaap-dronken, door
 't luik van een seer hooge verdieping eerst
 met het hoofd op een paal, voorts tot om
 laag op de *klinkers* ter neder, daar men
 gansch bewymt met zyn gewonde bloedi-
 ge *Kop*, digt tegens de voeten der *Paar-*
 F den

den vont leggen, in 't huis en by een goet vuur gebragt, en ik met de Chees in den donkeren Winterfen avond uit de Stad en en op de Woning by hem gekomen zynde, vond hem weer by zyn verstand, dog met een seer groote wyt-gapende Wonde in het Hoofd gequetst, de welke van 't *Juckbeen*, by 't slinker Oor beginnende opwaards over het Hoofd, tot in de regter zyde na de Nek, afdalende, eindigde, so dat langs die groote lengte want hy al vry wat groot van bol was, het gepletterde *Pan-vlies* alleenlyk nog op het *Bekkeneel* was geplaatst, leggende de gantsche gekneufde *Huit* en deksels des *Agter-hoofds*, als een *Munnix-kap* met ployen na de Nek nederwaards geschoven, so dat ik bekenne moet noyt diergelyke te hebbe gesien, het hair, waar van de Wonde nu voor een groot gedeelte gevuld was, langs de groote lengte der Wonde rondom heen afgeschooren en weggeruimt hebbende, voegden ik dese *afhangende Muts* weder opwaards, het *Panvlies*, en het *Bekkeneel* met wicken in warme *Spiritus Vini*, en digt by het Oor daar de *Bloed-dinge* t grootste was, de *Bloed-vliet* gestempt, en over de gantsche Wonde voorts wicken met ons *Unguentum Basilicum*: Om spoedigden etter te krygenen ook met eenige *Heg-en Defensyf-plaesters*, *Compressen* en *Omwindinge* voorts besorgt zynde, so trok ik hem uit de linker Arm 8. oncen Bloed af, onder het welke dat hy geen kleintje aan het braken geraakten, waar op ik hem aansonds

fronds een warm Bed, de rust; filte enz. gereconmandeerd heb, getuigende in het weg gaan aan de bystanders, niet so veel voor de *Wonde*, als wel voor des *Breins schudding*; en *kneusing* (die doodelyk konde wesen) bedugt te zyn.

Twee a drie dagen, Verbond ik hem op de Hofstede sonder merkelyke toevallen anders, als een klein *Koortsje* te vernemen, toen in de Stad gebragt, en den geleerden *Heer Dr. Josephus Butler*, op myn verfoek, of 't haperen mogt, my toegevoegt zynde, so heb ik nu vorders (gelyk als ik van het begin af al hadde begonnen, het nog restende gedeelte van het doode vermorselde voos, opgeswolle, *Pan-vlies* ('t welk nu langs hoe meer swart en stinkende ons voorquam) door gesheden, en van het *Bekke-neel* ('t welk wy over al goet bevonden) gesepareert, het bloote *Been* met Poeders en drooge *Wieken* sorgvuldig bewaard, het gepletterde *Pan-vlies*, en vliefig stinkende *stedders* der onderschuilende gekneusde *Agter-hoofds-delen*, door ettergevende middelen en *lavementen* uit *Spiritus Vini*, *Myrrha*, *Aloë*, *Mastiche*: voorspoedig tot scheiding gekregen.

Dog onderwyl quam, in het laast van de tweede, en het begin van de derde week, een aangroeyende *Koorts* met *uagtwaking*, *ielhoofdigheid*. *Roos* in het *Aangefigt*, *Nek* en *Schouders*, en een vergadering van *Fluimen* en *Reutel* in de *Borst*, benoude *Adem-haling*, de *Ogen*, *Tong* enz.

84 Van de Opper-hoofst-wonden

enz. en sulcx alles met een feer swakke
 duistere *Pols*, so dat den *Medicus* mede
 aan't werk geraakte, dog namen de krag-
 ten sodanig af, dat ik hem op den 21sten
 dag zynes Ongevuls des avonds, niet te-
 genstaande de veelheid van de *Materie*,
 niet en dorst verbinden, leggende so het
 aan alle tekenen scheen, gelyk een ster vent
 mensch te halen en te *Zieltoegen*, om haast
 den laatsten snak te geven, waar op dien
 nagt, tot drie maal toe, feer sware *Zenuw-
 trekkingen* langs de regter sijde des *Aange-
 sigts*, als ook in de *Schouders*, *Armen*, *Han-
 den* enz. quamen te volgen door dese gewel-
 dige tegens natuurlyke beweginge wierp hy
 een groote quantiteit slymerige vogten, tot
 Keel, Mond en Neusgaten uit, waar op
 ik hem des morgens (al hoe wel swak) nog-
 tans in die staat vond, dat ik hem weder
 Verbond, den volgende nagt quam nog
 eens een *Zenuw-trekking*, en daar door an-
 dermaal een uitwerping van geen kleine
 quantiteit slymerig vogt, t'federd zyn de
 toevallen verminderd, de *Hoeft*, de *Reu-
 tel*, de *Koortjen* enz. afgenomen, de slaap
 behoorlyk, en het verstrooyde gebruik
 der *Sinnen*, weer op haar stel geraakt,
 voorts heb ik nog met verscheide kleine,
 dog pynelyke etter-holen, in het geplet-
 terde *Agter-hoofd* alwaar de vergaderde
 Etter-stoffen, onder haar deksels het *Pan-
 zlies* knaagde, te doen gehad, dog ope-
 ninge gemaakt, en voorts met een discutie-
 rende *Pap*, van *Flores*, *Chamomilla*, *Meliloti*,
 Her-

Herba Althea enz. de onthoudene stoffe ontlast, en (de Pori geopent) uitgestooft zynde, so zyn ook alle die swarigheden verdwenen, de naakte *Hoofd-pan* heb ik door de boven genoemde *Poeders*, *drooge Wieken*, en door het aanbrenge van *Hegz-plaasters*, en bindingen (die des *Agter-hoofds* neder geschoven dekselen opwaards, en voor so veel nodig was, tot en by malkanderen, voegde) voorspoediglyk met een goet *Vleesch* bedekt gekregen, waar op de gewenste *Consolidatie* en herstellingen des patient, door Godes genadigen seegen, sonder dat (selfs buiten onse verwagtinge.) Eenige *Beens* afschilfering te voorschyn quam, volkomen gelukt is.

Wy twyffelde niet, aan een groote *druening*, *schuddinge* en *omsettinge*, die door zyn vallen, in de *Hercene* was geschied, waar door uit geborste *Vaatjens*, de stilstaande *Vogten* bedorven ende aan 't rotten zynde geraakt, so niet alle, ten minste een goet deel deser *sware toevallen* veroorzaakt hebben, en dat door alsulke *sware bewegingen*, als die geweldige *Zenuw-trekkingen* hebben gemaakt, dese onthoudene stoffe ontbonden, verplaatst en los geraakt zynde, nog dus gelukkig haar uittogt en ontlastinge heeft verkregen.

XII.

Maar hoedanig en door wat wegen nu dese gekneufde gepletterde *stoffe*, in onse herstelde *Patienten* ontlast of uit geleid is geworden is beter te gissen, als naaktelyk

Bewyzen dat de gekneufde veidorven stoffe, somwyf, nog los

behoud des
 Patients, uit
 de Hersenen,
 elders na bui-
 ren ontlast
 word.

Cornelis Stal-
 part. Obs. 11.
 Pagina. 40.
 Thomas
 Barriol Libr. 2.
 Obs. 11. serv.
 34 pareus,
 Lib. 10. c. 12.
 pag. 64. Cap.
 Siet ook Tulp
 libr. 1. Obs. 2.

te vertonen, want de *passagie* voor de *Mia-
 terie*, zelfs ook uit binnenste delen, el-
 ders heen, of ook wel, na eenig uitter-
 lyk deel, is meermaals so verwonderlyk,
 als verscheidentlyk, somwyl word den
Etter van elders, door de *Stoelgang* som-
 wyl door 't *Water*, of andersints uitgedre-
 ven, of wonderlyk verplaatst, somwyl
 ontstaan groote *abscessen* in de *Hercenen* en
 dan sterft den *Lyder*, in weinig dagen, ge-
 lyk ons daar van *Cornelis Stalpart van der
 Wiel*, verscheidene staaltjens ondist, als
 ook den naarstigen *Thomas Bartholyn*, en
 veel andere ons getuigen, somtyds komen
 uit gekneufde *Hercenen* zelfs verfweringe in
 de *Lever* of elders te voorschyn gelyk niet
 alleen *Pareus*, en *Pigreus*, maar ook in on-
 pigr. 64. Cap. heeft ondervonden, wil iemand weten op
 wat wys dat sulcx geschien kan, die door-
 bladerd des zelfs *tweede* en *derde Hoofd-stuk*,
 somwyl word ook nog wel, de gekneufde
Etter-stoffe uit de *Hercenen* tot eenig uitter-
 lyk *Deel* heen gedreven, makende *Geswel-
 ten* en *Sweeringen* aan de *Hals*, of ook wel
 andersints een ontlasting door de *Keel*, door
 de *Neus*, of door de *Ooren*, van alles zyn
 veele *staaltjens* by de *Aurheuren* te vinden,
 en ons so nu en dan zelfs voorgekomen,
 die wy om kort te gaan, niet hebben aan-
 geteekend, alleenlyk van het laatste,
 sal ik nog maar dit weinig seggen.

XIII.

De *Huisvrouw* van *Pieter Walraven*, doen *Vysde Exem-*
 maals oud 40. jaren, van een dor, mager, *pel van een*
 droefgeestig temperament, vonden wy *gewenste nis-*
 door een sware *Val* op den 25sten *Augustus* *kemst*,
 1678. met een geweldige *kneusing* de gant-
 sche *slinker zyde des Hoofs*, en een ge-
 vaarelyke *dreuning des Breins* beschadigd,
 leggende t'eenemaal sonder *Verstand*, en
Spraak, niet anders dan als een stervend
Mensch te Snorken, en te *Zieltogen* na het
 einde, met *geslotene Ogen*, *Kaaken*, een
schuimende Mond, en seer *duistere*, *swak-*
ke, *langsame Puls*, hebbende *strakx* na de
Val wat *gebraakt*, en wyders geen teeke-
 nen meer van iets goeds *vertoond*, den
Heer Docter en *Burgermeester Le Febure*, en
 ik, daar by *verfogt* zynde, so heb ik ter-
 stond, het *Hair*, langs de *gekneufde zy-*
de des Hoofs weg *genomen*, en als *ver-*
haald, wel een *grootte Kneusing*, maar
 nochtans, niet anders, dan een klein on-
 diep *Wondeken* boven het *Oor* gevonden,
 sonder eenige *uitterlyke teekenen* van
 (b) *Pan-breuk*, (c) *Inbuiging* of diergelyk on- (b) *Fractura*
 geval te vernemen dies het *Wondeken* met *Cranii*
 ons *Basilicum*, 't *Hoofd* en de *Hals* met *Olie* (c) *Impressus*
 van *Rosen* bestreeken, en alles met onse *be-*
scherm *plaafter van Vigo*: besorgt, en wyders
 het *Verband* gedaan zynde, so heb ik haar uit
 de *slinker Arm*, omtrend 6. *oncen Bloeds* af-
 gelaten, waar op wel een *kleine*, maar
 geen-

geenfints genoegfame beweginge (en fulkx maar voor een oogenblik tyds) is gevolgt, (dies wy benevens 't gebruik van een bequaam *Cardiacum*) als 't kon worden genuttigt, de verdere toeverfigt aan de naaft-bestaande, voor dien tyd hebben gerecommandeerd.

Voorts zyn de 5. a 6. eerste dagen, onder 't gebruik van d'uitterlyke *Corroborantia*, fo door fakjens met versterkende *Cruyen*, *Bloemen* en *Saaden* in form van *Stovingen*, als ook door *Ceroon-plaasters*, *Blaar-dragten* agter het *Oor*, enz. en innerlyk *Hardsterkingen*, *Clisteren* enz. met weinig avans, (dewyl de *Patient* nog *Stom* bleef) doorgebracht, ook vonden wy de *Werktuigen* der *Sinnen* dervoegen bechadigd, dat gansch geen *Verstand* wierd bespeurt, en stond het wesen fo *sottelyk*, dat sy scheen by de *Sotsten* in 't *Gekken-buis* te behoren, fo dat wy (gelyk eerst van haar *Leven*) nu aan het weder krygen van haar *Verstand* en *Spraak* wanhoopten, dog wat gebeurde'er, met de 10, 11, en 12de *dag* na de *Val*, begint sy met eenige gebrooken *halve woorden*, dog die wy nog niet en konden verstaan, een stamelende *Tonge*, en door het dikmaals aanbrenge des *Hands* na de *zyde* des *Hoofds*, over een langs hoe meer toenemende *Pyne*, des *slinker Oors*, te klagen, dies wy met *Kragt* daar op werkende, fo is wel haast een groote *Sweering* in 't diepste des *Oors* doorgebrooken, waar door een groote *quantiteit vnilen*, *dunnen*,
stin-

stinkenden Etter is uitgevloeit, en sulcx nog lange daar na continuerende, so zyn metter tyd dees ongevallen verdwenen, en zy in 't gebruik der *Sinnen*, des *Spraakx*, en *Gesontheid* hersteld geworden.

XIV.

Dusdanige ontlastingen mogen door geen verdrogende middelen opgestopt worden, of de *Patienten*, sullen eerlang hun verkregene welstand, in vorige quale, of mogelyk slijmmer verwisselt sien, want de *Natuur* (ik noem tegens de hedendaagse dwarfdryvers, als Bontekoe, Blankert en andere: welke laatste, nog schryft, niet te weten, wat voor een ding de *Natuur* is dit woord met voordagt) uit de inwendige deelen des Hoofds een plaatse ter uittogt voor 't schadelyk vogt bekomen hebbende, krygt verligting en word geret, maar sulcx geltuit, de *passagie* gestopt en van buiten opgedroogt zynde, so moeten dees ongetemperde scherpe *Vogten*, uit voormaals getetste ende nog door de *Val* beschadigde en ontslotene *Wey-Bloed* en andere *Vaatjens* uitgesypeld, vermeerderd, en t'saamgehoopt, de *nobele deelen* des *Breins* doen onstellen, opspannen, doorknagen, en so wanneer geen ontlasting bekomen, een verderf, en haastige *Dood* veroorsaaken, veel liever dan dese *Quaal* voor een tyd, met *Lydszaamheid* gedragen, als dus onvoorsigtig de *Dood* verhaaft, veel jaren

D'ontlastinge der verdorven stoffe, door des Natuurs werking uitgedreven, mag door geen opdragende middelen opgestopt worden.

90 Vande Opper-hoofst-wonden.

heeft dese *Vrouw* dees *Etterdragt* uit het *Oor* nog behouden, dog is die allenks verminderd en eindelyk opgehouden als dat nog so nu en dan iets wierd bespeurt, dit leert ons, noyt haaltig te zyn, om een schadelijk vogt uit de binnenste delen gevloeit, in d'*Ontlast plaats* te stoppen en op te droogen, liet voorts van dese *Stoffe* de verhandeling van den *Heer Cornelis Szalpart van der Wiels, Observat? 15.* en ook andere, die van sulcx omstandiglyk hebben geschreven.

XV.

Wat middelen tot des Breins schuddingen, kneusingen en dremmingen wyders kunnen werden gebruikt.

Men sal dan in alle dusdanige uit-en-inwendige kneusingen des Hoofst, schuddinge en ontseering der Herceuen ende wat Rampen daar onder mogten behoren, de gepletterde *Stoffe*, of soeken te Resolveren, of tot de bequaamste, en vaardigste ontlasting te brengen, en voorts de verswakte delen versterken so het behoort, door sulke middelen die de *Herceuen* geensints verkouwen maar verwarmen, koesteren, ende bewaren, gelyk als daar zyn die tot *Stovingen* kunnen werden gebruikt, de *Radices foeniculi, Vincetoxici, Petroselini, Sarsaparilla, Herbae Betonicae, Rutae, Majoranae, Artemisia, Melissa, Pimpinellae, Folia, Lauri, Rorismarini, Myrti, Flores Lavendulae, Meliloti, Chamomillae Romani, Betonicae, Rosarum, Rubrarum, Centaury, Minoris, Thymi, Tiliae, Semina, Cumini, Foeniculi, Baccae, Juniperi, Lauri*, en meer andere

dere daar van het kookfel in roode of witte Wyn of wat best geoordeeld werd met wolle Lappen, al warm, kan werden gebruikt, of komen *Abscessen* so kunnen de daar toe dienstigste boven genoemde, met sterke *Maturantia* worden vermengelt, en so voorts in form van *Cataplasmata* werden gebruikt, tot *Linimentums* kunnen werden verkofen, in het begin het *Oleum Rosar. Myrtilorum* en diergelyke of naderhand het *Ung: Althea Cum Gum, Olei Rutac: Laurin. Hyperic: Macis Stillatit:* waar onder ook wel een weinig *Castorei* in *Aq: Vita Gedissolweert,* of *Balsami Sulphuris* of diergelyke tot vermindering van de *Oedematousheit* en *Flatusheid* (die ons somtyds quellen met voordeel werden gevoegt) de *Emplastris* in het beginsel het *Defensiv. Vigon? Betonic.* en diergelyke, naderhand het *Empl: Mucilagin: Santalin: Cumini,* en andere, die met de dienstigste *Gummen* gelyk als de *Ben-zoin, Caranna, de Tacamahaca, Mastiche Elemni* enz. of ook met *Olien* en *Speceryen* (na datmen dan doorgaans voort 't raadzaamst keurt) kunnen verbeteret zyn, dog immers in alle voorvallen, daar ligtelyk *Roos* en *Ontsteking* gevreesst word, de *Hete, Vette* en *Oliagtige Medicamenten* vermyden-de.

Het VI. HOOFSTUK.

1. Bekkeneels-breuken zyn veel derley.
2. Haar verscheidene soorten ende benaminge.
3. Tot welkers ondersoek en genesinge doorgaans bequame opening moet gemaakt sijn.
4. Sulcx mag door geen slap-hertigheid worden versuimt.
5. Dog op de veiligheid of onveiligheid van de plaats moet gelet sijn.
6. onveilig is 't in de Slaapspier te snyden.
7. Die vast met het Been vereenigt en met het Pan-vlies bedekt is.
8. Overweging of men hier oyt een insnydinge doen mag.
9. Of ook oyt nodig.
10. En vast gesteld ja, in wat voor gevallen.
11. Waarschouwingen.
12. Waar, en waar niet, de opening zytwaards de Slaapspier tepas komt.
13. Waar 't vei-

't veiligst in de Spier selfs.
 14. Hoedanig die op de voor-
 sigtigste wyse gemaakt word.
 15. Waarom hier geen kruis-
 of dwers-snede gemaakt mag
 syn. 16. Consideratie over de
 insnyding in 't voor-hoofd, en
 hoe die geschien moet. 17. Des-
 gelykx in het Agter-hoofd.
 18. En over de plaatle der Bek-
 keneels-naden. 19. Bedenkin-
 gen. 20. En wat daar op moet
 geresolveert syn. 21. De tweede.
 22. En derde swarigheid ter
 nedergesteld. 23. Nogtans
 moeten alle bedenkelyke sny-
 dinge, so veel mogelyk worden
 vermyt. 24. Men moet sig,
 daar't wesen kan, van de Won-
 de bedienen. 25. Den Patient
 en syn lydende delen moeten
 voor de koude des Logts be-
 waard syn. 26. Vorder be-
 tragting. 27. Besluit deses
 Hoofd-stuks. Dus

DUs hebben wy, kortelyk van de *Con-
tustie* der uitwendige *delen* des *Hoofds*,
des *Slaap spiers*, en die van het *Nobele
Brein* gehandeld, komen nu tot de *Onge-
vallen*, die niet alleen de *sagte*, maar ook
de *harde* en *Benige delen* getroffen hebben.

I.

*De Bekkeeneels-
breuken zyn
veelderley.*

Onder veel *swaare Konst-stukken*, den
Chirurgyn aanbevolen, is niet van de *min-
ste*, het werk, om een gebrooken *Bekke-
neelte* herstellen, en wel te genesen, dog
sijn des zelfs *verscheydentheden*, en *soor-
ten*, *veelderley*, (op dat ik niet *segge
menigvuldig*) ja so vol *waarneming*, dat
by na, als een *Konst* op sig zelfs, *gevoe-
gelyk* konde gerekent sijn, ons staat dan
te letten, op de *hoedanigheid* van de *Breuk*,
de *Plaats*, de *Jaaren*, de *Kragten*, den tyd
des *Ongevats*, het *Zaysoen*, de *bykomende
Swarigheden*, en wat ons wyders, in dese
verhandeling, sal ontmoeten.

II.

*Hare ver-
scheidene
soorten ende
benaminge.*

Eerstelyk moet gelet sijn, op de *hoeda-
nigheid* van de *Breuk*, (hier treden wy in
een groot *Veld*, van *Ellenden*, die den
Mensch *dodelyk* kunnen treffen) want wy
vinden, des zelfs *Hoofd-paar*. niet alleen,
door *Kneusinge*, *Blutsingen*, en *Affschilse-
ningen*, maar ook door *Af-enDoorkloovinge*,
door

door Priemen, Steeken, Scheuren, Inbui-
ginge, en openbare Breuken beschadigt, als
ook (dog doorgaans uit een andere oorzaak)
met een Caries, of Bederving, aangetast,
dog daar van en valt, by dese gelegenheid,
niet te spreken.

III.

Om dan de hoedanigheid, deser byson- Tot welkers
dere soorten van Bekkeneels-breuken wel te onderzoek en
onderkennen, bequaam te handelen, en genesing door
(is't mogelyk konstig te genesen, so moet gaans bequa-
al meermaals, een resolute Opening door de ge- me Opening
voelyke Deksel, tot op 't beschadigde moet gemaakt
Been gemaakt syn, waar van wel een wei- zyn.
nig, maar niet genoegsaam gesproken is,
dies moet hier het Mesyen nog uit, dog niet
uit quaatheid maar om den ellendigen
Mensch te behouden, en so, met een ryp
Overleg, en besadigt Oordeel, de veiligste
plaats, om wel, en onbeschroomt toe te
vegen, te vinden.

IV.

Syn de teikenen dan so suspect en bekom- Sulke en
merlyk, als wel de Quaal de gevaarlykheid moet, daar
vertoond, ende Wonde so klein, als d'on- 't nodig is,
moglykheid, sonder te snyden, groot is noit door
om tot aan het Been te komen, so moet de Slaphartigheid
noodzakelykheid der insnyding de Vrien- worden ver-
den bekent gemaakt syn, en 't werk door suint.
gene Slaphartigheid (gelyk helaas) hedens-
daags

96 Van de Opper-hoofst-wonden

daags veel geschiet, nog nagelaten nog uitgesteld werden, maar aanstonds, op de bequaamste plaats, en daar het de *nood* ons recommandeert, geschien.

V.

Dog op de
veiligheid van
de plaats ge-
let zyn.

Hier dient dan voor al, op de veiligheid, of onveiligheid van de plaats gelet, de veiligste agten wy op de plaats der *Parietale Beenders* te sijn, d'onveiligste in de *Musculus Temporalis* of *Slaapen des Hoofds*, in de *Musculus Frontales*, als ook in de afdalende laagte des *Agterhoofds*, over de *Bekkeneels-naden*, enz.

VI.

Hoe onveilig
het is in de
Slaap spier te
snyden.

Onveilig is 't, in de *Musculus Temporalis* of 't *Slaap spier*, so wegens de groote *Aderen* en *slag-aderen* in des selfs *Buik-agtig-Opper-of Vleesig gedeelte*, als ook om syne *Pees agtige Substantie* nederwaards, veel takjens van 't vyfde paar *Zenuen* der *Hercenen* leggen door dese *Spier* verdeeld, haar deksel is 't *Pan-vlies* selfs, dies dese gevoelyke *substantie*, so na aan haar oorspronk de *Hercenen* synde gelegen, d'insnyding bekommerlyk maakt, om datmen seer ligt door 't affnyden der *Vesels* en wat genoemd is, een *Convulsie*, groote *bloedstorting*, en so by gevolg meer *swarigheden* en *prykelen* sal te verwagten hebben.

VII.

VII.

Nog meer, wy weten hoe vast dat de *De Slaap-*
Slaapspier sig met het *Bekkeneel* zelfs ver- *Spiers vaste*
 eenigt heeft, namentlyk dervoegen, dat, *vereeniging*
 als men al een *Incisie* door de selve, tot op *met het Been.*
 't *bloote been*, gemaakt heeft, datmen als dan
 nog niet een *stroobreet spacie* tot ontdekkin-
 ge van het *Gebeente* bekomen kan, want het
vleesch deses *spiers* is onafscheidelyk vast aan
 het *been* vereenigt, en geen *Instrument* (hoe
 subtyl het ook wesen mogt) is magtig, om
 sonder *snyding* een verdere scheidung tus-
 schen de *Spier* en het *Been*, als een *hair*
breet spacie, die de *snee* gemaakt heeft, te
 krygen.

VIII.

En daarom wat raad, sullen wy hier de *Overweging*
 insnydinge doen, of niet, ik antwoord, *of men hier*
 al na dat de saaken ons mogten voorvallen, *oyt een in-*
 en segge rond uit geensints, alwaar het de *snydinge*
 nood niet op 't *hoogste* gebiet, want by al- *doen mag.*
 dien wy geen sekerheid, van een onder-
 schuilende *Pan-breuk*, of ophoping van het
 saamgestolt *Bloed*, nog vergadering van
Materie vinden, so willen wy geensints de
insnydinge toestemmen, dog andersints by
 die gelegenheid daar die vereyft word,
 op de bequaamste *plaats*, so 't mogelyk is
 aanvangen.

IX.

En of die hier oyt noodzakelyk sy. Maar sal hier d'*insnyding* wel immer noodsaakelyk syn, mogt iemand vraagen, want isser een *Beenbreuk*, daar sal ook een *wonde* syn, en isser een *wonde*, so isser ook *Opening*, en dienvolgens mogelyk plaats genoeg, om watter te doen is, ten spoedigsten te verrigten, ten *tweeden*, wat sal d'*insnydinge* doen, dewyl men dog niet een *stroobreet spatie*, tot ontdekkinge van het *Gebeente* bekomen kan, en eindelyk of ten *derden*, daar de *Slaapspier* soo vast met het *been* begroeyt en vereenigt is, daar en staan ook, so ligtelyk, geen *Fragmenten* (waarom men somwyls d'*insnydinge* doen moet) te verwagten of uit te nemen.

X.

En vast gesfeld ja, en in wat gevallen. Ik antwoord op 't *eerste*, dat ook in dese plaats wel een *Panbreuk* onder merke-lyke *verwondinge* kan syn, want waar is by na de *Hoofd-pan* teerder, en dunder, als hier omtrent, en wat hooger, daar sig de *Pyl* met de *Kroon-naad* vereenigt, en isser een *wonde*, die is al meermaals niet groot, nog diep genoeg, dies moet die (wanneer het innewaards hapert, verwydert en grooter worden gemaakt, op 't *tweede*, seg ik, kan men door 't *snijden*

quetfen en sterke *Bloed-vliet*, als ook door *quetfing* der *Vefels*, *trekkinge* van *Zenuwen* te verwekken, maar die ongeval-
len moeten vermyt fyn, fo veel het doe-
nelyk wesen fal, en op een sterke *Bloe-
dinge* fynde verdagt, maar alleen openen,
't gene de *Nood* op 't *hoogfte* gebied, en
daar de occasie ons al reeds noodigt, die
plaats te verkiefen, daar het gevoegelykft
kan gefchien, en aldus alles ten goede
betragtende, foo is 't nog beter, dit forg-
lyk middel op 't alder voorligtigft in het
werk te ftellen, als (sonder het nodigfte
te behartigen, den *Patient* te laten ster-
ven.

XII.

In wat voor-
vallen, de
Opening Zyt-
waards de
Slaap-fpier
kan worden
gemaakt.

Ook word ons, by de voortreffelyke
Mannen Pareus en *Hildanus*, de eerste in
fyn tiende Boekx een-en twintigste Hoofd-
ftuk, en d'andere in fyn tweede Deels,
agtste *Observatie* gerecommandeert, in duf-
danig een *Voorval*, van quetfinge der on-
dergelegene *Deelen* in 't *flaap des hoofds*,
ter fyden de *Slaap-fpier*, de *fnyding* te
doen, het welk wel fomwyl te paskomt,
wanneer de *Pan-breuk*, *Splinters*, *Inbui-
ging*, of ook de *Materie*, en het geftolde
verrottende *bloed*, daar heen, 't fy op-
waards, of ook na 't *Voor-hoofd* geftrekt
leid, als wanneer geenfints in de *Slaap-
fpier*, maar *Zyt-waards* geopent moet
fyn, gelyk dan *Hildaan*, als mede *Pa-
reus*

rens getuigen haar zelfs , ook andere wel gelukt te zyn , maar dit dus niet konnende zyn , en datmen op geenderley wys , d'ontlasting nog redding door de *Opening* boven , of nevens de *Slaap-spier* te weeg kan brengen , soo gebeurt het , datmen ten *hoogsten* genoodsaakt word , ook de *Opening* , daar te soeken , daar ons de *Nood* , de *plaats* en *gelegenheid* komt te vertonen.

XIII.

Ook is 't niet alleens , in wat *plaats* En waar nog het veiligst in de Slaap spier zels. des *Slaap-spiers* de *Snyding* mogt worden vereyft , want opwaards , in zyn *breed* *Rand* sal vry veiliger , als wat meer nederwaards *Opening* mogen gemaakt zyn , gelyk sulcx ook den ervaren *Job van Mekeren* in zyn eerste *Hoofd-stuk* getuigt , want aldaar geen *Door-snyding* van so veel *Vessels* , als nederwaards staan te vresen , ook op dese wys de *Slag-Aders* vermydende , sal by gevolg 't gevaar , so groot niet , als anders werden bevonden.

XIV.

Om sulcx dan wel , en voorsigtiglyk Hoedanig die op de voorsigtigste wyze gemaakt word. uit te voeren , soo is niet alleen te deser *plaats* , maar ook in andere delen des *Hoofds* een bequaam *Sny-tuig* (daar toe ik wel een goet *Scheer mes* gebruikt heb.)

als ook de ruimte van 't saamgerolde *Wicken*, in forme van *Capittel stoksens* ook platte wicken bequame *Bloed-stemping*, het *empl: defensyw: Vigon: Betonic: of diergelykx*, maar ook dienstige *Compressen*, en een *Bindinge* met de *Capitale Band*, so vast, of so los, als dan dienstig geoordeeld sal werden, noodzakelyk, alles moet alvorens de *Operatie* toebereid, ende in ordere zyn geplaatst, de *Incisie* moet alhier geensints *kruiswys*, maar in *form* van een lankwerpige nederdalende *drie-hoek* gemaakt zyn, immers wanneer men in 't *Been* moet werken, anders sal, doorgaans, een enkele *Snede* of *Opening* genoeg zyn, ter plaatse daar de *Materie* schuilt, de *Triangulare* of *drieboekx Incisie* is dan een dubbele *Snaede*, die van omhoog so ver van elkander, als dienstig geoordeeld sal werden beginnende, na de *Loop* der *Fibren*, nederwaards tot malkanderen loopt, of men doet ook wel de *Snede*, van onderen opwaards, op dat dus de *Bloeding* 't Cefigt niet belet, en aldus maakt men regt na de koers van des *Spiers-vesels* dees *Opening* tot op het *been* so voorfichtig, behendig, en vaardig als doenelyk wesen sal, alvorens de *Snyding*, dient niet alleen hier, maar ook elders, het *bekkeneel* wel ondertast, of ook eenige losse *Fragmenten* of *Stukken* van afgebrooke *beenders*, regt onder de plaatse der *Snydinge* mogte gelegen zyn, die geensints het *Drukken* van 't *snydent Infrument* ende *Hand* des *Meefters* soude konnen

nen verdragen, het *Hoofd* moet wel vast gehouden, de *bloeding* gestemt, de *Wonde* met boven gemelte ronde gerolde *Wicken* wel opgevuld, en alles na dat de noodzakelykheid, voor dat maal gebied, voorzigtiglyk worde betragt en waargenomen.

XV.

Is men dan door de uitterste Nood ^{Waarom al-} gedrongen, de *Snyding* te doen, so moet die ^{hier geen} voor al dusdanig, en dat dan nog *Spaar-* ^{dwaars- of} *saam* en op de bescheidenste wys, maar ^{kruis-snede} geensints *Cruisfael* werden gemaakt, om ^{gemaakt mog} dat een *Kruis-snede* wel ligtelyk aanstonds, ^{zyn.} of immers seer haast een gevaarlyke *Zenuw-* ^{Conussio} *trekking* in de gesonde *Zyde des Aangesichts* sal Causeren, die sekerlyk eerlang van swaarder, en swaarder Ongevallen sal worden gevolgt, overmits (even als voormaals gesegt is) alle *dwerse Snydinge* ofte *Verwondinge*, de loop der *Vliesen* en *Vesels* overdwars afgeveegt hebbende, sekerlyk de so nodige *Actie* deses *Spiers* sal doen verliezen, so dat de *gesonde Slaap-spier*, het onderste *Kaak-been*, met al haren ahang, langs die syde geweldiglyk opwaards sal komen te trekken, en so by gevolg, dit so gevaarelyk en misschien *doodelyk Toeval* Causeren, dies moet hier voor al dees *Opening* noyt *Kruis-wys*, maar sodanig, als boven gesegt is, op de voorzigtigste wyse aangesteld, ende bevlytigt zyn.

XVI.

Consideratien
over de Inſny-
dinge in't
Voorhoofd, en
hoe die ge-
ſchien moet.

Dus ver wat de Inſnydinge in de Slaap-
ſpiers belangt nu ook eens, de Plaatsen van het
Voorhoofd doorwaandeld, want hier ſal mo-
gelyk de *Incisie*, op alderley wyſe veilig,
en onbeſchroomt mogen geſchien, nade-
maal ons meermaals, ſo groote en onbe-
ſchofte *Verwondingen*, ſonder merkelyk
Ongeval te wedervaren, op deſe *Plaatsen*
voortkomen, dog evenwel doet ſig hier
weder een ſwarigheid op, want de *Mus-
culus Frontalis*, of *brede Voorhoofd-ſpier*,
belet ons hier weder een *Snydinge* over-
dwars te doen, want de dwarſe *Suede* de ge-
dagte *Muscul* zyn *Actie* doende verlieſen,
ſo ſalmen te vrefen hebben, dat het *Op-
per Oog-ſcheel* ſal nedervallen, en voor het
Gefigt blyven hangen, welk *Ongeval* mo-
gelyk niet wel te Remedieren ſal zyn, en
evenwel kan het gebeuren, dat ook alhier
ter *Plaatsen*, om het *gebrooken Bekkeneel* te
ontdekken, en om genoegſame ſpatie,
voor de *Trepaan*, te verkrygen, een *Re-
ſolute Opening* moet gemaakt zyn, dog dan
ſalmen de ſaaken daar henen komen te
ſchikken, dat ſo wanneermen in't *Opper-
deel des Voorhoofds* moet *Snyden*, ſo kan-
men (indien het de *Nood* en *Plaats* dus ver-
eiſt) eerſt een dwarſe *Incisie* na de *Loop* en
een weinig beneden de *Groonnaat* doen, en
de tweede *Suede* (na de *Loop* der *Vefels*) regt
opwaards gaande moet eindigen regt in
t'mid-

't midden van d'eerste *Snede*, so dat dese *Wonde* de *Letter T.* sal uit maaken, of moet de *incisie* lager geteld zyn, so kunnen een *Drieboek* als in de *Slaap-spier* *Snyden*, gedagte *Veselen* altyd so veel verinydende, als immers doenelyk wesen sal, en wyders de *bloedige* stempen de *wonde* opvullen, en alles daar heen bestieren, om met het naaste *Verband*, de hoedanigheid van de *Breuk* naukeuriglyk 't onderzoeken, en is 't van noden ten spoedigsten de *Trepaan* te stellen.

XVII.

De derde bekommerlyke *Plaats* komt ons in 't *Agterhoofd* voor, dewyl hier veel *Musculen*, tot des selfs bewegingen werden gevonden als ook sterke *Ligamenten* en *Sennuagtige Veselen*, die geensints door het *Snyden* beschadigt mogen werden, alleenlyk souwmen in d'Opperdelen des *Agterhoofds*, als het de *Nood* aldaar komt te vereysschen, een korte *Kruiswyse*, of andere *Snede* vermogen te doen, dog gebeurt het heel selden, dat dit *Been*, van wegenszyn sterkte, dikte en vaste *Substantie* komt te breeken dies de *Kruis-snede* alhier ook weinig noodzakelyk word bevonden.

Deslyke over d'insnyding in's Agterhoofst.

XVIII.

Wyders vindmen ook swarigheid om *Mittgaders* *d'Insnyding* dwars over de *Suturen* of *Bek-* *over de plaat-*
ke-

*Se 2 der Bek-
kencels-naden* *kencels-naden* te doen, ten *eersten* om de so
 naauwe vereeniging die het *Pan-vlies*, met
 het harde *Brein-vlies* door de gedagte *Naden*
 is hebbende, en waar door dit *Moeder-
vlies*, ja de *Hercenen* selfs, geweldiglyk
 worden ontroert, ten *zweiten* om de *Bloed-
vaten* die door de *Bekkencels-naden*, na bin-
 nen passeren door 't *Snyden* niet te bescha-
 digen, waar door, en ook door het ne-
 derfakken van 't *Moeder-vlies* het *Bloed* mis-
 schien tot op de *Hercenen* soude uit gestort
 werden, en komende te verrotten, sulx
dodelyk voor den *Patient* sal zyn, en ten
derden om dat door het doorsnyden des
Pan-vlies over de *Naden* het *Moeder-vlies*
 haarj steunfel verliest, en haar vastigheid
 quytgeraakt zynde, sal nederfakken, en
 met haar gewigt de *Hercenen* beswaren, te
 meerder om dat so veel fyne *Schnagtige Ve-
seltjens* worden doorgesneden, waar uit
 hevige *Pyn*, *Ontsteeking*, *Koortsen*, *Zenuw-
trekking*, enz. mogten komen te volgen,
 aldus schryven de wyse *Mannen C: vander
Voorden*, *Pareus* en andere, dog om daar
 sulx nogtans den hoogen *Nood* mogte ver-
 eiffchen, en als dan, daar omtrent niet te
 beschroomt te zyn, so wil ik seer gaarne,
 hier op myne bedenkingen openbaren.

XIX.

*Bedenkingen
over de ver-
eeniging van
't Panvlies,*

Op 't eerste wegens die so ontwyffelbare
 vereeniging van het *Pan-vlies* met het *Moe-
der-vlies*, twyffel ik selfs, of die juist door
 alle

alle de *Naden* des *bekkeneels* even aldus geschiet, gelyk tot nog toe veele geschreven hebben ende geloofst, want hoe digt en subtyl dese *Naden* in veel *Doods* hoofden in mal- kanderen sluyten, is yder bekend, maar nog digter en veel subtylder heb ik die in de *Levendige* vermerkt, en zelfs nog niet lang geleden, in een gequetste *Vrouw*, de *Kroonmaad* so t'eenemaal digt, ja naauwe- lykx sigtbaar, met syn seer subtyle *kirre- wirren* in een gesloten bevonden, dat onses oordeels onmogelyk zelfs het alder subtylste *Vliesje* hier door soude hebben kunnen pas- seren, ten *zweiten*, ook vinden wy het *Pan- vliet* in het doorsnyden, en als wy 't van 't *bekkeneel* komen te separeren niet so een subtyle *membrane* maar wel een vry tamelyk dik *Vlies* (ja gelyk naukeurige *Anatomici* hebben geschreven, ook dubbeld te syn, het welk in syn geheel aangemerkt, al meerder spatie, inrusdanig een doortogt, als daar syn, de so subtyle *Naden* des *hoofdpaars*, soude vereyffchen, ten *derden* heb ik ook noyt in 't verwyderen deser *Wonde*, nog in de affcheydinge des *Panvliet* van 't *been*, bevonden, dat het selve eenigfints meer- der op dese plaats des *Kroon-naads* (daar het nogtans onbeschadigt was) als elders tegenhiel, so dat wy niet het alderminste teeken hebben kunnen vermerken, dat hier dit *Panvliet* anders dan elders, aan 't *bek- keneel* was vereenigt.

XX.

En wat in tyd
van nood daar
op moet gere-
solveert zyn.

Dog evenwel moet hier niemand gelo-
ven, dat ik op sulks voortgaande, gevoe-
len souw, dat door des *hoofdpans-naden*,
gantsch geen vereeniging tusschen dit *Pan-*
ende brein-vlies soude syn, in tegendeel
stel ik dese vereeniging, als ontwyffelbaar
vast, dog evenwel so, dat sulcx op d'al-
dersubstijlste wys en maar alleen door de
fynste *Vliesagtige deeltjens* en *Veseltjens* komt
te geschien ook meen ik die meerder of min-
der, dikker of dunder enz. na de groot-
heid, digtigheyd, en hoedanigheid van
de *Naden* te syn en so dan nu dit sodanig
mocht wesen gelyk de waarschynelykheid
onstoond, so staat ons daar op te overwe-
gen, of dan in tyd van *Nood*, of daar ons
oogwit sulcx quam te vereylichen, ten
eynde om dicht aan de plaatse des *Pan-breukx*
te syn, een *Incisie*, die maar alleenlyk
dwars over so een subtyle *Naad* ende ver-
eeniging heen passeert, het *Moeder-vlies*
en ook de *Hercenen* selfs so geweldig ont-
roeren en so veel quaads veroorsaken sal,
voor my ik wil gaarn bekennen, dat in
dusdanig een *Voorval*, endaar het de *Nood*
ons op 't hoogste gebied (en ook niet an-
ders) myn vrees hier ontrent so groot niet
en zy, als die wel te vooren geweest is,
te meer dewyl ook wel groote *Wonden* tot
op het *Been*, en over des *Hoofdpans-naden*
pas-

passerende , meermaals voorspoediglyk worden genesen.

XXI.

Op 't tweede , om de bloedvaatjens , die door de Naden des bekkeneels nabinnen passereren , niet te beschadigen , op dat niet het bloed op de heerenen sakkende , daar mogt verroiten , ik antwoord dat sulks (mys oordeels) wel een der voornaamste beletsels sal - en behoord te zyn , waarom men in 't Snyder de Naden des hoofdspans sal tragten te s chouwen , alhoewel dat ik geloof , datmen in een gewigte vooral , en daar het tot stellinge des Trepaans wel dien- de , ook dies aangaande , voor so veel swa- righeid niet en sal hebben te vresen , schoon ook d'Incisie over een so subtyle- ende ge- noegsaam dicht in een geslote bekkeneels- naad passeren moest , want de bloed-vaat- jens sullen hier buiten twyffel seer klein zyn , ende van wegens de groote Kneusing (dewyl hier de been of Panbreuk als tegens- aan leit) datmen des selfs innewaards bloe- ding (de welk hier door ontstaan mogt) geensints sal behoeven te vresen , ook is het niet geseid , dat die juist sullen werden ge- troffen , desgelykx is alreeds dit bescha- digde deel sodanig van onderen door de breuk of Inbuiging gedevaliseert , dat het op so een klein Adertjen teraaken heel sel- den aankomt , en daarom (mys oordeels) dog onder verbetering als men van wegens de

De tweede swarigheid ter neder gesteld.

110 Van de Opper-hoofst-wonden.

de nabygelegenheid van de *quaal* omtrent des *hoofd-pans-naad* de *Snyding*, over de selve niet wel te ontgaan kan; so salmen die vryelyk komen in 't werk te stellen; sonder by die occasie, een al te grooten vrees en flap hartigheid te betoonen.

XXII.

De derde *swa-
righeid neder-
gefeld.* Dog komt hier nu nog de derde *Swarig-*
heid by namentlyk om dat door d' *Incisie* van
van het *pan-vlies* over de *Naden* het *moeder-
vlies* haar steunsel en vastigheid quyt ge-
raakt zynde, sal nederzakken, en met haar
gewicht het *brein* beswaren en drukken,
maar ey lieve myn waarde *Konstigenoten*;
oordeelt eens, of dit wel mogelyk wesen
kan, dat een *Incisie*, die niet na de loop
en lengte van een der *Naden* des *hoofd-pans*
gaat, maar in tegendeel slegs over dwars
de subtyle *Naad* passerende, sulken loslig-
heid aan het *Opper-breins-vlies* sal kunnen
Causeren, so dat die even als een opge-
beurde *Gordyne* sal komen neder te zakken,
seker het *moeder-vlies* is doorgaans van
binnen met het *bekken-eel* al tewel t'samen
guande, en (laat ik vry seggen) vereenigt,
want als men al heeft *Getrepaneert* so vint-
men nog doorgaans al moeiten, om die,
wanneerse nog onbeschadigt mogt zyn,
van d'onderdelen des *bekken-eels* te doen wy-
ken of af te scheiden, op datmen, of de
na by gelegen *materie* mogt bekomen, of
oek om een *Elevatorium* tusschen dit *moeder-
der-*

Siet hier van
Thomas Fic-
nus Libr 1.
Cap 3. pag 12

der *vlies* en de onderkant van de *Hoofd-pan* in te brengen, ten einde om 't nedergedrukte *been* om hoog, en wederom in syn *Plaats* te ligten, ook heb ik nog noyt een so ydele *spatie* onder de *Hoofd-pan* gevonden, om (gelykmen van *Ouds* gewild en geschreven heeft) het *Opper-brein-vlies* so gevoeglyk met het so genoemde *Decussorium* neder te drukken, den *Lyder* te laten blafen, en so de *materie* rondom schuylende, te bekomen, seeker dit gaat niet altyd so grif, gelyk wy mogelyk in het vervolg, nog nader sullen betonen, immers wy vinden in alle dees overweginge, so veel gewigtige saaken niet, om vast te stellen en te geloven, dat de *Hercenen* en dit *moeder-vlies*, door d'*Incisie*, so veel swarigheid sullen ontfangen.

XXIII.

En evenwel sullen wy, om alle forgely- Evenwel sal-
men alle be-
denkelyke
snydingen so
veel doenlyk
sy, tragten te
schouwen.
ke ongevallen, ja zelfs verkeerde *Suspitiën*, voor te komen, de *Naden*, daar 't eenig-
sints wesen kan, voorzigtiglyk schouwen, en liever de *Kruis-suede* von de plaats deser *Naden* beginnen, en beide de *Incisie* schuins, en dus door malkanderen laten nederdalen, of daar men de *Slaapspier* naby is, die mede so voorzigtiglyk schouwen, als doenelyk sy, op datmen (dus doende) in allen be-
kommerlyke voorvallen, mag worde bevonden, de *wyse voorzigtigheid* te gebruiken.

XXIV.

XXIV.

Vintmen een
grootte Wonde
fo moetmen
zig daar van
bedenem.

Of die in het
Kruys door-
fnyden, om
daar, daar
't behoort, de
plaatse voor
't stellen des
boors te ver-
krygen.

Dan of 't gebeurde, dat wy de *Wonde* in het beschadigde *Deel* tot onderzoek en handhaving des *brenkx* of *Inbuiging* groot genoeg vonden, so salmen sig wagten van *Snyden*, maar liever de *Wonde* genoegzaam met *Wicken* opgevuld, *Dilateren*, vintmen het nodig te *Trepaneren*, en is op het ontdekte *been* geen plaatse genoeg, daar men de *boor* of *bes-boom* kan stellen, so moetmen de *Wonde* in 't *Kruys* doorsnyden; voor al dan ook daar op agt gevende datmen daar omtrent, met het *mes* de *Wonde* of eerst gemaakte *Suede* door-passeert, daarmen sal soeken te *trepaneren*, om dat op die plaats, wel de meeste verwydering, der gevoelyke *Vleesige kanten*, en ontblootinge voor het *Gebeente* dient, om dusdoende, in dit gewigtig *handwerk*, niet alles wat daar omtrent gevoelig is, te quetsen, en daarom salmen dan voort ook met een (indien het de *bloedinge* niet en belet) of anders in 't naaste *Verband*, het *Pan-vlies* van 't *Been* afscheiden, dog niet met de *Nagels* (gelyk ons sommige *schryvers* recommanderen, want die moesten dan daar toe al vry wat langer sijn, als de betamelykheid gebied, maar wel met sodanige *Instrumentjes*, als den *Practizyn* doorgaans by hem draagt, wyders moetmen de *Opening* met rontagtige; vast t'zaamgerolde *Wicken*, so veel en bequament-lyk

bequamelyk tragten op te vullen en te verwyderen, als de spatie tot de *trepæen* vereyft, alleenlyk legtmen op de gevoelyke delen der *Labiën*, een bequaam *Digestyf*; mitfgaders de vordere *topica* en het *verband* sodanig, als yder dan goet fal vinden te behoren.

XXV.

Men fal ook in allerley foorten van *Con-* Hoe datmen den Patient en zyn lydens de deelen voor de koude der lugts zal bewaren.
siderable *Bekkeneels-breuken*, betragten, datmen de Lyder voor de koude des *Lugts* beschermt, en in een donker gemaakt ver-
trek, syn *Leger-plaats* voegt, en telkens onder 't *Verband* een bequaam *Convoor*,
Yfer-wagentje, of iet anders, met een weinig, of ook wat veel vuur (na dat de *Lugt* kout is) boven het *Hoofd* des *Patient*s laat houden, sodanig dat de *Reflectie* van de warmte, tegens 't beschadigde deel aankomt, op dat dese *nobele Werktuigen* (ik meen de *hercenen*) van haar gewone *Dekfelen* synde ontbloor, voor al geen koude van d'uitterlyke *Lugt*, en komen te ontfangen, gelyk als ik selfs in alle dusdanige *fware voorvallen*, met goet *Succes*, heb in 't werk gesteld en waargenomen.

XXVI.

Wat vorders een goet *Reglement* der *faa-* Vorder be-
ken over 't gehele *Subject*, betreft, sulcx tragting.
sullen wy aan de wyse voorforge, van een
H ver-

verftandig *Doctor* laten bevolen fyn, dog evenwel foo, dat wy ook by diens *absentie* den *Chirurgyn* voor al recommanderen, op alles wat daar omtrent dient, fyn wyfe voorforge te gebruiken, gelyk als dan, in de verſcheidentheid der voorvallen, de byſondere *Indicatie* of ook *Contra Indicatie*, fullen komen aan te wyfen.

XXVII.

*Beſluit deſes
Hoofd ſtukz.*

Siet daar myn waarde *Vrienden* en *Medekonſt-genoten* een korte verhandeling van ſodanige ſaaken, diemen ſal overwegen en te betragten hebben, om in de *Breuken* en ongevallen des *Bekkeneels* op de voorſigtigſte wyſe tot aan het *Been* te komen, want eer en kan hier in tyd van nood niets onderſogt, niets geoordeeld, niets voorſeid, nog uitgevoerd worden, nu fullen wy vorders van de geneſing ofte herſtelling der *Bekkeneels-breuken* ſelfs tragten te ſpreken, ende van een ſoo gewigtige ſtoffe, het nodigſte ſoeken voor te ſtellen.

Het

Het VII. HOOFSTUK.

1. Op de hoedanigheid van de Bekkeneels-breuk moet gelet syn 2. Kneusingen, Blutlingen en afschilferinge des Hooftpans. 3. Hoe die moeten gehandeld syn. 4. Genesinge van een geschoten Hoofwonde met quetsing en afschilfering des Hoofd pans. 5. Onder de sware Pan-breuken behooren ook de gekloofde Bekkeneels-breuken. 6. Des selfs verscheidene soorten. 7. Watmen betragten moet in een gekloofde Panbreuk met groote Bloedstorting. 8. In deurgekloofde Bekkeneels-breuken en diergelijke sware gevallen. 9. Genesinge van een Portugees met veel sware Quetsuren beladen.

I.

Op de hoeda-
nigheid van
de Bekkeneels-
breuk moet
gelet zyn.

W Y hebben in 't vorig *Hoofd-Stuk* ge-
toond, hoe datmen op de voorfigtig-
ste wys tot aan het *been* der *Bekkeneels-bren-*
ken fal komen, om als dan wyders te doen,
wat voor 't nodigt geoordeeld fal worden,
waar in wy dan nu voor eerst hebben agt te
nemen op de hoedanigheid van de *pan-*
breuk selfs, want na diens verscheidenheid
alles wat tot de genesing behoort, fal moe-
ten aangesteld ende bevlytigt syn.

II.

Kneusingen,
Blusingen,
en Afschilse-
ringen des
Bekkeneels.

W y hebben gesegt, dat de *Hoofd-pan*,
op een mindere wys, door *Kneusing*, *blut-*
sing, en ook wel (gelyk somwyl gebeurt)
met eenig verlies van 't *Gebeente*, door *Af-*
schilfering kan worden beschadigt, en seg-
ge nu (om ter saak te komen) dat sulks wel
meermaals sonder groot *Ongeval* in het be-
schadigde *Deel* of ook elders te bespeuren,
ons voor-gekomen is, en dienvolgens door
een voorfigtige handeling, spoedig hersteld
en genezen kan worden.

III.

Hoe die mee-
zen behandelt
zyn.

In dusdanig een voorval, salmen de *Won-*
de verwyderen, so veel 't behoort, en syn-
der eenige *Schilfertjens* t'eenemaal los, die
moeten uitgenomen, en d'andere aan de
wysē

wyfe voorforge van den *Meester* zyn bevo-
len, en vint men geen *Scheur* nog ander be-
kommerlyk *Ongeval*, so salmen (sonder
onnodig *Raspen* en *Schrabben*) (om quansuis
een grooter bohay te maaken, als 't werk
verdient, in 't werk te stellen, alleen
maar het *Been* voor de *Lugt* en *vette Medicamen-
ten* bewarende, sulcx met een bequaam
Been-poeyer bestrooyen, en voort met droo-
ge *plumaciolen* bedekken, de vleefige *kan-
ten* ter dragt behouden, en dus de *Wonde*
niet eer volkomentlyk tragten te sluiten,
voor dat het beschadigde *Been* verseekert,
en so voort de holte smet een goet, vast,
en suiwer *Vleesch*, maar geensints met een
vuile *Fungeuse stoffe* bevonden sal worden
begroeyt te zyn.

IV.

Dusdanig *Voorval*, ontmoete my, in een Een geschoten
Soldaat, op de *Kust* van *India*, daar ons Hooftwonde,
in 't *Leger* vonden, de welke met een met Contusie
Schampscheur, van een *Musschets-kogel*, bo- en Afschiffe-
ven op 't *Hoofd* was getroffen, ik vont de ringe sommi-
Huit, het vleefig deel, en het *Pan-vlies* om- ger beentjens
treut de lengte eens handbreets van een ge- in de Hoofst-
scheurt te zyn, met quetsinge van het *Op-* pan, geneesen.
per-zytbeen des *Hoofs* het welke dat ik der Os paritale.
vervoegen geschaaft, gekneuft, en met eeni- Fragmenta-
ge kleine *Beenschilfers* vont beschadigt, dat Fissura Crani.
ik ook voor een *Scheur* in het *Bekkeneel* Signa.
vreesde, evenwel kon ik geen vorderete-
kenen van sodanige, of ook andere swarig-

Convulsie.

Cranium.

heden vermerken, want *Bloed-vloeying* uit *Neus*, *Mond* of *Ooren*, of diepe *Beswyming*, *Gal-braking*, nog *Mymering*, *Koortsen*, of *Zenuw-irrekkingen* wierden hier niet bespeurt, dies heb ik niet anders gedaan, dan maar alleen het raauwe oneffen gedeelte des *Beens* met een dienstig *Raspatorium*, wat gelyk en effen gemaakt, en daar op geene *Beenschilfers* meer, en gansch geen *Scheure* des *Beens* vernemende, dit beschadigde *deel* des *Hoofds-pans* aanstonds bedekt, sulcx bestroyende met dit navolgent *Poeyer*

R. Rad. aristoloch rotund.

Irid. florentin. an. ʒij.

Pulv. Mirrb. ʒj.

Thuris.

Aloë an. ʒj.

M. f. pulvis subtilissimi.

Voort alles met drooge *Wicken* voor de *Lugt* en *vette Medicamenten* bewaard, de gepletterde vleesige kanten met ons gewoonlyk *Digestyf*, en alles dus dagelykx op de ordonare wyse geconserveert en besorgt hebbende, so is na't opkomen en uitnemen van nog een a twee kleine *Schilfertjens Beens*, de *Hoofd-pan* met vast vleesch voorspoedig begroeyt, en de *Wonde* geconsolideert geworden.

V.

Wy komen nu tot gewigtiger faaken, Onder de
 want de *Hoofd-pan* word niet alleen (ge- swaarder pan-
 lyk wy te vooren hebben gefegt) op de bo- breuken, be-
 ven aangeroeerde mindere maar ook op een hooren de ge-
 meerder wyfe beschadigt namentlyk door kloofde Bekke-
af- en- doorklovingen, door *fteeken*, door neelsbreuken
Schreuren, door *Inbuigingen*, en door open-
 bare *breuken*, dog vereyflchen yder van
 dien wel naaukeurige verhandelingen op
 fig zelfs, dog den tyd (die fo kort is) en
 lyd niet, dat wy in alles, de wytlopig-
 en omftandigheid fonde betragten, dus
 kortelyk maar dit volgende.

VI.

Wat dan voor eerft de *af- en doorklo-* Des zelfs ver-
 ving des *Hoofd-pans* belangt, de felve ko- fcheide foorten
 men ons heel verfcheidentlyk voor, want
 met een *fcherpe Sabel* kan de *Hoofd-pan* voor
 een gedeelte, of t'eenemaal doorgeklooft
 zyn, en aldus kunnen dese *Klovingen* ofte
Incifien (fo als men die dan believe fal te
 noemen) zelfs feer groot en bekommerlyk,
 of ook wel kleinder, ondieper en minder
 gevarelyk zyn, de *afgekloofde Spaan* kan
 met zyn uitterlyke *Dekfelen* omgewelft,
 ter zyden, of ook wel oederwaards komen af
 te hangen, de *Houw* kan ook door het *bek-*
keneel fchuins, of regt innewaards zyn ge-
 paffeert, dog hebben de fchuinsc wel door

gaans het minste gevaar van inwendige quetsingen, overmits dan de slag als afschampende kan geweest zyn, die sulks so grooten *ontsetting* en *schudding* in 't *brein* niet gemaakt heeft, dog alles kan worden geconfidereert, na dat ook het quetsent *Instrument* plomp of scherp, vry ligt of wat swaar, of ook ongemeen groot en seer toedringende zy geweest, daar by dan nog komt het geweld des *slags*, enz. en kan dus de *Houw*, wel tot door de *Hoofd-pan*, en tot in het *Brein* dervoegen zyn ingedrongen, dat tot diens geneesing, geen *Meester*, nootsakelyk word bevonden.

VII.

*Watmen be-
tragen moet,
in een ge-
kloofde Pan-
breuk met
grootte Bloet-
storting.*

By alle dusdanige *Bekkeneels-klovingen*, ofte groote verwondinge des *Hoofds*, kan ook wel een sterke *Bloedinge* zyn bevonden, door dien dusdanige *Wonden* wat slordig, en doorgaans met onbesuisde handen en sinnen worden gemaakt, so dat veel *Aderen* en *Slag-aderen* afgeveegt zynde, een groote *Bloed-storting* ontstaan kan, die wegens het hairagtig *Deel*, en de slordigheid van de *Wonde*, niet wel so gevoeglyk, handig, en vaardig, als elders, sal konnen werden gestempt, en evenwel moeten hier (so veel het doenelyk zy, alle belet-selen weg genomen, het hair afgeknipt, en ook als 't kan zyn afgeschraapt, het *Hoofd* afgewassen, en alle de t'eenemaal losse *Been-splinters* uit geligt zyn, de *Bloed-stem-*

Stempinge moeten hier om de tederheid der deelen geensints uit eenige scherpe maar uit gauſch ſagte *Bloed- en Aderſtoppende Medicamenten* beſtaan, ook mag wel een goede ſtofryke, ſagte *Boviſt* in tyd van nood, by deſe gelegenheid tegens de *Durmater* of t' Brein-vlies ſelfs werden gebruikt, de *Stupaden* of *Wicken* met *Eywit* of andere nattigheden beſorg, en mogen hier geensints ſo t'eenemaal kout (gelyk wel in andere deelen des *Lichaams* geſchiet) maar voor ſo veel de gewigtigheid van de *Bloedinge* toelaat, verwaant, en alles ſodanig aangevoegt ende bevluyt zyn, als dan de *Konſt*, en redelykheid ſal komen te gebieden.

VIII.

Indien hier ook *Hegtinge* nodig zyn, men En in een ſalſe doen, dog op ſodanigen wyſe, dat-doorgaands men nogtans de grond kan bereiken, de *pan-breuk* en *Medicamenten* aanbrenge, en de *Materie* diegelyke uitgang geven, gaat de *Kloving* of de *In-zware gevallen* *ciſe* door beide *Tafels* des *Hoofds-pan* ſo moet wel toegelien worden, dat men de innerlyke *delen* voortſigtig beſchermt, dat men het *dikke Hercen-vlies* het ſy gequetſt, of nog onbeſchadigt, (immer voor, ſo ver ſy ons, haar tedere *naaktheid* toont, met alle beſcheidentheid ſeer voortſigterlyk handeld, ſodanig als op zyn tyd en plaats ſal worden verſtoont, gaat de *Kloof* van omhoog nederwaards tot aan- of tot in het

Moeder-vlies so sal die wel ligt veel moeyelykheid verschaffen, want de *Materie* tot in de laagte gesakt, den vlytigen *Chirurgyn* dog in sonderheid den *Lyder* seer kan quellen, dog moet alhier digst aan, so veel *Opening* werden gesogt en behouden, als nodig en doenelyk wesen sal, isser een stuk des *Hoofds-pans* sodanig afgeklooft en gealtereert, dat niet wederom t' saamgeheelt sal kunnen worden, so moet het voort afgenomen, of ook d'afscheiding en *Separatie*, daar die voor 't raadzaamst word gekeurt, voorsigtelyk worden bevordert, en het *been* met *Hoofd-poeders*, *drooge Wicken* en so voorts de *Wonde*, na dat de noodzakelykheid gebiet ter genesinge worde gebragt, en wyders in alles dusdanig de saken bestiert zyn, als dan de gewigtigheid en hoedanigheid van sodanige groote verwondingen door-of tot in de *Hoofd-pan* sulen komen te vereytschen.

IX.

Genesinge van
een Portugees,
met veel zwa-
re quetsuren
beladen.

Als wy op den 15. *January* anno 1662. des middaags, de seer sterke *Vesting Granaganor* in *Oost-Indien*, na een heet en scherp *Beleg*, de dappere *Portugesen* *Stormenderhand* afnamen, gebeurdent dat ook ons *Volk* niet alleen op de *Wallen*, maar ook nog binnen de *Stad* een seer hevige *satie* (door de kloekmoedige tegenweet van den *Vyand*) uitslonden, so dat alhier 't groot getal der *Gequetsten* onder ons 4. 25. *Chi-*

rurgyns van 't *Leger* wel rykelyk wierden verdubbeld, want allerley foorten van swaare Gequetste ons in de *Farie* toegebracht wierden so dat wy seer vaardig de *Handen* moesten roeren, want dese arme *Menschen* baden yder om 't seerst, by na met gevouwen handen, om eerst verbonden te mogen zyn, sommige waren in het doorbreeken tegens des *Vyands Vuurpotten* en *Hand granaten* aan, van 't *Hoofd* tot de *Voeten* verschrikkelyk door het *buspoeder* gebrand, andere met de scherpe *Sabels* en *Boere* slagen vry onbesuist onthaald, en swaar *Gewont*, andere vonden wy of door de *Kogels* en 't *Schroot* in 't *Hoofd*, of door de *Hals* en 't *Aangesigt*, of door de *borst*, door de *buik* of elders doorboord, of ook gansch swaar in de uitterste *Ledemazen* getroffen, met vermorselinge der *beenderen* enz. so dat hier de swaarste Gequetsten eerst diende besorgt, schoon yder der selver meenden het meeste beschadigt te zyn, so dat 'er al vele tot in den *Avondstond* moesten wagten, en dese nu altemaal zynde besorgt, verlangden ook onse oude Gequetste met smarten om weder verbonden te zyn, en aldus waren wy eenige nagten en dagen dervoegen in sulken oefening besig, dat wy ons genoodsaakt vonden den *Tyd*, de *Rust* ende *Slaap* vry dierbaar te estimeren.

De plaats voor al het gequetste Volk viel veel te klein dies schonk ons den *Veld-Heer* eene der grootste *Kerke* binnen de *Stad*
Cran-

Cranganor tot een *Hospitaal* voor de Gequetste, waar heen dan uit onse groote *Veldt-tent* (te voren voor ons in 't groen opgestelt, verhuisden en de Kerk, Vertrekken en Kamers, ja zelfs ook rondom de Galderyen, met onse Gequetsten vervulden, ja zelfs de vyandyke *Portugesen*, in de Furie, door de onse met sware Quetsaren beschaadigt, en op hun bede *Pardon*, *Bon quartier*, en *Tractement* toegestaau zynde, en onder haar geen goede *Chirurgyns* hebbende, so namen wy die ook (door ordre van den *Veld Heer* goetwilliglyk onder Handen, ordonerende al dit Gequetste volk, op *Kadels*, (die abundant in *Cranganor* wierden gevonden) in ryen benevens mal-kander, maakende onse *Chirurgyns Winkel* voor het *Outaar*, daar *Heer-oom* den dans ontvlugt, zyn *Poppenkraam* van *Afgoden* en *Beelden*, verlatende, sulcx ons tot een blyk, van hare *verbasterde Goudsienst* ten proye hadde gelaten.

Onder meer andere, kreeg ik dan hier ook een ouden *Portugees* onder handen, dien ik door onse *Helden* op dese wyse vout getroffen.

Namentlyk, en ten *eersten*, dat hy met een brave Kling over de Kop van agieren tot aan het *Voorhoofd* gelabelt was welke *Incisie* (langs het slinker *Zyt-been* des *Hoofds* niet ver van de loop de *Pylnaadts*, van de *Winkel-naad* beginnende en by de *Kroon-naad* eindigende) niet alleen des *Hoofds* sagte delen, maar ook de *Hoofd-pan* hadde getroffen

Ten

ten tweedeneen steek in de borst, een weinig boven het Sleutel-been innewaards nedergedrongen, afdalende tot in het Opperdeel van de Long, het welk aan 't schuim-agtig bloed uit de wonde, benoutheid, hoeft, korten Adem, enz. dog 't sekerst aan het Spouwen der bloedige Fluimen, kenbaar wierden.

Ten derden, ook nog een gesabelde wonde over de linker Arm, ter plaatse daar sig de *Musculus Biceps* en *Deltoides*, t' saam nederwaards voegen, hebbende niet alleen des selfs dekselen, maar ook gemelde Spieren, de so genaamde Hoofd-Ader enz. overdwars doorgeklooft, so dat hem hier door veel Bloeds en Krachten waren ont-schoten.

Ten vierden, een Dwarswonde over de Hand, en een door de Vingeren.

De groote Dwarswonde des Opper-arms, was ik om de sterke Bloeding genoodsaakt eerst te befragen sulcx met 4. Dwars hegten, Bloedstemping, Stupaden, Beschermplaafter, Drukdoeken en goede Bindinge voorziende, als ook d'andere Wonden, naar eysch van saaken waarnemende, en voorts gelukkig genesende, so sal ik slegs by dese gelegentheid van de Gesabelde Wonde des Hoofd-pans spreeken.

Het Hair weggenomen, en voorts de Wonde nauwkeurig beschouwende, heb ik de selve in dit eerste Verband met gerolde Wieken tamelyk opgevuld, dus plaats en ruimte bekomende, heb ik wyders door

Raf-

Raspatorium de Incisie des Hoofst-pans gevolgt, die sig omtrent de binnenste *tafel* t'eenemaal schein te verliezen, Immers en kon men aan gene teekens bemerken, dat de *Quetsuur* door beide de *tafels* des *Hoofst-pans* was doorgedrongen, ook geen suspekte teekenen, als ook geen sware toevallen opkomende, so heb ik niet anders gedaan dan maar de *Incisie* des *Hoofst-pans* en 't bloote been met ons ordonnaar *Hoofst-poeder* van *Myrrhe*, *Mastiches*, enz. te bestrooyen met drooge *Wieken* bedekt, de kanten der *Wonde* door ons *Digeststys* ter dragt gebragt, en voort alles op d'ordonare wyse bevytigt, en dus vervolgt, tot dat op de grond en voort alles met een goet *Vleesch* bedekt synden, den *Portugees* haast van alle syn *Wonden* genesen, met andere van syn gevangene *Compangions*, na *Göa* vertrokken is.

Het VIII. HOOFSTUK.

1. Punctura Cranii, of steeken in 't Bekkeneel, regt te kennen.
2. Overweging of die de Snyding en Boor vereyffchen.
3. Noodsakelyke betragtinge.
4. In wat voor gevallen de Boor moet gesteld syn.
5. Of men die in-of benevens de Steek sal stellen.
6. In gansch desperate voorvallen moet niet ligt getrepaneert syn.
7. Als de steek des Hoofd-pans seer klein en toegesogen is, waarom alsdan de Trepaan moet worden gebruikt.
8. Als de punt van het quetsent instrument afgebrooken, en vast beklemt, in het Bekkeneel steekt, wat dan gedaan moet syn.
9. Of ook in pansteeken die geringer syn.
10. Steeken tot het Oog ingestooten, kunnen gevaarlyk

lyk en doodelyk syn. 11. Hoe dat men de afgebrooken en vast bekleemde punten Yser of Staal uit het Oog sal tragten uit te halen. 12. Wat men doen sal in groote vermorselinge der Beenders. 13. Of daar de Hercenen selfs gequetst syn. 14. In Bloedstortinge, enz.

I.

Punctura Craniis, of floeken in het Bekke-ael, hoerregt te kennen.

WY komen nu tot de *Punctura Craniis*, als 't Bekkeneel door een *Lancie*, *Priem*, *Stylet*, of ander diergelyk *Moordgeweer* is getroffen, hier is de *Quetsuur* wel klein, maar nochtans meermaals op het hoogste gevaarlyk, of ook wel doodelyk, want so de *Hoofd-pan* door gepriemt is, so sullen ook buiten twyffel de *Hercenen* selfs, en dese mogelyk tot in haar binnenste deelen getroffen syn, het welk men niet alleen door het *Provet*, het *Gesigt* en het *Oordeel*, maar ook uit de *Considerable* teekenen van *Braaken*, *Mymering*, *Koortsen*, *Rasernyen*, *Sennw-trekkingen*, *Snorking*; diepen *Slaap*, of ten minsten uit eenige van dien, sal konnen bespeuren, bevintmen een loosing der *Excrementen* tegens dank, of ophouding als ook een schuiming des *Monds* (van wegens

gens de toegedrukte wegen des *Adem halens*) gelyk wel geschiet, so sullen wy met den *Heer Tulp* besluiten, dat alhier veel eer de sekeren *Dood*, als eenige hoop van geneefing sal te verwagten zyn.

II.

Immer staat hier dan wel alles, in het grootste gevaar, schoon ook hoe klein en gering dit uitterlyk *Wondeken* voor het *Oog* schynt mogt, en valt hier de *Vraag*, en met een ook een vaardig besluit en antwoord, namentlyk of men hier (om ruimte te maaken) sal *Incideren* en *Trepaneren*, of niet, ik antwoord, al na dat sig de saak ons vertoon en voorkomt, voer eerst, daar de *steek* niet door beide de *Tafels* des *Hoofd-pans* is of schynt, ingedrongen, daar sal men hebben te letten op de hoedanigheid van de *Steek*, ten *tweeden* op't *Quersent Instrument*, ten *derden* op de plaats des *Hoofds*, en ten *vierden* of eindelyk, op de *Toezallen* daar op gevolgt.

Overwegingen of die de snyding en boot vereischen.

III.

Voor eerst moet gelet zyn op de hoedanigheid van de *Steek*, namentlyk of die wat schuin of regt is ingedrongen, want de schuinse op een affchampender wyse, so sel op de *beenige Hoofd-pan* niet en sal aangekomen zyn, als die, die met een wakere *force* regt innewaards is geveld; als

Nootsakelyke betragtingen.

ook of die klein of groot, of ook *diep* of *ondiep*, mogte zyn, voor al wel toefiende, dat men in 't onderzoek met het *Provet* so die innewaards gaat, de *diepte* niet al te naukeurig en peilt, want het sal dan genoeg zyn, te weten, dat de *Punctuer* tot in, en door de *Hoofd-pan* en verder is ingedrongen, ten *tweeden* moet gelet zyn op 't *Quetsent Instrument*, of 't selve scherp of plomp, of ook ligt of heel swaar mogt geweest zyn, want hoe plomper en swaarder het steekende *Instrument* geweest is, hoe grooter de *Breuk des Hoofd-pans* ende *Been-splintering*, innewaards, moet gevreesd zyn, ten *derden*, dient agt op de *plaats* des *Hoofds* genomen, want de *Steek* in- of ook door de *Naden* des *Hoofd-pans* passerende, 't quaad verdubbeld, voorts op de dikte of tederheid van het *Bekkeneel* enz. en eindelyk op de toevallen daar op gevolgt, waar na dan de *Baakens* ter veiliger *Haven*, steeds dienen gesteld te worden.

IV.

Op dit alles dus wel agt nemende, so Waar en wanneer de Tre-pan gestelt of niet gestelt moet zyn. zullen wy des te bequamer een wyse *voorzegginge* komen doen, en wyders de saaken sodanig bestieren, als 't werk vereist, is dan de *Steek* maar klein, *ondiep*, en na alle teekenen blyken, van klein belang, so sal men op die wys de *kure* betragten, als wy te voren van alle geringe *Bekkeneels Quetsingen*

singen hebben getoont, en in tegendeel daar de hoedanigheid, van de *Steek*, als door diepte, *Been-splintering* innewaards, en nevens gaande qua tekenen, de gewigtigheid van de *Quetsuur* vertonen, daar salmen aanstonds de *Incisie* doen na gelegenheid van het beschadigde deel des *Hoofds*, de *Wonde* verwyderen, en de *boor* (daar het behoort) ten spoedigste gebruiken;

V.

Indien de *Steek* door beide de *Tafels* des *Hoofd-pans* is door geboord, en dat nogtans daar omtrent weinig *Been-splintering* ofte *Fragmentjens* mogten te vresen zyn, so salmen wel regt op de *Steek* de *Trepaan* mogen stellen, om dat das te nader en eerder ons *Oogwit* mogt werden bereikt, dan sulcx (dewylmen hier niet wel de *Diamant* kan vesten, kan ligter *Beschreven* als uitgevoert worden ten ware de *Kroon* des *Trepaans* wat groot wierd genomen, so kon men besoecken de *punt* des *boors* seer dicht bezyden de *Steek* in te planten, en sulcx niet konnende zyn, so salmen wel ligt, al wat moeite, en hapering hebben, eer dat door de *Kroon* des *Trepaans* een *ronde Cirkel* sal gemaakt zyn, wil sulcx dan niet wel gelukken, of vreesmen onderwaards voor de *Been-splintertjens*, die het omdrayen des *boors* sullen hinderlyk zyn, en doen leuteren, so kiestmen de laagste plaats, naast aan, so dicht als raadzaam en doenelyk sal

Of men de boor, in of benevens de steek, zal planten.

geoordeeld worden, ook kanmen aldus met de *Steek* der *Bekkeneels-naden* handelen, en voorts doen, so als de *Konst* en nood-fakelykheid gebieden.

VI.

In desperatie gevallen moet geen Trepaan, maar daar nog de minste hoop verschynt die onder een wyse voorzegging, gestelt zyn.

Dog als men niet alleen door het *Prowet*, maar ook aan alle quade teikens vermerkt, dat de *Punctuer* of *Steek* niet alleen door beide de *Tafels* des *Hoofd-pans*, maar ook tot in de diepte der *Hercens* ingestoten mogt zyn, en dat alle saaken van quade teekenen en toevallen so desperaat werden bevonden, datmen niet anders dan onvermydelyk de *Dood* te verwagten heeft, so sal het niet raadzaam, veel min noodfakelyk zyn, de *Incisie* te doen, nog *Trepaen* te gebruiken, op dat dit alder voortreffelykst middel in nood tot behoud des *Lyders* gepra&iseert, noyt worde verdagt gemaakt of in zyn gebruik tot kleinagtinge mogte geraaken, en datmen sig selfs aan d'onverstandigheit der dwase onwetentheid soude komen bloot te stellen, latende alles dan liever aan zyn beloop, dewylmen dog sekerlyk de *Dood* des *Patient*s te verwagten heeft, desgelykx salmen ook in alle andere sware voorvallen des *Hoofd-pans* en der *Hercenen* hebben te *practiseren*, in d'overweginge of wel d'insnyding, of immer het *Trepaneren* eens nodig sal zyn, want alwaar, door een so voortreffelyke *Operatio* gansch niet goets, nog eenige *hoop* van behou-

houdenis te gemoet gefien word, daar falmen dit fo van ouds beroemt *Handwerk* liever fparen, en wederom ter *Contrarie* anders alwaar nog maar eenige felfs de minfte hoop ter behoudenis van den *Patient* verfchynen mogt, daar falmen van defe gewigtige *actie* niets nalaten van 't gene de konft en noodfakelykheid vereyft, mits datmen alvorens de *Vrienden* den foberen toestand des *Lyders* aandient, en hoe dat het nog beter is, defe twyffelagtige *Operatie* te beftaan, als den *Lyder* gansch hoopeloos in de klauwen des *Doods* te laten, immer men fal in alle voorvallen foudanig de *wyfe voorfigtigheid* gebruiken, als dan een *Chriftelyk practizyn* fal vinden te behooren.

VII.

De *Punctura* of *Bekkeneels-Steek* word fomwyl fo klein en gering voor 't *Oog* bevonden, dat nouwelykx met een fubtyl *Provet* daar in of door heen, de diepte des *Steekx*, is te vinden, door dien niet alleen de *Huit* en het *Vleefchagtig deel* des *Hoefds*, maar ook het *been* felfs als wederom toefuigt, fo dat voor het nitterlyk *Oog* het *Steekjen* van gansch geen belang fchynt te welen, daar nogtans ook felfs hoe klein dit *Quetsfuurtje* mögt zyn, het *gevaar* des te meerder moet werden gevreeft, want dit klein *Wondeken* dus *Gepriemt* kan door de *Hoofd-pan* het *Brein*, of des felfs *Dekselz*

Wat men doen moet als de Steek in de Hoofdpan feer klein en toegefozen is.

selen hebben geraakt, so dat dus het *Bloed* van onderen op- of tusschen de *Hercen-vliesen* gevloeit, noodzakelyk (by gebrek van *Uittogt*) sal moeten verrotten, en des *Lyders Dood* verhaasten, indien niet de *Wonden* spoedigsten werd geopent, de *Steek* onderloft, en (doortogt gevonden, de *boor* word gesteld, op dat niet alleen het gestolde ontlast, de scherp-steekende *puntjens* der kleine *Been-splintertjens* weggenomen, en ruimte gemaakt, maar zelfs ook de gequetste *Deeltjens* der *hercenen* ofte des zelfs *Vliesen* geret, gesuivert, versagt en alles dus van de grond op, ter veiliger *Kure* mag worden voltrokken.

En om wat redenen de Trepan moet gebruikt zyn.

VIII.

Wat gedaan moet zyn, als het quetsent Instrument af gebrooken, vast beklemt, en ombevatte-lyk in het Bekkenscel steekt.

't Kan ook gebeuren de *Punt* van het *quetsent Instrument* af breekende in het *Gerde* *punt* van *beente* blyft *Steeken*, sulcx datmen het selve so vast beklemt vind, dat niet gevat nog uitgetrokken kan worden, dit zynde moet sonder tyd verlies *Opening* worden gemaakt, de *Wond* opgevult, en so ten spoedigsten een, ofte meer *Trepanen* gesteld zyn, en sulcx, so dicht aan, dat de *Kroonpas* daar benevens passeren kan, op dat dus dees *steekende Punt* eerst los gemaakt en so op 't alderveiligst ende voorfigtigst uit geligt zynde, den *Patient* nog (is 't doenelyk) uit de kaaken des *Doods* mogt worden geret.

IX.

En aldus salmen dan zelfs ook op alle ge- Men moet
 ringe Steeken of Priemen des hoofds (hoe zelfs in geringe
 klein ook voor 't Oog) aan swarigheden ge- Pansteeken
 denken die konnen verborgen zyn, veel lie- dienstige Ope-
 ver een *Opening* maakende daar iets gevrees- ning hebben
 word, als die te versuimen, op dat voor of door de sny-
 al geen nautigheid het *Gevaar* verdubbeld, dinge maken.
 wanteen gemaakte *Opening* eer te genesen,
 als wel het versuim, van *swaare Toevallen*
 gevolgt, te remedieren sal zyn, bevint-
 men dan de *Punctuer* tot het bekkeneel in te
 gaan, so salmen de *Diepte* navorschen, of
 door het *Provet*, of door bequaam *Rasp-*
zuig, de scherpe *Puntjens* en *Briselijens* beens
 die de *Steek* in de *hoofd-pan* mogt hebben
 gemaakt, weg raspende of uit te schrabbende,
 tot dat het teeken des *Steekx* in het
been sig verliest, en dus kan voorspoedig
 en veilig des *Lyders* herstellinge worde
 volbragt, dog de *Steek* dieper in, of door-
 gaande, so moet de *boor* (als geseyt is)
 ten spoedigsten worden gesteld.

X.

Het kan ook gebeuren, dat de *Punctuer*, *Steeken* die tot
 door het *Oog*, met een sterke force is inge- den holte des
 drongen, en dat dus dees *Wonde* van onde- Oogs, met een
 ren opwaards door 't *Wigge-beem* tot in de sterke force
nobele werktuigen der *Hercenen* werd bevon- zyn ingedran-
 den te *Penetrenen*, somtyds met af-bree- gen.
14 king
O: Sphenoides

king, ende vastklemminge van de *Punt* des *Geweers*, 't *ly Priem*, *Stylet*, *Pyl*, *Lancie* of *Stekade*, somwyl met groote vermorselinge des *beens*, waar van de *Beensplinters* innewaarts tegens de *nobele Deelen* aansteeken, somwyl ook wel met verlies der *Substantie* van het *brein* selfs, siet *Cabrolius Observat*: 29. en andere, somwyl met groote *Bloedstorting*, verlies des *Gefigts*, met swaare *Toevallen* enz. dusdanige *Wonden*, en *Steeken* (met doorboringe van het *Gebeente*) zyn ook op 't hoogste gevaarlyk en dikmaals *Doodelyk*, alles na dat sig de diepte, de coers, de grootheid en het geweld des *Steekx* den voorfigtigen *Chirurgys* dan sal komen te openbaren.

Konnen ge-
varlyk en
doodelyk zyn

XI.

Hoe datmen
een vastklem-
de punt Iser
of Staal op 't
veilig st. sal
zoeken uit te
trekken.

Een *Steekent punt Staal* of *Iser*, vast klemmende in het *Gebeente* kan aan den *Lyder* en *Practisijn* veel moeyelykheden verschaffen, evenwel moeten niet rusten, om alle devoirs met handen en dienlige *Instrumenten* in 't werk te stellen, ten einde ons *Oogwit* mogt werden bereikt, want hoe langer gewagt, hoe swaarder *Toevallen* van hevige *Pyn*, *Ontsteeking*, *Opzwelling* *Koortsen* en *Senuw trekkingen* sekerlyk sullen onstaan, ook moeten op de *Bloedstorting* (die door de *uittrekking* mogt worden veroorzaakt) verdagt zyn, en eger (so 't *doenelyk* is) het werk volvoeren, op dat aldus alle gevreesde quaden nogmog-

mogten geweert en den *Lyder* geret zyn, dog daar nochtans door des *Steekx diepte* en *grootheid*, of door het lang dralen de *sware Toevallen* en *Teekenen* sekerlyk *Dodelyk* worden bemerk, de *Kragten* vergaan, en des *Levens-hoop* uit is, daar salmen veel liever dit werkje laten berusten, ook anders, daar alreeds hevige *Swelling*, *Ontsteking* en so by gevolg een- of ook meer grootte *Abscessen* of tegenwoordig, of te verwagten staan, en datmen door sulcx geensints de *Grond-quaal*, veel min het *punt Yser* of *Staal* kan bereiken daar salmen terstond met *rypmakende Pappen* en al wat ten spoedigt *Materie* kan verwekken, ter baan zyn, op hoop door *Degistie* te verkrygen wat anders ondoepelyk is geweest.

XII.

In groote *Vermorseling* des *beens*, salmen En wat men doen zal in groote vermorseling van het Gebente. zoeken, wat t'eenemaal los is, voorligtyk uit te ligten, de rest aan onse goede voorforge recommanderende, immers men sal de *Wonde* (so veel het doenelyk is) en de tederheid en toestand van het gequetste *Oog*, ons toelaat, met ronde *Wickjens* opvullende, des selfs ruimte en grootheid laten behouden, om met een bequaam *Lavement* van *Spirit: Vin, Vin, Alb. Myrrh: Mastich: Oliban: Croc: Mell: Rosar: enz.* daar in de *Wickjens* genad zyn, de grond te bereiken, alle verwagte *been-splintertjens* waar te nemen, en so voors de *diepte* voor-

figtig te sluiten, waar op dan het uitterlyke te ligter sal worden geconsolideert, op sodanig een wyse, als inde Oog-wonde (die hier niet, maar elders dienen, verhandeld, sal worden vereyft.

XIII.

Of daar de *Hercenen* selfs ook de *bercenen* mogten geraakt syn, en *gequetst* sijn. van des selfs *Substantie* iets quam uit te vloeyen, so salmen de *Vrienden* het groot gevaar des *Lyders* aan dienen, en evenwel alies met sulke *Medicamenten* (als naderhand in de *quetfing* des *Breins* sal worden ver- toond) sodanig besorgen, dat nog (waar 't doenelyk) van de grond af, een goede genefing mogt worden verhoopt, want dat des *Breins-quetfing* niet altyd *Doodelyk* sy, word niet alleen by veel * *Schryvers* getuigt, maar heeft ook d'ervarenheid selfs ons meermaals geroond, en moet hier gelet syn, dat men de ronde gerolde-of andere soorten van *Wiekjens*, die eenig- sints tot in de *diepte* moeten gebragt syn, met *Draden* besorgt, op datmen die altoos in 't naaste *Verband* kan vinden, en weder uit ligten, ook datmen 't *Gebeente* mitsga- ders *Vliesen* en *Senuen* (die al hier so ganfch teer, als na aan hem *Oorspronk* syn) voor de *Lugt*, de *koude*, *vettigheid* en al wat *scherp* en *bytend* wesen mogt, wel bewaart, op dat geen *sware toevallen* inwendig of uitterlyk *Verrotting*, *Caries*, *Fistelzweeren* enz. mog- ten veroorzaakt worden.

XIV.

* *Johannis Tegaultius Lib. 2. cap. 3.*
Paulis Barbets Lib. 2. cap. 1.
Jaq. Guille- man. Apologia pag. 56.
J. Beverwyk, Lib. 3. cap. 1.
F. Hildan. Cent 1. Ob- serv. 13.
R. Cabrolius Observ. 29.
Francois Kan- chin. Lib. 4. cap. 9. enz.

XIV.

Indien ook wegens d'hoedanigheyd des *En in een*
Steekx, of na het uittrekken des *Pyls*, het *grootte Bloed-*
punt Staal, of des *Tfers*, een *grootte bloed-* *storting door*
storting ontstond, so salmen de *wonde* met *het uittrekken*
vast gerolde *wiejkens* (die met een *bloed-* *des Tfers enz.*
stertaping uit sagte) maar geensints scherpe, *ontstaan.*
Poeders, als *bolus*, *drakebloed*, *Tarw* en
Stofmeel, *Mastisch*. enz. bestaande, en wy-
 ders met *Eywit* gemengt en bestreeken,
 vry tamelyk tragten op te vullen, en so
 voorts *Defensyf* (of wat dat dan dient)
Compressen en *binding* besorgen als dan de
Quaal en de *Bloedinge* sal vereyffchen, en
 wyders doen 't geen voorts de *Konst* en
 noodzakelykheid aan ons sullen komen te
 recommanderen.

Het

Het IX. HOOFSTUK.

1. Fissura Cranii, ofte scheure des Bekkeneels hare verscheidene soorten.
2. De fyne scheure of hairspleet, drierley, moet niet ligt syn geagt.
3. Hoe darmen die best sal vinden, gedenkende aan de verscheidentheid van des Hoofd-pans Naden.
4. Exempelen dies aangaande getoond.
5. Onderzoek of de Scheure ook doorgaat.
6. Vorder betragtinge.
7. Wat in een niet doorgaande Scheure, met sware toevallen behartigt moet syn.
8. Dergelykx in een fyne doorgaande scheure met sware toevallen.
9. De onderste tafel des Bekkeneels kan gescheurt of gebroken syn, daar de uitwendige heel is gebleven.
10. Hoe dat de tegen Zytse scheure geschien kan,

kan, en wat dan betragt moet zyn. 11. Hoe dat de sigtbare scheure behandelt dient. 12. Een Kint van 8. jaar gelukkig genesen. 13. Daar quade teekenen zyn, of komen, dient geen nalatigheid om de Trepaan te stellen. 14. Als ook, daar langs de loop van de scheur, de Hoofd-pan leit neder gedrukt. 15. In dusdanig een Voorval, een Kint van 4. jaar tweemaal getrepaneert, de nedergedrukte Hoofd-pan geligt, en gelukkig genesen. 16. Besluit deses Hoofd-flukx.

I.

DUs ver, so kort als 't werk vereyste, *Fissura Cranii* of *Punctura Cranii* of Bekkeneel-Steeken verhandeld hebbende, treden nu over tot de *Fissura Cranii*, ofte *scheure des Hoofdpans*, de selve komen ons ook al verscheidentlyk voor, namentlyk *syn* en by na onsigtbaar, of ook wel sigtbaar genoeg, ten anderen kort, of ook wel in *lengte* het gantsche *Been* beslaande, ten *derden* enkelt of ook

of scheure des Bekkeneels, hare verscheidene soorten.

ook wel in twee, of meer *scheuren* verdeelt, ten vierden met een *Inbuiging* of maar alleen, ten vyfden regt op de plaatse des *Slags* of ook elders, gelyk in een *Contra-Fissuur* enz. na welkers onderlinge verscheidenheid, den vlytigen *Chirurgyn* sig wyders sal hebben te reguleren.

II.

Dynste scheure of hairspleet, drierley, de felfde moeten niet ligt geagt xjn.

Medicullum Spongiosum Sive aiploe.

Wy sullen hier eerst, van de *dynste scheure* of *hair-spleet* (die vry al wat qualyk te vinden is, spreken, dewyl (ons bedunkens) in dese wel, meermaals, de grootste *swarigheid* steekt, en wederom die in drie soorten verdelen, namentlyk in niet-doorgaande, in doorgaande, en die op de *Contra-rio* syde des *Slags*, den *Lyder* syn *hoofd*, en onshet *Verstand* al vry wat kunnen ont-rusten, want (myns *Oordeels*) hoe dat de *doorgaande scheuren* nauwer en duisterder syn, hoe bekommerlyker, vermits de *wyde Scheure*, ons, doorgaans, veel eerder, tot de stelling van de *Trepaen* aanport, om d'ondergelegen *deelen* gade te slaan, als wel de *fyne Scheure*, want dese verweken by veele een minder *sorg*, en onder des gaat den *Patient* wel verloren, ten *tweeden* geeft een groote *Scheure*, plaats en door-vogt voor 't nedergesakt onderschuilende *Bloed*, het welk so uit het *voosagtig Scheidsel* des *hoofd-pans*, als ook uit de tedere *vaat-jens* van 't *Moeder-vlies* selfs, onder het *Bek-keneel* uitgestort synde, meest altyd *Opening*

tot syn ontlasting vereyft, gelyk als ook doet de vergaderde *Materie*, welke, andersints, haast verrottende, alles sal doen verrotten, en sekerlyk de *Dood* Cauferen.

III.

Ja zelfs kan ook een niet doorgaande *Fis-* Hoe dat men die best zal vinden.
suer of *Scheure* (alhoewel niet van sig selfs) maar wegens voorgaande *Schudding* en *dreuning* of *davering* van de *Hercenen*, die sy door het geweld de *slags* of des *vals* ontfangen hebben, van een seer quaad'ja doodelyk gevolg worden bevonden, en alhier salmen sig na het uitwysen der goede of quade *teekenen* en het beloop der *toeval-* *len* gedragen, eerstelyk dient (de *Opening* hebbende, of gemaakt synde) naanw-keuriglyk na de *Fissure* gesogt, so wel met een *Valken Oog*, als ook door het *Provet*, de *plaats* des *slags* en het *been* onderzoekende, onderscheidende wel en voorzigtelyk des *hoofd-pans Naden*, gedenkende dat die niet altyd sodanig in *ordre*, *plaats*, en *geschiktheid* ons voorkomen, als worden beschreven, beschout eens, een goet getal *Doods-hoofden*, en gy sult mogelyk sien, hoe wonderlyk ende verscheidentlyk den *Alwysen schepper* met syn *Almagtigheid* ook in het *Menschelyk schepsel* speelt, en hoe veelderley (ook in deelen) des *Hoofd-pans Naden* en *beenders* sullen te vinden syn, Gedenkende aan de verscheidenheid van des Hoofd-pans Naden. gelyk in *Cabrolins Anatomia* Cap. 3. in 't byvoegsel door den naartigen *Flempius*, als ook

ook by andere Schryvers omftandiglyk worden verтоond.

IV.

Verfcheidene Den naarfiligen *thomas bartholinus* *Obfer-*
ftaaltjens dies *vatio* 130. *pagina* 170. verhaalt felfs eenige
aangaande ge- *ftaaltjens* van opwaards verhevene *Naden*
zwind. des *hoofd pans*, het welk ook my eenmaal
 is voorgekomen in een klein kind, in het
Regt opftaan- welke men de uitwaards ftekende fcherpe
de Naden des *Naden* des *hoofd-pans* in haren loop en or-
Hoofst pans. dre feer onderfcheidentlyk konde voelen en
 taften.

Kinderen Den Heer *Cornelis ftalpart van der wiel*,
sonder Herfens vermelt in fyn tweede Aanmerking van
en Bekkeneels. *Kinderen* fonder *hercenen* en *bekkeneel* ge-
 boren, het felfde hebbe ik eens in een nieuw
 geboren Kind, het welk nog eenige uren
 hadde geleeft, gefien, waar in het gan-
 fche *Opper-hoofst* niet anders als een hoop
 waters befluitende, fonders *hercens* en *bek-*
keneel wierd gevonden alleenlyk voelde-
 men een a twee ftukken Beens, in dit
 fchommelent Hoofst in 't aantafien, t'eene-
 maal los en bewegende te fyn.

Ja felfs vintmen des Hoofst-pans *Naden*
 niet altyd in ordere fo als die worden be-
 fchreven, want hoe veele Doods-hoofden
 worden gevonden, daar in de (a) *pyl-naad*
 door het (b) *Croon-been* nederwaards, tot
 in het (c) *Neus-been* paffeert, fomtyds (ge-
 tuigt *Vesalius*) dat die ook agterwaards
 nederdaald, fomwyl is de (d) *winkel-naad*
 fo

(a) *Sutura*
Sagittalis.

(b) *Os Coronale*

(c) *Os Cribriforme.*

(d) *Sutura*
Lambdoides.

sche *bekkeneel* van een eenig, vast, sterk, Massyf en On-afscheidelyk Been, wy poogden met schrabben op de plaats der gewonelyke *Suturen* of *Naden*, eenige tekenen van des selfs afscheiding te vinden, dog te vergeefs, want wy niet anders dan maar een duister restant of overblyffel van d'onwaaragtige *Naden* des *bekkeneels* konden bespeuren.

Veele naauwkeurige speculatiën konden hier dienen, dog daar wy geen tyd me zoeken te spillen, en kan het ook zyn, dat door den ouderdom, en lang leven, dit *bekkeneel* metter tyd aldus tot een eenig Been, t'saam gefet, en begroeit is geworden, gelyk als in de *Kaak-beenders* en elders, door de vereeniging, *Symphisis* geschiet.

Wy kregen veel Boeren rontom ons, en hadden, volgens ons bestek, op dien dag, nog al een groote omwandeling te doen, souden anders dit *Doods hoofd*, (als wat raars) tot een *Pronk Juweel* met ons t'huis gebragt hebben.

Men sal dan in 't midden des *Voor-hoofds* verdagt zyn, dat somwyl (ook in de bejaarden) de *Pylnaad* tot op de Neus nederdaalt, en dat, als gefegt is, de *Winkelnaad* so diversich: en 't Been des *Agterhoofds* so ongelyk word bevonden, en dus op alles pogen verdagt te zyn, want dan, daar 't behoort, de *Hoofd-pan* genoegzaam ontbloot en de suspekte plaats met inkt bestreken en weder afgevaagt zynde, so sal het gefigt ook doorgaans de *Scheur* (hoe klein

klein die ook wesen mogt, aan ons ontdekken, en sulcx aan de geoeffende genoegzaam het onderscheit tusschen de selfde en des *Hoofd-pans Naden* vertoonen.

V.

De *Scheur* (dus klein) dan gevonden, so dient ondersogt of die doorgaat, of niet, tot dien einde, so moet ten spoedigsten met een scherp, en dienstig *Schraptuig*, het teeken des *Hairspleets* uit en weg geschraapt zyn, gelukt dit, en komt dus de *Scheur* sig t'eenemaal te verliezen, so sal het genoeg zyn, darmen niet verder en ondersoekt, maar 't *been* en voort alles beschermt, bedekt en bewaart, en so geen meer quade *teekens* opkomen, des *Lyders herstelling* ten spoedigste soekt te volvoeren.

Ondersock of de Scheure ook doorgaat.

VI.

Dog als de *Fissure* of *Scheure* mogt dieper ingaan, so kan die ook, daar 't nodig geagt word vorder, en dieper *geschraapt* of *uitgeraspt* worden, op dat ook (mogelyk) het *Ge-extravageerde bloed* (tusschen des *Hoofd-pans verdubbeling* schuilende) spoedig mogt worden ontlast, daar het anders haast kan verrotten, het *been* ontsteecken, en metter tyd de *Dood* veroorsaaken, voornamentlyk daar de *Val* of de *Slag*, met een groot geweld geschiet mogt zyn.

Vorder bestragtinge.

Siet Jaq. Guileman. in zyn 2. deele tweede Cap. 100et.

VII.

Wat in een
niet doorgaan-
de Scheure,
met zware
zoe vallen be-
hartigt moet
zyn.

En of al schoon sulc een *fyne Scheure* geenints doorgaande mogt worden gevonden, en dat nogtans bekommerlyke swarigheden, als *mymering*, *diepen slaap*, of ook *Rasernyen*, *Zenuw-trekkingen*, *Koortsen*, *Ontsteeking* enz. of eenigen van dien ontstonden, so moetmen terstont (indien niet te lang gewagt en, des *Lyders kragten* vervlogen zyn) *Trepaneren*, en daar het de *fijnheid* des *Hairspeels* ons toelaat, vry regt op de plaats des *Scheurs*, om aldus te bequamer onderwaarts daar het mogt haperen by te komen, ten minsten om daar na te tragten, so veel het ons doenelyk zy, want ook heeftmen te weten, en dient voorsegt, dat so wanneer eenig *bloed*, selfs onder het *harde Moeder-vlies*, of ook in de binnenste *groeven* en *deeltjens* der *Herccenen* uit-gestort mogte zyn, dat dan ook het *Trepaneren* gansch vrugteloos uit sal vallen, dog evenwel dus de *boor* gestelt zynde, ende nogtans de kans, sonder vrugt, ten *quaden* uit vallende, so salmen sig gerust kunnen stellen, van alles te hebben gedaan, wat de *Konst* en 't *Gemoet* van een eerlyk *Practisijn* vereyften.

VIII.

Desgelyks in
een fyne
doorgaande

Nu wederom anders, isser een *fijne doorgaande Scheur*, en zyn de *teikenen* so *suspect*, als

als de toevallen swaar en bekommerlyk worden gevonden, so prys ik al wederom de *Trepaan*, want die is (myns Oordeels) len. Scheure, 7022
zwarte toeval-
al weder het veiligste, sekerste ende met een het aldervaardigste *hulp-middel* en werktuig, om den *Lyder* vand'onder gevloeiende stoffe des *bloeds* en 't *Gemoet* van de *Practisjns* van alle Siel quellende na-gedagten te ontlasten, men stelt dan de *boor*, dicht aan de *Fisseur*, of ook wel (gelyk de sommige willen) en den *Heer Tulp* in zyn eerste *Boekx*, *vyfde Hoofd-stuk* getuigt, met goet succes, geschiet te zyn, regt op de *Fissure* selfs, op datmen tog dicht aan de plaats van het *Onheil* des onder gelegene *deels* mogt zyn, waar in ik wel niet veel swarigheid kan bespeuren, alleenlyk dat men sal dienen te weten, dat de *Trepaan* in 't omdrayen ligtelyk t' elkens tegens, of in de *Scheure*, wat horten en haperen sal, en daar door den *Chirurgyn* het beletsel ontfangen, om, misschien in het *Gefigt*, en ten overstaan, van sulke, Heeren *Doctoren*, die so gaarn (ook daar se nog *jong*, en *onervaren* zyn) 't *hoogste woordje* voeren, handiglyk voort te gaan, voor my ik kies in dit of diergelyk *Voorval* liever digt aan, de benedenste plaats, dervoe gen, dat de *Kroon* in het omdrayen daar tegens aan passert, als wanneer men ook buiten twyffel d'onthoudene *stoffe* wel sal bekomen, en wat nog wyders gedaan moet zyn, uitvoerelyk kunnen voltrekken.

IX.

De onderste
Tafel des
Hoofd-pans
kan gescheurt
en gebroken
zyn, daar de
uitwendige
heel is geble-
ven.

Ook kan het gebeuren, dat in de uitwendige *Tafel des Hoofd-pans* geen *scheure* nog *Breuk* word gesien, daar nogtans de binnenste (die om haar dunte het *glaasagig deel des Hoofd-pans* genoemd word) *gescheurt* of *gebrooken* is, en dat de *Beensplinters*, onderwaarts tegens, of in het so teder gevoelyke *Moeder-vlies* steekende, alles ontroeren, en niet alleen *sware Toevallen*, maar eerlang de bittere *Dood* verwekken sal, dog meen ik dit selden gebeurt, als daar een *Inbuiging des Hoofd-pans*, schoon uitterlyk *heel*, door schielyken *Indruk*, de onderste *Tafel* nootsakelyk heeft doen breeken, waar van in 't vervolg wat breeder gesproken sal worden.

X.

De Contra
Fissura of
rezenzyfse
Scheure, hoe
die geschien
kan, en wat
betragt maect
zyn.

De *Contra Fissura* of *tegenfijfse scheur*, geloof ik dat heel selden ons anders voorkomt, als daar iemand op de eene zyde des *Hoofds* de *slag* of *Quetsuur* ontvangende, met de andere zyde tegens de *steen* aan bonst, so dat wel de *scheure* op de *Contrarie sijde des slags* kan zyn, of schoon aldaar uitterlyk weinig ongeval word bespeurt, sulcx dan aldus komende voor te vallen, so salmen niet alleen op het geweld des *Slags*, maar ook op 't gewigte des *Vals* naukeuriglyk hebben te letten, en dus dan wel

wel 't grootste quaat, niet op de plaats des *slags*, maar op de zyde des *Vals* vermoedende, so salmen daar (indien 't nodig en raadzaam mogt worden gekeurt) d'*Incisie* doen, wyders niets na laten, van 't gene de *Konst* gebied, ook alles op 't nog aandringen der *iware Toevallen*, ten spoedigsten tragten uit te voeren, dewyl de vertoeving, op 't hoogste gevaarlyk, moet geagt zyn, en dat seer haast vergadering van *Materie* en verrottinge der *Brein-vliesen*, en daar op gevolglyk *Koortsen*, *Ontsteekingen*, *Zenuw-trekkingen* en so voorts de *Dood-slaap* sal komen te volgen, dus de *Scheur* nu gevonden hebbende, so dient verder de *Konst*, met of sonder het stellen des *boors*, op die wyse betracht en volbragt als de vorder hoedanigheden der saaken ons sullen komen te recommanderen.

XI.

Dus verre van de *fijnste Scheure des Hoofd-* Hoe datmen
pans, nu ook eens van de *sigtbare doorgaande* de sigtbare en
en wyder soorten van Scheure wyder Scheure gesproken de des Hoofd-pans
 selve zyn, of kort, of komen ook wel in zal handelen.
 hun lengte het gansche *been* te beslaan, en
 zyn somwyl nog daar benevens met een *In-*
buiging van de eene, of de andere *rant* des
beens verselt, in het *eerste Geval*, 't zy dat
 de *Fissura* kort of ook eenigzints lang is, sal-
 men naarfstelyk hebben te overwegen, of
 men sal *Trepaneren* of niet, want konnen
 de ondergelegene *Vogten* gevoeglyk haar
 ont-

152 Van de Opper-hoofds-wonden.

ontlasting vinden, en zyn de *Voorvallen* (even als wel in sodanig *Voorval* gebeurt) van weinig belang, en den *Patient* nog redelyk in zyn *kragten* ende *welvarentheid*, so en sal 't wel so nodig niet zyn de *Trepaen* te stellen, voornamentlyk dan, wanneer men alreets vermerkt dat een suiver *Maffyf* en *schoon root Vleesch* van onder waarts door de *Spleet* of *Been-scheure* sig uitwaarts komt te vertonen, het welk omtrent een goet *subjeet*, en daar de saaken haar seer wel schikken, doorgaans al binnen de 15. of 20. *dagen* komt te geschieden, so dat eertange de *Been-spleet* door een *Callus* of *benigelstoffs* staat t'samen gelymt te worden, en so de geneefing voorpoedig gelukt, en na wensch kan komen te lukfederen.

XII.

Een Kind van 8. Jaar gelukkig geneesen.

Het *Dogtertje* van *J. P. Maffelaar*, ont 8. *Jaar*, komende met die haar brogt, tot in myn *Huis* gewandelt, en hebbende tegens de kant van een *steene Stoep* aangevallen, bevont ik het *Voorhoofd*, nevens de rant des *Slaap-spiers*, niet alleen met een vry groote *gekneufde Wonde*, maar ook de *Hoofd-pan* omtrent een *pinxbreete* van haar *Dekfel* ontbloot, en met een *doorgaande wyde gapende Scheure* getroffen, dit *Dogtertje*, hebbende van de *Val* beswymt gelegen, als ook een weinig gebrackt, was nu, en ook voortaan seer wel gemoet, laghende, spelende, gaande en staande, sonder dat

dat eenige ongevallen zyn voortgekomen, dog heb ik het *Dogtertje* binnens huis gehouden, en op de voorfigtigste wys de geneesing bevytigt, sonder dees wyde ligbare *Scheur* (die omtrent twee vinger breed lang was) te schaven, de kantjes gelyk, of uit te raspen, of ook iets anders te doen, als 't *Bekkeneel* voor alle *vetigheden*, *lucht*, *koude* enz. te bewaren, de *Fissura* wel uit te drogen, het *been* met het *Pulvis Myrrhe Mastiches*, en *Olibanum* te bestroyen, met droge *Wickjens* te dekken, en dus de *Geneesing* so gelukkig volbragt, dat noyt (dies aangaande) eenige swarigheden, nog selfs de minste *Been-splintertjens* niet en zyn opgedaagt.

XIII.

Dog of schoon dusdanige saaken somtyds Op alle sus-
pecte teekenen so wel gelukken, so salmen nochtans by dier-
gelyk *Voorval* met alle voorfigtigheid heb- en toe vallen
ben toe te sien, of ons ook eenige (selfs de moetmen agt
alderminste *suspecte teekenen* en *Toevallen*) geven, en daar
de *Door-boringe* sullen aanraden, want ware- die komen,
lyk d'alder voorfigtigste kan hier wel selfs niet naloozig
worden misleit, de saaken vertonen sig zyn, de Tre-
meermaals uitterlyk wonder schoon, de paen te gebrui-
Patienten (sonder merkelyke *Kooris* of *Toe-*
vallen) schynen van dag tot dag in herstel-
linge van haar *Sinnen*, *Kragten* en goede
Geneesinge t'avanceren, en onderwyl kan
wel onder het *Bekkeneel*, door maar eenige
druppelijens bloed of *Materie* ('t welk daar

alles ontsteekt, en doet rotten) een doodelyk quaad en bederf ontstaan, en alles regt tegens des Meesters ingebeelde en alreets gegevene hoop, en yders *Opinie*, t'eenemaal averegts komen uit te vallen, want hoe weinig kan men somtyds iets oordelen of ook verseekert zyn, van saaken die in het duister schuilen, het uitterlyke vertoont sig menigmaal anders, dan wel de ware geschapenheid, van het innerlyke, verdient en vereyft, want ik heb selfs meermaals in de aldergewichtigste soorten van *Bekkeneels-breuken* ondervonden, dat, dat het *brein* selfs geen kleintjen ontbloot, het harde *Moeder-vlies* gequetst en ontramponeert, en de *Hoofd-pan*, door *Kogels* of andere ongevallen was gebrooken, dat nogtans de sulke, selfs op desen tyd, in een verwonderens-waerdige uitterlyke welstant, namentlyk wel by haar sinnen, gaande en staande, als ook wel etende ende wel drinkende, sonder eenige *Koortjen*, of uitterlyke *Toevallen* geweest zyn, ook daar zy, niet levende op haar *Dieet*, harde *Scheeps-beschuit* en andere spysen die haar verboden was, gebruikten, die haar ook wel bequam, en zy zyn genesen geworden, en daarom ben ik van dat gevoelen, dat men (alwaar, door *suspecte* vertoningen, aan een gewenste uitkomst, mogt worden getwyffelt, om wisser te gaan, veel liever sal hebben te *Trepaneren*, om dus, des te veiliger korter, en sekerder ons *Oogwit*, dat is des *Patient's* herstellinge te verkrygen.

XIV.

En sulcx ook desgelyks, alwaar, na de Als ook daar loop des scheurs, het been langs de eene sy- langs de loop leit nedergedrukt, daar agtik, dat men der Scheure, de Boor sal de Hoofst pan noodzakelyk, en ten *eersten*, de Boor sal leit nederge- behooren te stellen, en sulcx op 't vaste, drukt. ende niet nedergedrukte been, so digt aan de spleet, dat men na de Doorbooringe, met een bequaam en dienstig Hefstuig, door de gemaakte Opening, op de voorfigtigste wys, de opligtige kan volbrengen, en is de Impressie (door syn lengte, van die Natuur, dat een Doorbooringe en Opligtige overal niet genoeg kan doen, so set men nog wel eens andermaal de Trepaen, en ook het Hefstuig te werk, daar het behoort, op dat dus, het nedergedrukte been overal wel en behooryk in syn plaats mogt opgeligt en hersteld syn, het harde Moedervlies niet meer gedrukt, gequetst, nog beschadigt maar so voorts de Kuer op de spoedigste wyse mag worden voltrokken.

XV.

Soekt den *Leerling* hier van een staaltjen, In sodanig ik sal het hem toonen, het Soontje van Ja- een voorval cob *Jansz. Scheepen* en *Mr. Timmerman* in een Kind van *Bennebroek*, nog geen 4. Jaren oud, van een 4. Jaar twe- soldering met het hoofd om laag, tegens de maal Geve- steenen gestort, bleef gansch beswymt leg- paneert de gen, bloedende uit het Oor, *News*, en nedergedrukte *Mond*, Hoofst pan ge- ligt, en geluk- kig genesen.

156 Van de Opper-hoofds-wonden

Os Synchit

feve.

Os Parietal.

Os Petrosam.

Mond, 't welk van 't Braaken en sluimer-
 slaap wierde gevolgt, t'huis gebragt syn-
 de, wierd Mr. Casper Baas (een braaf Chi-
 rurgijn) tot Hilgom wonende, als ook de
 Chirurgijn tot Binnebroek daar by versogt,
 en vout men een groote Wonde met een ge-
 noegsame sigtbare scheure in 't slinker Opper-
 hoofds-been, dies aanslonds de Wonde door
 't Mesje in 't kruis door-snydende, opgevult,
 en dus wyder gemaakt, en voort des ande-
 ren daags het Werk beschouwende, vont-
 men de scheur, niet alleen seer lang, maar
 ook het been, langs de gantsche zyde des
 scheurs van omhoog tot nederwaards, ver-
 der, als 't Oog kon bereiken, omtrent een
 stroo-breet nedergedrukt, welkers scherpe
 punten en kanten onderwaards langs der sel-
 ver boord ongetwyffelt het tedere Moeder-
 vlies moeste beschadigen, drukken en quet-
 sen, daar by versogt synde, vont alles ge-
 lyk verhaalt is, en de groote Kruis-wonde
 dervoegen verwydert, dat nu vermerkte,
 dat de Fissura ende verhaalde nederfakkiog
 (van 't agterste deel des beens) aldus van de
 Pyl-naad beginnende tot aan het Steen-been
 regt nederwaards daalde, invoegen dit Opper-
 hoofts been volkomentlyk in syn breete was
 doorgebrooken, en so by gevolg des selfs
 agterste deel na de lengte des scheurs dus ne-
 der gefakt, dies resolveerden wy met de
 eerste gelegenheid de boor te stellen om het
 been te ligten, en nittogt voor d'onderge-
 vloaide Vogten te geven, dog om dit laat-
 ste, de plaats wat nederwaards soekende,
 kon,

konden aldaar nog geen ruimte genoeg voor 't stellen en omdrayen des *Boors*, verkrygen so wy niet nog een weinig verder nederwaards de *Incisie Dilateerden*, sulcx gedaan en alles wel opgevult synde, so heb ik des anderen daags den beroemden *Medicus Symon van Syl*, ook tot ons versogt, en toen gesamentlyk goet gevonden, om aantsonds op de beraamde plaats de *tropaen* te stellen, het welk ik, in de presentie van den gemelden Heer van Syl, Doct. *Petrus borjenius*, de Predikant van *Bennebroek*, de 2. voornoemde *Chirurgyns* en andere liefhebbers van de *Konst* na het gedane Gebed, op 't vaste *Been* tegens de *Scheur* gelukkig volvoert heb, het doorgeboort *Beentje* uit geligt, en daar op terstond met een bequaam *Hefstuig* ('t welk ik door de gemaakte *Opeening* even onder de nedergesakte *Boorz* des *Beens* brogt, het *been* voor het merendeel (immers volkomentlyk 't laagste gedeelte) opgeligt heb, en in syn plaats herstelt) doen vaardig het so genoemde *harde-dog* in der waarheid gansch teergevoelyke *Moederulies* met quansyens uit *Piak* van 't sagte *servetdoek* gemaakt, uit gebet, en van de selde stoffe een *lapje* of *twee*, in een weinig *Spiritis Vini*, *Croci*, en *Mel Rosarum*, warmjens op de *Duramater* geleit, het *been* met drooge *wikjens* bedekt, de *wonde* nog wederom opgevult, de kanten met *Digestyf* en wyders alles met ons *defensivum virginis*, *Compressen* en *Ligaturen* bedekt zynde, so zyn hier op de bekomenlyke *toevallen* wel veel

veel vermindert, maar nogtans door de groote lengte des *scheurs* ende *nederbuiging* des *beens*, so vonden wy nu wel 't benedenste gedeelte na wensch in syn *plaatse* hersteld, maar het *opperdeel* nade *pyl-naad* nog nedergefakt als te vooren, dewyl wy (door sulken *lengte* des *scheurs* en *inbuiging*) onmogelyk de selve door maar een gemaakte *opening* met het *bestuig* konden herstellen, dies vonden wy alle gesamentlyk nodig, omtrent 2 vinger-breet hoger nog andermaal de *Trepaan* te stellen, om daar ook door 't *bestuig*, als vooren, het *been* op te lichten, het welk ik (even als d'eerste maal gelukkig te weeg gebragt hebbende) so syn van dat uur af aan, alle *toevallen* en quade *teekenen* hand over hand vermindert en afgenomen, de *koortsen* verdwenen, en het *verstand*, (gemerkt de tedere jaren des *kinds*) weer dagelykx opgeheldert, de *slaap* wierd *natuurlyk*, en het *moedsel* nu sonder *braken* ingehouden, voort alles naar eys van de *konst* waarnemende, so is dit *Lydertje* sonder eenig letsel te behouden, voorspoedig ende volkomentlyk (door den *genadigen Zeegen onses Oppersten Medicy-n-Meesters Jesu Christi*, in syn *Gezontheid* hersteld geworden, synde nu ik dit Schryf al ruim 14. jaren geleden, en hy tegenwoordig tot een fris, sterk, en deugtsaam *jongeling* opgewassen.

XVI.

Dus dan vervallen wy van de kloof, de steek, en scheure tot in de kuil of nederdrukking, ende misschien, nog wel, tot over de Ooren toe, in de schotfen van dit gevaarlykys, of yffelyk accedent dog om ook hier van, ende wat vorder dient. met order een weinig te spreken, als ook wat in, als ook na het stellen des boors, tot de volle Genefinge toe, behartigt moet syn, dat fullen wy in het vervolg (so kort als ons doenelyk is) vertonen.

*Besluit deses
Hoofes stuk.*

Het

Het X. HOOFSTUK.

1. Nuttigheid des Trepaens.
2. Des Bekkeneels Kinkbreuk en Inbuiging hare verscheidenheid.
3. Welke dat seer gevaarlyk syn.
4. Een aanmerkens-waardig voorval en gelukkige genesinge door de Trepaen.
5. Sels de mindere nederdrukkinge des Hooftpans moeten niet gering syn geagt.
6. En der selver toevallen gevreesst syn.
7. Waar de Trepaen moet gestelt syn.
8. Bedenking of de Boor, of een Foret-gewys instrument hier dienstigt moet worden geoordeeld.
9. Is de Panbreuk wyt genoeg, so kan men sig daar door van 't Hesttuig bedienen.
10. Herstellinge van des Hooftpans Inbuiging, in kleine Kinderen.

I. Wy

I.

WY hebben om de genesinge der *Bekke- Nuttigheid*
neels-breuken te verhandelen eerst ge- *des Trepaan's*
 toont, hoe datmen (daar 't nodig was) son-
 der uitsfel, op de bescheidenste *wyse* moest
 tragen tot aan 't beschadigde *been* te ko-
 men, want sonder sulcx en konden wy
 daar omtrent niet verrigten, voorts hebben
 wy van het *herstellen* der *Bekkeneels-kneusfin-*
gen, *Afklouinge*, *Verwondinge*, *Steeken* en
Scheuren selfs gesprooken, en daar in, vol-
 gens de *Leer* en *bevinding* van veele *goeffen-*
de Mannen, en *staatzens*, ons voorgeval-
 len, getoont, en na krank vermogen be-
 wesen, hoe *noodsakelyk*, *veilig*, en *heer-*
lyk, niet alleen het gebruik, maar ook het
succes des *trepans* kan zyn, gelyk dan ook
 meermaals by ons is bevonden, dat waar
 de *trepans* ter regter tyd in voor-verhaalde
 en volgende *noodsakelykheden* behendig-
 lyk is gebruikt geworden, dat de *Patienten*
 van sulcx noyt eenig letsel hebben ontfan-
 gen veel min, datse daarom te eerder sou-
 de gestorven zyn, maar daar en tegens met
 de *gestorven* zyn, maar daar en tegens met
wrengt ondervonden, dat onse *Lyders* *Ge-*
*trepans*erende, door den *genadigen* *Zeege-*
des Alderhoogsten en des *Meesters* voorfigti-
 ge *Hand* en *bestier*, uit de *kaaken* des *Doods*
 geret en in haar volkomen *Gesontheid* her-
 steld zyn geworden, en ook is het nog be-
 ter in *sware gevallen* een twyffelagtig mid-
 del in 't werk te stellen, als den *Patient* so
 L gansch

gansch hopeloos te laten sterven, of om op *avontuur* de werking van de *Natuur* af te wagten, want waar komt de *Hand-konst* beter te pas, als daar iemand door de *Hand-konst* kan en moet werden geret, en schoon of 't al quam te mislukken, en dat wy ons *Oogwit* (dat is des *Patient*s herstelling) niet konden bereiken *Patientie*, so hebben wy nogtans ons uiterste *devoir* aangewent, en getoont, dat wy den *Lyder*, de *Konst* en ons eigen *gewisse* voldaan ende lief gehad hebben, ende de voortreffelykste wegen ingeslagen, waar door het den *Opperste Medicy*n beliest heeft, so menigen *Mensch* uit de *Klaauwen* des *Doods* te redden, en in hun volkomen *Gesontheid* te herstellen.

II.

Des Bekk-
neels Inbui-
gingen, *Kink-*
breuken enz.
haar verschet-
dene soorten

Dog om nu voort te gaan, so dient ook dit weinige van de resteerende soorten der *Bekkeneels-breuken*, en dan van het loffelyk *trepaneren* selfs gesproken, en wat ons voort nodigst te doen sal staan, wy zyn tot aan de *Kuil* of des *Bekkeneels-nederdrukking* gekomen, waar van wy nu seggen, dat die ons ook verscheidentlyk voorkomen, want sulks geschiet of in *Kinderen* die hun *Beonders* des *Hoofd pans* nog week ende buigzaam zyn, en diensvolgens wel kunnen buigen sonder *Scheuren* of *breeken*, ten *tweede* gebeurt het ook wel in tedere *Hoofden*, als *Vrouws personen*, *Jonge Dogters* enz. dat by de *Inbuiging* ook wel een

sub-

subtyle Scheure kan zyn, of ten *derden* in feer harde en sterke *Bekkenelen*, daar door een geweldige *Slag*, het *been* ingebonst, of geslagen zynde, een schielyk-ingaande *kinkbreuk* of *nederdrakkinge* word gevonden, en alwaar rondom heen langs de *kant* of *Rant* der *Inbuiging*, wel maar een kleine *subtyle Scheur*, en onderwaards in de *binnenste* of *glas-agtige Tafel des Hooftpans* een *veelvoudige Beenbreuk* met veel *innewaards steekende Beenders* sullen te vinden zyn.

III.

Want hoe schielyker *In- of Nederdrakking*, en hoe *dieper* en *grooter* de *kink* of *Kant* (voor 't uitterlyk *Oog*) in het *Bekkenel* word gevonden, hoe *gevaarlyker In-* Hoe schielyker en dieper innewaardsgaande Kinkbreuken of nederdrakkingen in het Bekkenel, hoe
drakking en *grooter uitpuiling* ook *onder-* grooter ge-
waards tegens de *nobele deelen* moet zyn, *ergo*, so veel te *groter prykel*, van wegens *des Beens vermorfeling*, *steekte* en *quetfing* vaar.
 tegens de *Dura* en *Piamatar* ja somwyl tot in de *Hercenen* zelfs, die door hun *gedurige Pulsatie* ende *beweging* ook dus *geduriglyk* worden *gequetst* en *beschadigt*, waar door binnen *weinig uren* of *dagen* sekerlyk de *Dood* veroorzaakt moet worden, indien men de *Lyder* niet op de *spoedigste wyse* uit de *kaake des Doods* sal komen te redden.

IV.

Hier van is my een opmerkens-waardig Een opmerkens-

*kelyk exem-
pel van een
Timmerman* *exempel* voorgevallen het welk ik (om zyn gewigt, wat omftandiger, als 't anders past, hier benevens fal voegen, *Jacobus Barentsz. Timmerman*, out 28. *Jaren* van een vry bloedryk, vrolyk en lustig *humeur*, op den vyftienden *December*, *Anno* 1674. op de *Somervvaart* buiten *Haarlem* aan een fwaare *Saag-molen* op diens ommevang of stellagie met zyn *Timmeren* besig zynde, krygt (te na by geraakt) van een der snel omgaande *Wieken* des *Molens* (want het seer sterk opwoey) sodanig de *bons* tegens het *Hoofd*, dat hy, van de vry hooge stellagie, nederwaards, nog eenige treden ver geworpen, voor een *Doode* wietd opgenomen en onder dak gebragt, toen nog een weinig *Levens* in hem (dog met sterke *Bloeding*) bespeurende, ben ik aanstonds daar by geroepen.

Ik vond hem in een gansch onbequaam vertrek, sonder *Glasen* of *Ramen*, en daar de *felle koude Wind* helder doorblies, by een groot *spaander vuur* gebragt, leggende sonder *Verstand*, *Schoor* en *Spraak*, al snuivende, en het schuim ten *Monde* uit losende, te ronken.

Het *Hoofd* (als in 't *Bloed* gewentelt zynde) beschouwende, heb ik van stonden aan met lauw *Water* gewasschen, en langs de geheele *slinker zyde*, het *hair* meest altermaal so met het *Scheermes* als *Schaar*, so vaardig weg-genomen, als my den soberen toestand des *Lyders*, *sterke bloeding*, en des tyds korthed, recommandeerden, en
als

als doen dese navolgende *Quetsuren* gevonden.

Eerstelyk een weinig boven het *Slinker Oor*, een groote *Wonde*, in *forma* van een *winkelbaak* of *driehoek* van onderen opwaarts gaande, welkers *Lap* ik een weinig opligtende, geen ontbloting des *beens* vernam, waarom die wegens de *sterke bloeding* voor ditmaal niet nader heb onderfagt, maar volgens d'ordonare wyse met *Bloedstemping*, enz. besorgt.

Ten *tweeden* boven dese *eerste* nog een *tweeden groote Wonde* niet kleinder, en d'*eerste* t'eenemaal gelyk, diens *driekantige Lap*, ook *opwaarts*, dog een weinig meer na het *Agterhoofd* gaande, mede maar een weinig opligtende, heb ik ook daar heen, geen ontbloting des *Hooftpans* konnen bepeuren, en daarom ook strakx, gelyk de benedenste besorgt, beide dese *wonden* heb ik ider omtrent twee vingeren lang bevonden.

Ten *derden* een *klein Wondeken*, 't welk maar een klein *Sneetjen* en, veel eer, door een *Mesjen* dan *Molewiek* schein veroorzaakt te zyn, dog het *Provet* daar in brengende, vont *ontblooting des Hooftpans*, en dit *Wondeken* na de *Loop des Pylnaats* omtrent 2. vinger breed daar beneden, niet ver van de *Kroon-naat* (en mede) op 't *slinker zyt-been des Hoofds* te zyn.

Dese kleine *wonde* (met een *indruk des beens* verselt) heeft terstond een veel grooter gevaar, als de groote *wonden* in myn

gemoet ingedrukt, dies heb ik die voort met ronde en digt 't saamgerolde *Wiekjens*, wel opgevult, en voort alles met onse *Beschermp-laaster* van *Vigo* bedekt, en met *Compres-sen* en *Ligaturen* 't Verband so bequaam, als de af en ongelegentheid van de plaatse my toeliet, volbragt.

Onderwyl quam hy een weinig tot sig selfs, klaagde dat hem het *Hoofd* wat *kout* was, en daar opeenige ongefondeerde woorden uitbrengende, sluimerde weder als vooren.

Hy daar op (door myn order) in een *Ba-kermat*, wel toegestommelt, met een klein *Schuitjen*, door 't gebrooken *Y*, tot in de *Nieuwestad* t'huis gebragt, en in een digt, donker en warm vertrek geraakt zynde, heb ik hem uit de *slinker Arm 7 oncen Bloeds* af gelaten, daar op hy uit zyn *Sluimer-slaap* als ontwakende, sprak (dog uitsporiglyk) eenige woorden, toen zyn *Water* willende maken, liet het loopen, en daar op een goet deel *galagtig Vogt* uitbrakende, voegden hem wedel tot *Slapen*, dies heb ik hem nog voor den Avond een *scherpe Zet-pil* ge-ordonneert, en daar door eens *Afgang* ge-vordert.

Des anders daags, *Sondaags* 's morgens, heb ik den *Experten Heer Dr. Symon van Sylt*, als *Medicus* tot myn hulp versogt, vonden den *Patient* nog al snuivende en slapende dog eindelyk door veel aanporrens ont-waacht en tot spraak gebragt zynde, gaf redelyk goet bescheit, de *Tong* en *Pols* re-
de-

delyk wel, en het *Aangefigt* langs de beschadigde *Zyde* een weinig geswollen, dat ons wel behaagden, de twee soo groote gekneufde *Wonden*, vonden wy, als der selver *Lappen* opligten wel 2 *duim breet* na boven schuins opwaarts te gaan, dog evenwel gansch geen ontblooting des *Hoofspan*, de kleinste *wonde* (alhoewel maar twee vinger breet lang) liet ons nog door des selfs engte niet toe) het *Been* ter deeg 't onderzoeken, dies nog eens opgevult en 't Verband gedaan synde, heefstmen hem dese *Clifteen* geordoneert

℞. *Rad. alth. lilior. albor. an. ʒʒ.*

Herb. mercurial. bismalv.

Beta: betonic.

Flor. Chamomill. an. Mj.

Fol. Zen. mund. ʒj.

Sem. Citrin. ʒj.

Coq. ex aq. Com. ad ʒix. Colatur. add.

El. Diacathol.

Diaprun. Solut. an ʒj.

M. F. Enema.

Op den derde dag vonden wy den *Patient* nog beter als daags te vooren, vry wel by zyn zinnen, de *Puls* getempert, en de gekneufde linker *Slaap des Hoofds* en des *Aangefigts* vry *Onfswollen* ende *Geresolveert*, dog nu meer, en meer en merkelyke *Inpressie* ofte *Kinbreuk* in de *Hoofspan*, door de verwyderde bovenste *wonde* bespeurende, heb ik gesogt die in 't *Kruis* te door-

nyden , dog de tegenwoordige goede gesteltheit des *Patients* , heeft den *Heer van Syl* bewogen , my aan te raden , met sulcx nog ten minsten , een dag te wagten , sulcx doende , heb ik nog eens de bovenste *Wonde* wel opgevult en voorts wederom alles besorgt als voren.

Op den vierden dag , vonden wy den *Patient* , als een gefonde , genoegzaam in zyn *Verstand* hersteld , de *pols* en het *water* naturelyk , hebbende door een geordoneert *Zopjen* , uit *Pruimen* en *Senebladen* bestaande , eens afgang gehad , de 2. *grootte wonden* stonden wel , en gaven een goeden *Etter* , de ander toonden ons nu genoegzaam een diepe *Kink* in de *Hoofstpan* , apperent door een der *ysere Krammen* des *Molewieks* dus getroffen , en ingeslagen.

Hier dient aangemerkt dat de *beenderen* , en onder die wel voornamentlyk de *Bekkenen* der *jonge Kinderen* eerder buigen als breeken , en wederom die van bejaarde *Personen* eerder breeken als buigen , gelyk niet alleen de reden , maar d'ondervinding ons leert , so dat wy dan ook een so grooten *Inbuiging* en schielyken *Nederdrukking* in desen *Timmerman* in zyn *hard* , *sterk* , en *onbuigzaam Bekkeneel* siende , ligtelyk konden beseffen dat sulcx noodzakelyk met een *Panbreuk* moest vergefellschaft zyn , en daarom (hoe fris ook den *Lyder* ons toefcheen) terstond resfolverende , heb ik dwers door dese geditateerde *Wonde* , met een klein scherp *Scheermes* , een *grootte Incisie* , omtrent een

vinger lag , tot op 't *bloote been* , door het *Panvliet* henen gemaakt , beginnende van de *Pylnaadt* , en nederwaards gaande tot in het bovenste einde , van de laagste gekneufde *Wonde* boven het *Oor* , voorts 't *been* bedekkende , heb ik de *Bloeding* , die niet seer groot was , door ronde gerolde *Wicken* , in het *Album Ovi* , genat en in 't *Pulvis Adstringens* , uit sagte *Poeders* bestaande , gewentelt , ligtelyk gestempt , de *Wonde* in 't *Kruis* wel opgevult , en *Gedilateert* , en alles wederom op de vorige wyse besorgt .

Op den *vyfden dag* , vonden wy den *Patient* nog redelyk , uitterlyk quamen geen *quadeteekenen* voort , de 2. benedenste *Wonden* stonden seer wel , en gaven een goeden *Etter* , dog de verwyderde *Kruiswond* , toonden ons nu genoegzaam een *grootte schielijke diep-ingaande Nederbuiging* in 't *Opperdeel* van het *Os Parietale* of *zydelyk Opperhoofis-been* , wiens *Cirkel* rontom , niet anders , dan maar een seer *fijne Scheure* vertoonden , waar tusschen in geen *heftuig* nog *Instrument* hoe *Subtyl* het ook wesen mogt , konde werde gebruikt , en anders geen *Breuk* in de *Hoofspan* vindende , heb ik te sterker aangedrongen , de *boor* te stellen , om de *Hercenen* van de *quetsing* der innewaart steekende *Beenderente* ontlasten .

De naaste *Vrienden* van den *Patient* alle gevreesde *swarigheden* aangedient , en het nootzakelyk en eenigste *hulp-middel* tot zynere behoudenis voorgesteld hebbende , so heb ik van 3 *Kroonen* des *Trepaens* de

grootste verkosen, en hem nederwaarts tegens de *Scheur* of 't begin der *Inpessie* de *Hoofspan* geopent, het *ronde beenje* met een *Pincetje* uitgeligt, en toen wegens de *Bloeding* uit het *Merg-agtige Tafelscheitsel*, en valte vereeniging van het *harde Moedervlies* met het onderdeel des *Hoofspan*, alles sodanig besorgt, als naderhand, wegens de *Trepanering* getoont sal worden.

Des anderen daags 't Verbant los makende, vonden in onse gemaakte *Opening* des *Hoofspan* onderwaarts geen de minste spatie veel min *separatie* om tusschen het harde *Moedervlies* en het *Bekkeneel*, het subtylste *Pincetje* tusschen of onderwaarts binnen te brengen veel min de spatie, om door een *Elevatorium* 't nedergedrukte op te *Heffen*, dog moerende van twee quaden het beste verkiesen, so heb ik getraght, de *Daramater* onderwaarts van de *Hoofspan* tegens de plaats der *Inbuigingh*, met een matelyk scherp subtyl *Instrumentje* af te scheiden, en sulckx is my seer wel geluckt soo dat er een goet deel witte *Mazerie*, lught en uit-toght bekomende, van onderwaarts tot de *getrepaneerde Opening* uit-geborlten is, dus dan myn *Oogwit* bereikende, heb ik het *Elevatorium* soo voorzigtig, als doenelyk was, van onder tegens de ingeslagene *Hoofspan* gebragt en een goet gedeelte der selver, onderwaarts in veel *stukken* verbrooken gevonden, opgeheven en uitgeligt soo dat ik nu ruimte in overvloet hebbekomen; *Momus*, wens
llen

ſien een *Veinfertjen* in de *Borſt*, om daaz door eens in te ſien, hoe dat in een *levendig Menſch*, daar alles toeging, maar hier vonden wy nu al een vry groot *Veinfertjen* in de *Hoofspan*, het welke wy met een *Goude plaat* van een *Ducatonsgroote* niet wel hadde kunnen bedekken, door 't welke dat wy nu, degantich ſobere ſtaut van een levendig *Brein* beſchouden, want de *Breynvlieſen* vonden wy, daar ik de *Beenders* uit nam, al aan 't rotten, ſwart en ſtinkende, eenige ſtukjens *Beens* der onderſte *tafel* des *ingeflagen Hoofspan*, ſteek ende in de middelſte *diepte* des *kinkbreukx*, regt op en nederwaarts tot in de bovenſte ſubſtantie der *Herſenen*, heb ik met *Korentangitjens* uitgenomen, en daar op dit volgent *lavement* onbeſchroomt tot in dit *gevaerelyk hol* gebruikt.

R. Spiritus vini ℥ij.

Mellis roſarum. ℥ij.

Pulvis Mirrhæ optimi. ℥ß.

Mastiſche. ℥j.

Aloë.

Crocus an. ℥ß.

M. f. Lavementum.

Hier heb ik twee of meer *Lapjens* van dubbelt *Zervet-doek*, na de *forma* van de *Opening* geſneden, ingedoopt, en tamelyk warmop de *gecorrumperte Breynvlieſen* geappliceert, dog in de *getrepaneerde Opening*, daar het *Moeder-vlies* root en ſuiver was, een klein ront lapje, van de ſelve ſtoffe,
al-

172 Vande Opper-hoofst-wonden

alleen maar in 't *Mel Rosarum* gedoopt, geplaatst, het bloote been alints met ronde getolde drooge *Wieken* bedekt, de kanten der *Wonde* met *Digestyf* en voort alles soodanig besorgt ende verbonden, als de noodwendigheid en het gewigt van de quaal aan ons recommandeerden.

Onderwyl is de hartlyvigheid om de 2 a 3 dagen door een *Clisteer* verbeterd.

En heeft hy eerst van dese *Aposema* door den dag somwyl een roemertjen warm gedronken

℞. *Hord. mundat.* mj.

Rad. schorzon.

Gram. an. ℥j.

Liquirit. ℥j.

Passul. oxarinat. ℥jss.

Herb. endiv. mj.

Flor. tres Cordial. Pj.

Coq. ex aq. Com. ad ℥jss. *add.*

Syr. Fuzubin. ℥j.

M. f. Apozema.

En naderhant dees vavolgende gebruikt.

℞. *Hord. Mund.* ℥j.

Rasur. Corn. Cerv. ℥j.

Rad. schorsoner. ℥j.

Liq. ras. ℥j.

Coq. ex aq. Com. ad ℥xx. *Colat. ad.*

Syr. Borragin. ℥j.

M. f. Apozema.

Voorts

Voorts heb ik den *Patient* om de grootheid syner *Wonden* en veelheid van de *Materie*, dagelyks tweemaal verbonden, als ook op den naastkomenden dag nog 2 a 3 stukken *beens* met het *Elevatorium* opgeheven en uitgenomen, krygende aldus ruimte, om het gecorrumpeerde ende gequetste *Moeder-vlies* ende de beschadigde *bercenen*, met hulpmiddelen by te staan. Onderwyl dit alles, vonden wy den *patient* wel by zyn verstant, sonder eenige *koorts* of toevallen, soo dat zyn uitterlyke gestalte, geen teeken van het gewigt syner *wonden* vertoonden.

Dus de *genesing* vervolgende, klaagden onsen *geboorden Timmerman* op den 29 *December*, synde den 15. dag zyns lydens, van eenige *steekende pyn*, daar op de *getrepeerde wonde* naukeurig beschouwende, bevont ik in de diepste *spatie*, door het *provet* iets *harts* te verwiggelen, het welk ter *nauwernoot* konnende vatten en met de *korantang* uit-geligt hebbende, nog een drie kantig *stukje beens*, als een *nagelgroot* was, het welk omtrent een *vingerbreet* lager, als de *onderste boort* des *hoofst-pans* dus regt op en neder tot in de *hercenen* hadde gesteeken. Een saak die wy noyt en soude hebben konnen geloven, soo wy niet sulcx met onse *oogen* hadden gesien en seekerlyk ondervonden, den *Heer van Zyl*, en ik mijs-gaders die by ons waren, verwonderden ons niet weinig over dit *voorval*, in een *patient* die uitterlyk een soo goede *gestelt-heid*

heid vertoonden, wy kregen hier op wel een kleine fluxie van een weinig uitgolpende *Bloed*, dog straks daar op een gewilliger *Pulsatie*, in de *hercenen*, dawelk te voren beklemt en nedergedrukt, nu vryer beweginge ontvingen.

Nog verscheide *Been-schilfertjens* heb ik voorts dagelyks uitgenomen, soo dat gansch niet van het ingeslagen of neder gedrukt gedeelte des *hoofst-pans*, (waar van het dog onderwaarts alles verbronken was) daar in gebleven is, dus de *Breywoliesen* en de de *hercenen* van alle de steekende *Fragmenten* ontlafst, van hare *verrotting* gesuivert, en seer voorspoediglyk uit een soo vervarelyke diepte; ja uit de substantie van de *Herceenen* selfs, een suyver, schoonroot en vast *Vleesch* voort gekomen, om sulkes te vordere heb ik dit volgent *medicament* bequaam geoordeelt.

R. *Cera Citrini.* ʒij.

Gummi. elemni. ʒij.

Olei Higerici ʒij.

Pulvis Mirrhæ - ʒiv.

Mastiches.

Olibanum. ana ʒj.

Crocus Brittanica ʒj.

M. F. unguentum.

De sagte platte *wiekjens* hier mede bestreeken, en in de warm gemaakte *Spiritus vini*, met een weinig *Pulvis Myrrhe*, *mastiches* en *Crocus*, vermengt, genadt, en soo warmp-

warmpiens tegene de gront geplaaft, dog alles nu t'eenemaal fynde gefuivert, soo heb ik het *Lavementje* nagelaten, en maar alleen 't bovenstaande *Salfje* tegens de gront gebruikt, en Om des *beens* *affchilfering* te bevorderen, daar op dit volgt Poeder gestroyt.

R. Radix Iridis Florentina.

Aristolochia Rotunda.

Myrrhe. ana. ʒb.

M. F. Pulvis subtiliff.

Op den 16 *Januuary* 1675. heb ik de gansche *affchilfering* des *Beens*, (die seer dun was, gelykelyk bekomen;) fynde dit nu de 33. dag *sydes* *lydens*, als wanneer ik de gansche *holte* met een gewenst en seer vast substantieus *Vleesch* begroeyt kreeg, het welke rontom van onderen op, en ook ter zyden uit de t'eenemaal vast begroeyde *Brein-vliesen* tegens het *Been*, en zelfs ook uit de *getrepaneerde* *Opening*, en uit het *merg-agtige Tafel-scheetsel* des *Hoofst pans* van alle kanten na wensch quam voortgeset, de andere *Wonden* genesen ook voorspoedig. Ik liet van 't begin af tot dat alles t'eenemaal buiten prykel was, onder 't *Verbant*, een *Cunvoor* met *vuur* boven 't *hoofst* des *lyders* houden, soodanig dat de *reflexie* tegens de *Wonde* de koude des *logts* verbeterde. Als ook de kamer wel donker en warm besorgen, soo dat ik hem by het *Kaars-licht* verbont. Succederende
alles

alles dervoegen dus vorder na wensch, dat onsen *timmerman*, sonder eenige toevallen, wederom kragten en volle gezontheit bekomende, en syn *wonden* volkomentlyk geslooten; op den 17 *Februwary*, of de 64. dag, na zyn *ongeluk*, zyn *kerkgang* heeft gedaan, dankende *God* met *vreugde* voor syne *genade*, en ons voor onse gedane *devoiren* dankelyk voldoende.

Hy heeft gansch geen lessel, swakheid nog duifelagtigheid van dit syn *ongeval* behouden, peurende, selfs ook tegens onse waarfchouwing, voort datelyk weder aan 't werk, en tot in het bovenste van de *huysen*, alwaar 't maar te pas quam, is tledert getrouwt, heeft *kinders* geteelt, en leeft ook nog, nu ik dit schryf, Anno 1693. in goede gesontheit.

V.

Selfs de mindere in of nederdrukkinge des Hoofst-pans, moeten gewigtig zyn geagt.

't Gebeurt ook wel, in een veel minder soorte van *nederdrukking*, ja selfs wel op syn alderbeste genomen, ionder eenige sigtbare *breuk*, en daar ook wel maar de buitenste *Tafel* des *hoofst-pans* *ingeboogen* mogt syn, dat ook door zulkx het levendig *merg*, het *bloet*, en eigen *voetsel* des *hoofst-pans*, dus gekneust, en buiten des selfs tedere *vaatsens* *uitgestort* synde, een *ontsteeking* en *Corruptie* in het *gebeente*, en soo metter tyd veel *swaarder ongevallen* kunnen veroorzaakt worden.

VI.

Ten alderbeste genomen, ja zelfs ook in een simpele *nederdrukking* of *inbuiging*, konnen wel enige *druppelen bloets* van wegens d'ontfangene *slag* ofte *val*. Onder de *Hoofspan* op 't *harde Moeder-vlies* hun schuil en legerplaats voor een tyd lang verhouden, en wonderlyke *toevallen* door sulcx, en door het *drukken* van 't *ingedrukte been* ontstaan, soo van schrikkelijke *pyn*, *nagtwaking*, *Rasernyen*, enz.. gelyk dien geoefende *Job*, van *Meekeren* van zyn *blinde Ruitzer* getuigt, die dan ook door geen ander *Middel*, als door de *boor* kon werden herstelt.

En derselver
zware toe-
vallen ge-
veest zyn.

VII.

En daarom in konfiderabele *Nederdrukkingen*, , daar de *hoofspan* hard en mallyf, en de nevens-gaande ongevallen hare gewigtigheid ons indrukken, daar prys ik al wederom de *Trepaan*, die de sommige (niet sonder reden) regt op de plaats der *stekende pyn* zelfs, immers indien de *inbuiging*, sonder enige nevens-gaande *Scheure*, bevonden mogt zyn, soeken te stellen, andersints daartmen langs heen, of ook rondtom des *hoofspan* *inbuiging* of mede regt onderwaarts, voor enige *breuk* of *beenvermorfeling* mogte bedugt syn, daar stelt men de *boor* op 't *valte been*, soo na aan de

waar de Tre-
paan moet ge-
stelt zyn.

indrak of *kinkbreuk* als doenelyk en het voordeeligst gekeurt sal werden, om soo voorts, door een dienstig *besluit* het nodigste te volvoeren.

VIII.

*Overwegingen
of de Boor, of
dat een Forets-
gewys Instru-
ment, by dese
gelegenheit
moet gestelt
zyn.*

Dog kon hier op worden gevraagd, of niet in plaats des *boors*, by dese gelegenheit, veel gevoeglyker eenig *Forets-gewys Instrument*, of ook wel het *driewoetig besluit* van *schultetus* ('t welk in 't midden *schroefs- en forets-gewys*, in het *been* ingevestigt zynde, het nedergedrukte weer opwaarts *yselt*, kon worden gestelt, ik antwoord dat sulcx al mede sijn swarigheid vind, ende myns *Oordeels*, meerder moeyelykheit, gevaar en ontekerheit, als het stellen des *boors*, om dat een *forets-gewys Instrument* (schoon ook hoe *scherp subtyl*, en *handig* het mogte gemaakt sijn, evenwel nog soo ligtelyk niet in het buitenste deel des *hoofst-pans* sal ingaan, om daar soodanig in te *vesten*, dat men genoegsame vastigheid tot opligting van 't nedergedrukte *been*, kan bekomen, ten tweden dient dit *Instrument*, regt in 't midden van de *inbuiging* te werden gestelt, en met een *kragtige hant*, styf nederwaarts *drukkende* en *inboorende*, soo vast gevestigd te worden, datmen opwaarts *trekkende*, 't *been* doet volgen, welke sterke nederdrukking wel grooter *inbuiging*, en *swaarder ongevallen* sal kunnen verwekken, ten *derden*, schoon 't al

't al gelukt dat de bovenste *Tafel* des *hoofspans* volgt, soo is 't niet seker dat de onderste mede sal volgen, en soo wanneer; dit mislukt, als ligtelyk kan gebeuren; wat sal dan uitgeregzt zyn. Ten vierden, soo en sal zelfs ook het *drievoetig Heftuig* soo wel niet können gestelt sijn. Of het sal door het drukken op de ontstelde gevoelyke deelen een grooter ontsteltheit können verwekken, ten vyfden, soo de onderste *tafel* des *hoofspans* door de indruk der buitenste (even als meermaals gebeurt) gebroken mogt sijn, soo sal dit *werktuig* meerder quaat en gevaar als voordeel toebrengen, ten zesden, zoo en zal geenstits, door sulcx, het *onderschynende bloet*, nog *materie*, veel min de minste *been-splintertjens* können werden ontlast, en ten zevende als dan alles dus vrugteloos uitvalt, soo salmen nog evenwel moeten de *boor* gebruiken om op een veel gewisser en veiliger *wys*, het ingedrukt *bekkeneel* te herstellen, en om ook met een, al wat onderwaarts schuilen of haperen mogt, te handelen na behoren.

IX.

Dog indien by de *inbuiginge* des *Hoofspans* Is de Breuk des Hoofspans groot genoeg. een genoegsame *wijde spleet*, of ook eenige *breuk* wort gevonden, waar door men Soo mag men sig met het Heftuig daar van bedienen. 't *been* kan *opheffer* veilig inbrengende, d'ontlasting verkrygen, zoo kan ook meermaals genoegzaam, sonder 't gebruik des *Trepaan*, des *Chirurgys oogwit* bereikt, en

en den lyder van zyn quaal volkomentlyk worden genefen.

X.

Herstelling der
inbuiginge
des Hoofspan
in kleine Kin-
deren.

Nu in alle mindere foorte van *Bekkenveels* *Kinken* of nederbuigingen, als in *Kinderen*, en waar de *Beenders* nog eenigfints buygzaam mogte bevonden zyn, daar zalmen ook ligter foorten van *Hulp-middelen* konnen gebruiken, inzonderheit daar uitterlyk geen *scheure* nog *breuk* ofte van innerlyk eenige quade gevolgen worden bemerk, want anders, ook zulx daar zynde, zoo zalmen, indien de *hoofspan* en de *kragten* sterk en vast genoeg zyn, ook behoren te *Trepaneren*, gelyk wy in het negende *hoofstuk*, van zulx ook een *exempel* hebbe getoont, anders daar zulx niet noodig en zy, konnen de *koppen*, de *Hoorentjens*, *trekkende plaasters* enz. wel fomwyl het *werk* uitvoeren, zelfs heb ik diverse malen hantastelyke *inbuigingen* des *hoofspan* met versterkende *plaasters*, dog insonderheit door dees navolgende overwonnen.

R. *Resina.*

Colophonia ana. ℥jv.

Cera nova. ℥ij.

Teribinthina veneti. ℥iβ.

Pulvis santalinum rubrum. ℥x.

Myrrhe.

Mastiches ana. ℥iij.

Spiritus vini. ℥ij.

F. S. A. Emplastrum.

Het

Het XI. HOOFSTUK.

1. De veelvuldige Bekkeneels-Breuk, hoedanig, hoe dat die gehandelt moet sijn.
2. Verhaal van een sware Bekkeneels-Breuk en herstellinge door het gebruik des Trepaans.
3. De sulke kunnen wel goet van gebidt sijn.
4. In wat voor gevallen de Boor moet gestelt sijn.
5. Waar op alvorens moet worden gelet.
6. Namentlyk op den tyd des Ongevuls.
7. Plaats des Trepaans.
8. Hoedanigheit van de Breuk.
9. Op des Patients jaren kragten, en toefstant.
10. Op de Werktuigen dat die goet, paraat, en in ordre sijn geplaaft.
11. Hoe dat de Werking selfs moet worden volbragt.
- 12, 13, 14. Wat na de stelling des Trepaans, tot des Patients genesinge wort vereyft. enz.

I.

De veelvul-
dige Bekke-
neels-breuk,
hoe dat die
gehandeld
moet zyn.

WY komen nu tot de *veelvuldige breuk* des *Hoofdpan*s, dewelk ons mede ver-
scheidentlyk voorkomt; als *geschoten*, *ge-
vallen*, *geslagen*, of door een andere *exetly-
ve Oorzaek* geschiet, en na de hoedanigheid
en het geweld des *Oorzaeks*, ook onder-
scheidentlyk in hun wesen, dog hoedanig
ook die mogt zyn, so neemt men ten spoed-
digsten alle de t'enemaal losse *beenderijens*
uit, als ook, die tegens, of in, of ook
door de *breinvliesen* tot inde *hersenen* komen
te steeken; dog die aan de *Hoofdpan* of des
beens dekselen nog vast zyn, moeten des
Meesters opsigt, den *tyd*, de *natuer* en de
goede *remedien* zyn bevolen, is dus de *Ope-
ning* groot genoeg om de *Hercenen* en haar
Vliesen te suiveren, d'onderwaarts steeken-
de *Stukjens-beens* uit te nemen, en de *Mat-
terie* uittogt te geven, so salmen geen *Tre-
paan* van noden hebben, dien ik ook ander-
sints in een *veelvoudige Bekkeneels breuk* met
voordeel en een gewenst *sukkes* heb sien ge-
bruiken, waar van ik ook by dese gelegent-
heid een *staaltjens*, ons voorgevallen, kor-
telyk sal vertonen.

II.

Verhaal van
een sware Bek-
keneelsbreuk
en des zelfs

Een Jong *Soldaat*, van een redelyk sterk
en vry gesont *Temperament*, kreeg in de be-
legering der sterke *Vesting Cranganor* in *Ost-
Indien*,

Indien, een *Muffchets-kogel* so ontsgt te-
 gens het *hoofd*, dat wy de *wonde* voort wy-
 der makende, een groote *breuk* in de *hoofd-*
pan in 't opperste van het regter *Opperhoofes-*
been digt by de *pylmaat* vonden, waar van
 sommige groote *stukken beens* by na t'ene-
 maal waren afgescheiden, daar onder wy
 ook het harde *moedervlies* niet weinig ge-
 kneuit en beschadigt bevonden te zyn, dies
 wy gesamentlyk resolveerden, om meer-
 der ruimten en alles te redden, des anderen
 daags de *trepaan* te stellen; gelyk dan op
 't valte *been* nederwaarts digt aan de *breuk*
 wierd gedaan, en voort aanstonts 2 a 3 klei-
 ne *stukjens beens*, die wy te voren niet wel-
 en konde bekomen, gevoeglyk opwaarts
 geligt, en met de *korentang* uirgenomen,
 dog d'andere die nog eenigzints vast beklemt
 saten, aan den *tyd* en onse goede *opsigt* be-
 velende, konden nu ook het gekolde *bloed*
 ende nedergesakte *materie* door de gemaak-
 te *Opening* uitgang geven. Voorts hebben
 wy des *breins* vedere *deksels* met *Spirit. Vin.*,
Myrrhe, *Mastich*. *Crocus*, *Mel-Rosar.* enz.,
 het *been* met droog *pluk*, de *Vleesige kanten*
 met *Digestyf*, een *defensiff-plaaster*, en
 't *Hoofd* met een sagte *binding* besorgt, en
 hem de *stilte*, *warmte*, en *zagt voedsel* op
 het hoogste gerecommandeert.

Wy vonden des anderen daags, 't Ver-
 band los makende, een groot *stuk beens* van
 de onderste *Tafel* des *Hoofspan*, het welke
 voor het grootste gedeelte van de bovenste
Tafel gescheiden, onderwaarts 't *harde moe-*

derolies drukten , waar door die seer root en ontfleeken bevonden , en dit *stuk beens* langs d'eene zyde nog vry vast sittende , kon men geensints wegnemen , dog hebben nochtans het selve tot so ver opwaarts geligt ; dat het *harde moederolies* in de *beweging* nu niet meer en wierde beschadigt , en wederom eenige kleine *beensplintertjens* uitgenomen.

Wy lieten den *Patient* doorgaans eens *Neus* en *Mond* toehouden , en aldus poog doen met *blasen* , terwyl men het *harde moederolies* met het *druktuig* nederwaarts drukten , waar door dan enige *bloedige vogtigheid* en *materie* van onderen opwaarts quam gedrongen. Noit sag ik sulken lossigheid van het *moederolies* onderwaarts tegens de *Hoofspan* als in desen *Soldaat* , want in alle andere heb ik die meest slytyd vry vast aan d'*onderdeelen* des *Hoofd-pans* vereenigt gevonden ; alwaar dan ook het ordinaar *druktuig* , *decussorium* , weinig te pas quam , van 't welk ons nu met voordeel bedienden , na de gedane suiivering appliceerden wy tegens het *moederolies* , verscheyde sachte *Wiekjens* in warme *Honig* van *Rosen* genat , het *bloute been* met droog *Pluk* en alles volgens d'ordinaire wyse besorgende.

De *hardlygheid* daar wy meest alle *Gequetste* voor eenige dagen mee vonden gequeld , hebben wy niet alleen in desen , maar ook in d'andere *Patienten* met een *Setpil* , of daar het raadzaam oordeelden , met *Klijstereen* verbeterd.

Ook

Ook hebben wy hem, selfs in die *Heete Landen*, dagelykx met een *Convoor* met *Vuur* boven 't *Hoofst* te houden, verbonden; en aldus kregen wy binnen 5 a 6 dagen de *materie*, en het gestolde *bloed* van onder de *Hoofspan* t'enemaal ontlast; het *harde moeder-vlies* in een gewenste stand, dewyl wy die door dit volgend *Medicament* van haar *kneusing*, *ontfleeking* en *redloosheid* t'enemaal herstelden.

℞. *Millis Rosarum.* ʒj.
Teribinthina Veneta. ʒʒ.
Spiritis Vini. ʒij.
Misce.

De *losse beenschilfers* hebben wy vorder *voorspoedig* bekomen, als ook de *lossigheid* van het groot *stuk beens* dagelykx gevorderd, tot dat het *gevoegelyk separerende* met de *Korentang* sonder *bloedstorting* *uitgehaald* wierd. Ten *laatsten* geen *materie* onder de *hoofspan* meer vernemende, het *moeder-vlies* geconsolideerd, en selfs de *ledige plaats* des *bekkeneels* met een *suivere vaste vleisige stoffe* van *onderen* op, als ook uit het *Mergagtige Tafelscheidsel*, zynde *vervult* en *begroeid*, het *been* afgeschilferd, en met zyn *dekselen* wederom zynde *bedekt*, so is desen *patient* voort *voorspoediglyk* genesen, en, door *Gods genade*, *volkomentlyk* in zyn *gesondheid* *hersteld* geworden.

III.

De fulke kon-
nen wel goed
van gebit zyn

In het vermoeden van *breuk* des *hoofd-pans*, wanneer des zelfs *dekselen* 't been nog bedekken, doen sommige *Chirurgyns* den *patient* op een gespanne *koordeken*, loot, of wat anders 't welk *hard* is, byten; om door dit middel, de *plaats* der meest steekende *pyn*, die dan de *breuk* of *Scheure* mogt geven, te vinden; en sommige itellen alle *swarigheid* aan d'een *sijde*, wanneer de *patienten* dus wel kunnen byten, en weinig *toevallen* opkomen, dog hier op moet men niet al te veel valt gaan. Want desen *Soldaat*, waar van gesproken is, was so goed van gebit, dat hy ook zelfs tegens ons verbod, de so harde *Vaderlandse Scheeps-bisschuit* dagelykx met zyn tanden vermorfelde, en voor zyn liefste *spyse* gebruikte, sonder daar door, ook zelfs wanneer wy zyn toestand 't gevaarlykst agten, enige hindernis te gevoelen. Dog meen ik, dat dese maniere van ondersoeking wel de meeste *plaats* heeft, ontrent de *breuken*- of *Scheuren* des *hoofd-pans*, die onder of langs heen de boort, of substantie zelfs des *Slaap-spiers* komen, want als dan sal den *Lyder* het onderste *kaak-been* niet so ligtelyk kunnen bewegen, om op harde dingen te byten, *Noten* te kraken enz. sonder een steekende *pyn* ter plaatse des *breukx* te gevoelen

IV. Het

IV.

Het kan dan gebeuren, gelyk in de bovenstaande *Aanmerking* hebben getoond, dat de *materie* onder des *hoofdpan* breuk, In wat voor gevallen de boor word ge-otte *opening* nederwaarts tot in de laagte feld. gefakt, ook aldaar de *doorboringe* komt te vereiffchen, ook vindmen fomwyl een of meer *Fragmenten* of *stukken beens* loodanig *schotsgewys* onder de *hoofdpan* gefchoven, dat onmogelyk fonder het ftellen des *boors* kunnen werden gered, of uitgenomen, ook belet wel een fterke *bloeding* 't uittrekken des *beens*, en in 't kort gelegt, dusdanige *breuken* kunnen fo geensints worden befchreven, als die den *Chirurgyn* wel verwonderlyk kunnen voorvallen.

V.

Wy komen nu tot het ftellen des *boors*, Waar op voort ftellen des Boors moet gelet zyn. ende wat wyders nog tot herftelling des *lyders* behartigt moet zyn. Om wat redenen dat men fal en moet *Trepaneren*, agten wy, dat den naaftigen *Leerling* genoegfaam vertoond is. Dies hebben wy vorders nog maar te overwegen, wat faken ontrent het ftellen des *boorts* nog wyders worden vereift: Namentlyk, datter moet gelet zyn, ten 1. op den tyd des *ongevuls*; ten 2. op de *lydende plaats*; ten 3. op de *quaal* felts; ten 4. op de *jaren*, *kragten* en *toeftand* des *lyders*; ten 5. op de *werk-*

Werktuigen; ten 6. op de *werking* zelfs; ten 7. op 't *Verband*, en wat dan daar ontrent wyders sal dienen bevluytig te zyn.

VI.

Namentlyk
op de tyd des
ongevals.

Voor *eerst* op den tyd des *ongevals* dient gelet, namentlyk dat men voor al in dit gewigtig werk geenfints en vertraagt, maar alles so vlytig verhaast als doenelyk zy, of de *Dood* sal mogelyk niet vertragen, den *lyder* weg te rukken, infonderheid daar de *Simtomata* en het *Ongeval* zelfs de *doorboring* des *hoofdpans* ten hoogsten aan komen te recommanderen. Want wy weten, of immers behoren te weten, hoe haast in dees innerlyke *deelen* een *doodelyk quaad*, door het *verrotten* der onderschuijende *verstroide vogten* ontstaan kan, daarom *Hippocrates*, *Avicenna*, en andere *Mannen der Oudheid*, desen tyd om te *Trepaneren* so kort gesteld hebben, dog heett men by dese gelegenheid het *Temperament* des *lands*, en 't *zaizoen* des *jaars* te considereren, want in dese onse *koude Landen* en *Winter-zaizoenen* sal de *verrottinge* wel so vaardig en groot niet zyn, als in heeter *Gewesten* en warme *Zomers*: Evenwel heb ik alhier in ons *Vaderland* in nog jonge *panbreuken* en zelfs in 't midden des *winters*, geen klein *verderf*, *stank* en *verrotting* in de *stedderige breinvliesen* gevonden, en, als hier vooren verhaald is, gered en genezen. Evenwel daar het gebruik

bruik des *Trepaans* in 't begin en ter rechter tyd mogt verwarelooft zyn, en daar men bemerkt dat die nog noodig en raadzaam mogt worden geoordeeld, en nog wat goeds kan doen, daar sal men geen swarigheid behoeven te maken, om die aanstonds in 't werk te stellen, want ook eenige weeken na den tyd des Ongeváls de *Trepaan* by desen en geen en gelukkig gebruikt is geworden, gelyk daar van by *d'Authouren* d'Exempelen in overvloed opgefogt ende nagelesen kunnen werden.

VII.

Ten *tweeden* moet gelet zyn op de plaats Op de plaats se daar wy de *boor* sullen zoeken te stel- daar de Tre- len, namentlyk daar, daar wy tot bereik paan moet ge- van ons oogwit mogten geraken; gelyk steld zyn. daar van alreeds in het breede gesproken is; Namentlyk op het vaste *been*, so dicht aan de *breuk*, *Inbuiging*, *beensplinters* enz. of plaats van de meest vergaderde *materie*, als ons doenelyk wesen sal, en daarom doorgaans de benedenste kant des *breukx* en laagste schuilhoek der *materie* zoeken aan te treffen: Ook salmen de *Coramissen* of *Bekkencels-Naden*, voorzigtiglyk myden, om dat sulcx niet alleen moeylykheid in het stellen des *boors*: maar ook en dat wel voornamentlyk een veel groo- ter ontsteldheid der ontstelde *nobele deelen*, en dan nog een soberder succes of hoop tot wat goeds sal komen te verwekken; gelyk

gelyk wy breder in de aanwysinge van de verscheidenheid der plaatsen des *Bekkeneels* in de verhandeling der *Intisten* hebben gesproken.

VIII.

Op de hoedanigheid van de Breukz.

Ten *derden* hebben wy agt te nemen op de hoedanigheid van des *Hoofdpans* *inbuzing* of *breuk*, want die haar door of regt in des *Bekkeneels-naden* begrypen, vereyfschen wel meermaals ter wederzyds de *Trepaan*, daar ook de *indruk* van een bysondere lengte gevonden word, daar word ook al somwyl meer als een *door-booring* vereist, so ook wel in een groote ronde *Kinkbreuk*, daar veel *Been-splinterz*en alerweeg onderwaarts teegens het teedere *Moedervlies* steekende, ook wel door meer als een *Opening* te maken, moeten gered en uit- of opgeligt zyn, ook sal de hoedanigheid des *Panbreukz* ons komen aan te wysen, hoe groot of hoe klein de *kroon* des *Trepaans* sal dienen te wesen: Want daar men het *Werk* gevoeglyk door een kleine *Opening* kan verrigten, daar sal men een grooter *doorbooring* vermyden, om dese *nonbele deelen* so weinig voor de *logt* bloot te stellen, als doenelyk wesen sal.

IX.

Op de jarett, kragten, en toestand des Patients.

Ten *vierden* moet gelet zyn op de *jaren*, de *kragten*, en *toestand* des *Lyders*, op de *Jaren*;

Zaren, of 't Bekkeneel wegens de *Jonkheid* (schoon ook hoe nootzakelijk sulcx mogt sijn) wel sal kunnen verdragen, so ja, men ga dan met dit *werk* (daar 't noodig is) onbeschroomt voort, en ook anders geensints, waar in dan het wijs en verstandig oordeel des *Chirurgijns*, (die het werk verrigten moet) wel de *meeste plaats* sal behooren te vinden; *wijders* moet ook op de *kragten* en *toestand des Lijders* nauwkeurig gelet sijn, want daar het diep verlopen is, daar sullen de bakens onser *intentie* moeten veranderd worden, na gelegentheid van saken.

X.

Ten *vijfden* moet op de *werktuigen* een Op de Werk-
tuigen dat die
goed, paraat,
en in ordere
sijn geplaatst. goede agtinge sijn genomen, namentlijk alles wat tot dit *werk* behoord, moet klaar en vaardig, en in goede ordere op een *Tafel* sodanig geschikt sijn, dat men na geen ding en sal behoeven te soeken, als namentlijk de *Trepaan*, so als die hedendaags meest gebrükkelijk ende bekend is, waarin den *Diamant* los staat, en onder het *Werk* (als 't tijd is) kan uitgeschut worden. De *aangeschroefde Kroon* moet wel gemaakt, scherp en net in sijn *tandekens*, en so groot of klein in sijn *Cirkel* sijn, als men dan tot bereik van sijn oogwiz voor 't oorbaarit sal keuren. *Wijders* sodanige *Hef-Instrumenten* (indien 'er een *indraks des Hoofd-pans* is) als na des selfs *hoeda-*

192 Van de Opper-hoofst-wonden

hoedanigheid dienstigt geoordeeld sal werden: Voorts een of ook meer *Pincetjens*, tot uittigting van 't door-geboord *Been*, het so genoemde *Lenticulare*, om (indien 't noodig mogt sijn) de onderste rand des *Openings* van alle scherpe puntjens des *Beens* te suiveren, en so voort glad te maken. Het *Decussorium*, om (daar 't te pas komt, het *Moedervlies* een weinig neder te drukken. Voorts worden ook by sommige *Practisijns* in tijd van nood kleine *Zaagjens* gebruikt, om verschelde getrepaneerde openingen tot een te maken, dog dienstiger komen doorgaans de subtijle *Korentangen*, *Quasjens*, een klein *Borsteltje*, een of twee kleine *Sponciën*, warm *water*, een weinig *Olie* van *Roosen* of diergelijke, en wat nog wijders noodig mogt sijn) te pas. Alles moet tot dit *Handwerk* niet koud, maar natuurlijk warm, op warme *Stooven* of wat men dan goed keurd, in order geplaatst en paraat bevonden sijn, als ook alles wat tot het *Verband* sal worden vereit, als kleine gesnede *lappjens* van *Zijde*, *Catoen* of *Servet-doeck*, met draatjens (so 't nodig mogt sijn) of om de fleur te volgen, versekerd: Wijders dienstige drooge *Plumaciolen*, en andere die besmeerd sijn; Als ook de *Medicamenten* voor de *Breinvliesen*, en wijders de *Plaasters*, *Compressen* en *Ligatuër*: Mitsgaders bequame *waskaarsen*, en wat men nog verder na de gelegenheid der zaken sal bevinden te behooren.

XI.

Ten *sesden* moet op de *Werking* zelfs ge- Hoe dat de
 let zijn, namentlijk den *Patient* alvorens Trepaan word
 (daar 't noodig is) een *Klisteer* geset, met gesteld, enz.
 een voetsien zopje gesterkt, 't Verband
 los gemaakt, de *Ooren* met *Boom-wol* ge-
 stopt, de plaats voor de stellingen des *boors*
 geruimt en bequaam, de *Vleesige labien*
 wel besorgt, het *Hoofd* inde *Kussens*, en
 door een *kloek-hart* en bequame *handen* wel
 vast gehouden zynde, so steldmen de *boor*
 daar 't behoord, met de *Diamant* in het
 midden, en aldus so lang omdraayende,
 tot dat de *Kroon* een *ronde Cirkel* heett ge-
 maakt, als dan schud men den *Diamant*
 (die maar los staat) vaardig daar uit, en-
 de men draait weder voort, wel lettende
 dat de *boor* regt af en aan tegen 't *Hoofd*
 werd gesteld, op dat men rondom so ge-
 lijk innewaarts avanceren mag, als doe-
 nelijk zy. Onderwijl neemt men somwijl
 het *Affschraapsel* met het *borsteltje* eens uit
 de *Tantjens* des *boors*, ende men doopt
 de selve dan wel eens in een weinig war-
 me *Roosen Olie*, genaakt men de *bloeding*,
 so is men tot aan het *diploë* of *mergagtige*
Tafel-scheidsel des *Bekkeneels* ingevorderd,
 nu drukt en omdraait men met een behen-
 dige hand te met wat sagter, terwijl hier
 ook doorgaans de *bloeding* 't gesigt wat ver-
 hinderd, en ons somwijl verplicht om de
boor eens uit te ligten, en 't *Hol* met een

Quasje wat af te doppen en uit te droogen. Is 't *Beentje* op de eene kant eerder als op de ander kant doorgeboort, so laat men nog eenige keertjens heel sagjens om gaan; alleenlijk daar slegs een weinig drukende daar het *Beentjen* nog eenigstints vast inogt syn: Men ligt het voorts met een *Pincetje*, *Koorenzang*, of iets anders uit, men effent de onderite *kantjens* (so 't nodig is) met het so genoemde *Lenticulatorium*, op dat dog voor al geen kleine scherpe leurtjens des *Beens*, tegens het teeder gevoelyke *Moederulies* komen te sleeten.

XII.

Wat voorts tot herstellinge van den Patient moet verrigt en be-
tragt sijn.

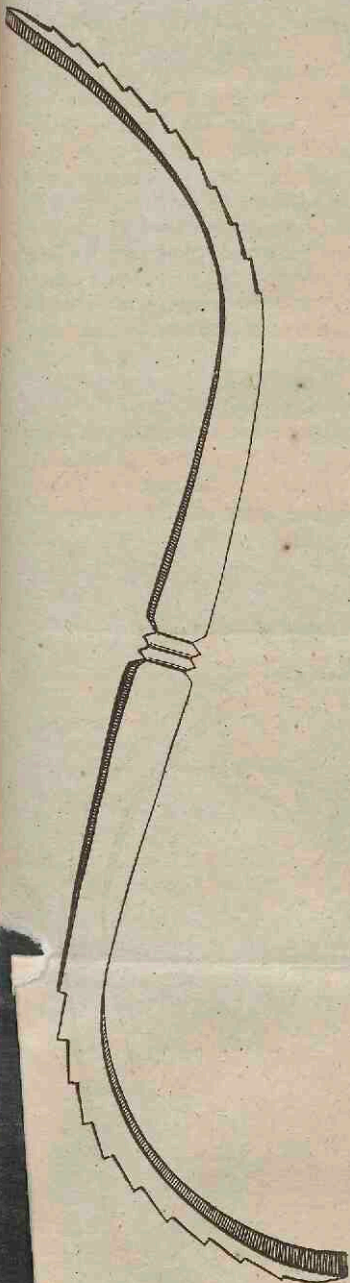
Gebruik van het *Elevatorium*.

Hier sien wy nu, even als door een klein Venstertje (dog niet als *Momus* in de borst) maar als vlijtige *Chirurgijns*, tot in 't *hoofst* van een *leevendig Mensch*; Ja tot in dat wonderlijk *Cabinet* en *Woonplaats* van de *Ziel*, met begeerte om weg te nemen, al wat ons daar ontrent tot herstelling des *Lijders* verhinderd heeft. Iffer dan nu een *indrak* of *Kink* in het *Been*, men brengt een bequaam en dienstig *Elevatorium*, niet kout, maar matelijk warm (gelijk dog hier alles moet syn) en seer voorfigtiglijk ende behendig tot een weinig onder de *rand* van het nedergedrukte *Been*, en men volbrengt de *Opligtinge* naar behooren, en dient wel alvoorens dit *werk* in agting genomen, dat het *Elevatorium* of *Hef-tuig*, niet te kort, nog te regt; gelijk die by des

des *boors* toebehoorende *Instrumenten* veel worden gemaakt en verkogt, maar dusdanig van *lengte Cromheid* en *Ribbekens*, als hier getoond word, gemaakt moet zyn: Want my gedenkt nog, dat ik eens iemand *getrepaneera* hebbende, om een ingedrukt *Stuk* des *Bekkeneels* te doenryfen, het *Elevatorium* 't welk my by des *boors* nevensgaande *Instrumenten* verkogt was, so kort vond, dat ik geen genoegsame vastigheid in de hand konde bekomen, en so regt; dat eer het ondergebragte einde het *been* kon opligten; het ander al teegens d'uitwendige vleesige *Labien* drukte Dit kon verlegentheid voor my, en het uitsfel geen klein gevaar voor den *Patient* veroorlaakt hebben, indien ik niet nog van een ander (met myn *Oostindisse Instrumenten* t'huis gebragt) en 't welke nu ook *paraat* lag, hadde voorsien geweest. Voorts by aldien *Fragmenta* gevonden worden die t'eenemaal los zyn, men neemtse weg, iadien die nog agterwaarts onder het *Bekkeneel* aan het *been* vast zyn, en voorwaarts ontrent de gemaakte *Opening* eenigsints nederwaarts teegens de *Vliesen* aansteeken, so meermaals gebeurd, men soektse te heffen, en vorder (als t' doenelyk is, door aanlyminge tegens het vaste *been* te behouden, legt de vergaderde *Stoffe* ter zyden het *gat*, men soekt met het *Moederulies* een weinig neder te drukken) der selver losing en uitgang te banen, dog meermaals gebeurd het wel, dat men so datelyk geen gewen-

Hoe de Materie best ontlast word.

Levatorium.

A

ste ontlastinge voor de *Materij* bekoomt: Want hier moet sig niemand die *ruimte* verbeelden, die men van ouds her malkanderen ingeboefemd en wys gemaakt heeft; gelyk wy te vooren omstandiger hebben getoond, ons gebleeken te zyn.

XIII.

De Medicamenten.

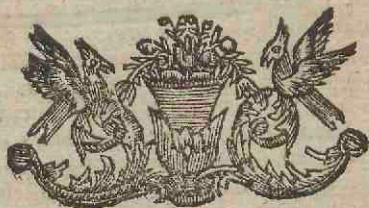
Alle beletselen ter geneefinge op de verhaalde wys weg genomen zynde, so moeten ook dese belchadigde *noobele deelen* met goede *Medicamenten* werden besorgt, en sulcx sal na der selver toestand moeten gereguleerd zyn. Want *Verrotting*, *Ontsteking*, *Doorwonding*, of maar een kleine beschadiging zyn niet alleens, isser *verrotting* en *stank*, men sal het *Spir. Vin.* het *Mel Rosar.* de *Myrrh. Mastie.* ende meer diergelyke konnen gebruiken. Isser *ontsteking*, die sal ook even gelyk de *Verrotting*) door het wegnemen des *oorsaakx* wel minderen, ook kan men het *Mel. Rosar.* als dan wel een weinig meerder, en 'i gene te *heet* mogt zyn, wat minder in quantiteit voor dien tyd gebruiken; want alle verkoelende middelen, als ook *Vetten* en *Olien*, hier (myns oordeels hinderlyk zyn: evenwel in de gequettte *Brein-vliesen*, of die nu gefuiverd en van haar *substantie* vry wat verlooren mogten hebben, daar heb ik selfs dit *Unguentum* van *Cer. Citrin.*, *Gum. Elemn. Ol. Hiperic. Theribint Venet.* met de *Pulv. Myrrh. Mastic. Oliban.* ende wat

wat *crocus* vermengeld, uitnemende goet bevonden; so dat alles met een schoon suiwer en vast mallyf vleesch is begroeit geworden.

XIV.

Wat nu wyders ten *sevendenden* of ten *laast-*
sten het Verband en de verder Geneefing Verder waer-
 neeminge. belangt, sulcx sal na de gelegentheid van
 saken moeten volbragt syn. Immers men
 vuld nu de *wonde* so niet meer op als te
 vooren, of ten ware dat men nog ander-
 maal de *trepaaen* soude moeten gebruiken:
 men bestroyt voorts het *bloote been* met een
 poeyerije uit het *rad. irid. florentin. ari-*
stoloch. rotund. mirrb. mastic. oliban., en
 diergelyke. De *labien* worden met een be-
 quaam *digestyf* versorgt; en alles met het
empl. defensyv. vigon. de betonic. mucilagin.
 of met wat anders (so men dan goed sal
 vinden) en voorts met *compressen*, en een
 behoorlyke onwinding bedekt, een *ca-*
pitale ligature, die wel niet vast, maar
 nogtans op de wederkomst niet onder des
 Lyders billen, maar om syn *hoof* sal wor-
 den gevonden, prys ik hier meest. Wy-
 ders men soekt (daar 't 't eenigstints wesen
 mag) den *patient* maar eens daags te ver-
 binden, en op sodanigen wyse, als dan
 de verdere toestand der saken sullen aan-
 wyzen, de *cuer* te vervolgen; als ook de
silte, *sagt woedsel*, de *warmte*, ende wat
 vorders nog daar ontrent benoord, den

patient en vrienden wel ernstig recomman-
deerende, tot dat den tyd daar is, de
wonde volkomentlyk te sluiten, dewyl van
de grond op een goed iniver *Vleesch*, en
des *beens-afschilfering* binnen de ordinaar
vastgesteldet yd van 5 a 6 weeken geschied
is. En dit aldus wel gelukt zynde, zo
moet onsen goeden *God* (dien *oppersten me-
decyn*, voor zyne *genaden* en *goedheid* ge-
dankt en verheerlykt zyn, dat hy den *el-
lendigen mensch* door zulke deffige *werk-
tuigen* en middelen, als daar is den *trep-
paan* met zyn toebehooren, zo wonderlyk
weet te redden; wenschende aan een yge-
lyk *practesyn* (ontrent sodanige *sware voor-
vallen*, zulk *succes* in 't gebruik des *trep-
paans*, als ik selfs doorden *genadigen zee-
gen* des *alderhoogsten* verkregen heb, want
ik (tot nog toe) niemand; na 't stellen des
boors, in *Panbreuk* ter dood, syn *ongeval* sag
voleinden.

Het XII. HOOFSTUK.

1. Axedenten en toevallen die na het stellen des Boors kunnen overblyven, of ook te voorschyn komen.
2. Het Brein en des selfs dekselen moeten sorgvuldiglyk worden bewaard.
3. De Medicamenten mogen niet al te heet, te scherp, nog ook te verkoelende syn.
4. Wat faken dienen geweerd.
5. Apstematie onder het harde Moedervlies te openen.
6. Verrottinge der Brein-vliesen te redden.
7. Fungus tot de Brein-vliesen uitberstende.
8. Des selfs beschryving.
9. Nader oploffing van 't wesen der Fungi.
10. Hare verscheidenheid.
11. Oorfaken.
12. Kentteekens.
13. Voorsegging.
14. Medicamenten tegens de Fungus die uit Verrottinge voort-komt.

N 4

15. In

15. In wat voor gevallen de Boor moet gesteld syn. 16. Gene-
fing der Fungus door kou-
de veroorzaakt. 17. des Breins
Fungi mogen niet af-gebon-
den nog af-gesneden worden.
18. Callus uit wat Stoffe die
voortkomt. 19. Hoe datmen
de na-gebleven holte des ope-
nings sal vervullen.

I.

*Accidenten en
toevallen die
na het stellen
des loors nog
kunnen over-
blyven, of
ook te voor-
schyn komen*

DUs ver getoond zynde, wat ons te
doen staat, als 't na des boors stel-
ling, na wensch succedeerd (ende waar
mede wy sogten te sluiten) maar aange-
merkt dat ons nog desen en gene zwaarig-
heeden, ook na het gebruik des *Trepaans*
ontmoeten kunnen, so staat ons ook daar
op (of 't voorviel) te letten op dat men
alvoorens ook daar op verdagt mag syn,
om zelfs (ook daar het niet wel gaat, de
dienstigste middelen 't spoedigt te plaat-
sen: De rampen die na de verwonding des
hoofspans, der *breinvolieses*, des *breins* enz.
kunnen ontstaan, syn veelvuldig, als *blin-
heid*, *doofheid*, *stomheid*, *zotheid*, *nitzin-
zigheid*, *dolligheid*, *geraaktheid* *lammigheid*,
wallende zieke, *zenawtrekkinge* enz. dog
wil-

willen wy die voor het grootste gedeelte, den *Medicus* rocommandeeren, en onser voor dit maal voldoen met een korte verhandeling van sodanige zaken, die tot genezing des *lyders*, de *Heelkonst* betreffen; gelyk als daar zyn de *Ontsteeking*, *Swelling*, *uitsetting*, *Aposteunien*, en *Verrottinge* der *Breinvliesen*, de *Fungi*, het groeijen des *Weers*, en hoe dat men de leedige plaats, daar wat holte verblyft, sal kunnen verbeteren, ende wat meer in dit *Hoofstuk* ons voorkomt, sullen wy kortelyk aan den *Leerling* soeken voor te stellen.

II.

Want na het gebruik des *Trepaans* moet den naarfigen *Chirurgyn* twee zaken voornamentlyk betragten, *eerstelyk* dat hy weg neemt al wat de *genesing* verhinderen, ten *tweeden* dat hy met alle bedenkelyke de-voiren, de so tedere *deelen* des *Breins* beschermt, en selfs haar *dekselen* conserveert. Van 't eerste hebben wy doorgaans gesproken, namentlyk op hoedanigen wyse dat men 't gevoegelyk de gebroken *Beenders*, of die door *Inbuiging* de *Hercenen* drukken, sal komen te redden; de *Materie* uittogt geven, en de gekneulde *verwonde*, *verrotten*, of andersints qualyk gestelde *Breinvliesen* herstellen. Wy gelooven uit voorverhaalde *exempelen*, en ook in 't voorig *Hoofdstuk* daar van genoeg gesproken te zyn: Dus treden wy over tot de *Conservatie* en

Het brein en des selfe dekselen moeten sorgvuldiglyk worden geconserveert.

202 Vande Opper-hoofst-wonden

en herstellinge van sodanig deelen, die tot des menschen leeven en welstand so sorgvuldiglyk moeten bewaart zyn.

III.

De Medicamenten moeten niet al te heet, te scherp, nog ook te verkoelende zyn

Schoon dat men dan nu zyn oogwit, of met of sonder 't gebruik des *Trepaans* heeft bereikt, of komt te bereiken, so moetmen niet denken de zaken gewonnen te zyn, veel sware toevallen kunnen den Lyder nog treffen en schielyk opkomen, daar iemand, dewelk niet verder dan zyn Neus lang is, dit werk beschouwt, niet eens aan gedagt heeft. Men sal dan nog op verscheidene saken, dog wel bysonderlyk op dees na volgende nauwkeuriglyk letten. *Eerstelyk* dat men geensints na den trant van veele nieuwe *modense Practisjns* (om sommige nieuwe *Schryvers* te volgen) op dees teder gevoelyke noobele deelen al te heete, verdroogende, veel min te scherpe, nog te bytende *Medicamenten* gebruikt, of ligtelyk sal op een kleine *Ontsteeking* een veel grooter ontsteldheid met *opswelling*, *uitpuiling*, en *beevige spanning* van 't harde *Moeder-olies*; mitsgaders een vehemente *pyn*, *koorts*, *rasernyen* en *zenuwtrekkinge* komen te volgen. Want so gevoelyk en teeder de *Vliesen der Hersenen* zyn, soo voorzigtiglyk dienen die ook gehandeld, de *Medicamenten* moeten hier *moderaat* zyn, de *Spir. Vin. de Theribint. Venet Gum. Elemn. de Croci Britannic. de Massic. Myrrh. Oliban.*

Oliban. Sarcocoll. Mell. Rosar. en daar het to pas komt, een weinig *Ol. Hiperic.* maar eens of diergelyke, sullen hier heet genoeg zyn: waar uit men alleenlyk maar de bequaamste (na toestand der saken sal behoeven) dog ook in de minste ontsteekingen hebben geen *Olien* plaats, maar wel de versagtende ende pynstillende *Topica*, en *Stovingen* over het lydende deel, en naast aan gelegene deelen des *Hoofds*, ook prys ik hier geensints verkoelende *Medicamenten*, nog dat men die eenigints *kout* appliceert, altyd gedenkende op de na byheid van het edele *Brein*, ende met wat sorgvuldigheid dat men in alle dusdanige rampen den lyder, de konst, en ons eigen gewisse sal hebben te vergenoegen.

IV.

Ook salmen op alles, wat maar de minste ontsteltheid, pyn, swelling, ontsteeking enz. sou kunnen verwekken, door alle bedenkelyke devoiren tragten ofte verhoeden, ofte alreeds daar zynde, des selfs Oorsaak te beteugelen, want niet alleen de scherpe en te heete *Medicamenten*, maar selfs de minste belediging, door een te onvorsigtig bestier en plumpe *Handen*, sullen het selve kunnen causeren; een styf en te knellend *Verband*, een goed werk verbrodden. Ja selfs de kleinste *Been splinterjens* het bewegende moeder *vlies* quetsende, sal des *Breins pulsatie* niet alleen kunnen verhinderen.

Wat voor saken nootsake-lyk moeten geroept zyn.

deren, maar ook de fwaarste toevallen op nieuws verwekken; fo ook wanneer de *logt* al te *kout*, te *doorwaayende* en *togtig*, of ook wel door *sterke Vuuren* te *heet* word gemaakt, en het *ligt* al te *klaar* schynende het vertrek doorstraalt: een al te *swaar*, te *hart* en *ondienstig* *voedsel*, *Wyn*, *Brandewyn*, *oude Bieren*, *Toebak* en te *heete* *speceryen*, te *grooten* *gewoel*, *geraas*, *besiek*, *aanspraak* en *nagt-waking* kunnen den *lyder* en 't *lydende deel* ontstellen, en alle *gewenste successen* doen over *hoop* werpen, te *grooten hartlyvigheid* en *op-hooping* van *scherpe vogten*, of in de *plaats* van *sagte Klisteren*, *Setpillen* enz. de *Patienten* met *Gal-roerende Medecynen* en *Purgatien* van

* Siet *Fabrit.*
Huid Cent 1.
Obs 17.

boven te *quellen*. Voorts * *toorn*, *gramschap*, *schrik* en *ontroeringe* des *gemoeds*, sullen *gewisselyk* alles *ontroeren* de *Geesten* ontstellen de *kragten* *verflinden*, en dus de *dood* den *plompen Meester* *sonder respect*, en den *Patient* *sonder Ziel* ten *hulpen* *uitboenen*, fo niet den *eersten* op alles *verdagt*, of den *tweeden* *gehoorzaam* *geweest* is. Men sal dan wel *yverig* alles *tragten* te *weeren*, waar door *dees Ontstoecking* *veroorlaakt* *mogt* *zyn*, *agt* *gevende*, dat de *noodige Transpiratie*, *om- en doorvloeying* des *Bloeds*, *doorstraling* der *geesten*, en *goede getempertheid* fo in de *Economia* des *Lighaams*, en by *gevolg* tot *hulp* der *lydende deelen* in alles of niet *verhinderd*, of daar die *manqueeren*, *gevordert* *sy*, op dat dus het *quade* *geweerd* of *gered*,

red, ons oogwitz (t welk altyd des *Lijders* gefondheid moet fyn) mogt komen te gelukken.

V.

Daar men dan dus met alle verschuldigde naartigheid, de *oorzaak* van dese of diergelyke *toevallen*, of konstig voorkomt, of waar-neemt en helpt, daar sal het al doorgaans aan een voorspoedig *succes* niet mankeeren; maar of nu het *harde Moeder-vlies* sodanig door heevige *pijn*, *opspanning*, *ontsteeking* enz. uit puilende, teekenen van een *Absces* vertoonde, so sal, vermag, en moet men de selve met het *Lancet* voorfichtiglyk openen, ligtende onder dit *Werk* in het door steeken dit *Moeder-vlies* met de *punct* van de *Vliem* so behendiglyk opwaarts, dat wel de *materie*, maar geenlints het dunne *Brein-vlies* of *Brein* word getroffen: de *opening* mag ook niet al te klein fyn, of de *materie* sal geen ontlastng, den *Patient* geen verligting, nog ook den *Meeſter* geen voort-gang bekomen, en de *opening* toefugende, voor de tweedemaal worden vereist, het welke wel ligtelyk meer misnoeging als hulp sal komen te geven. Evenwel in dit openen alle voorfichtigheid gebruikende, en aan de *Vrienden* in dit en alle *voorvallen*, de nootſakelykheid van dien bekend makende, en by de hoop ook het prykel des *Ongevuls* voegende, altyd betoonen, dat ons geen

Apoſtematiens
 onder het harde
 Moeder-
 vlies, hoe dat
 men die open-
 enge sal.

Sie hier van
 Parvus. libr.
 10. cap. 17.

opkoo-

opkomende swarigheeden onverwagt komen te treffen.

VI.

Verrottinge
der Brein-
vliezen te re-
mediëren.

Parens libr.
10. Cap. 18.

Vind men onder de geopende *Hoofdpant* een merkelyke stank en beginselen van *verrotting* in de *Brein-vliesen*; so moet men, gelyk in 't voorgaande *Hoofdstuk* getoond is, de *Pulv. Myrrh.* en *Aloë* sijn gepoedert; in *Spir. Vin.* vernengelt, gebruiken; en (als desen nog mogten te swak syn, so kan men een weinig *Veneetse Tirakel* daar onder voegen,) sulx met daar in gedopte sagte *Plumaciolen* warmjens applicerende, en daar het *bol ruim*, diep of groot is, die met uithangende *draden* versorgende, op dat men onder 't Verband, het welk hier souden gefuissel wat vaardig geschien moet; niet na de inschuilende *Wicken* sal hebben te soeken. Is alles onderwaarts wel gesuiverd, so gebruikt voorts de *Myrrhe* de *Mastices*, de *Olibanum*, *Gum. Elemni*, het balssem *Copaiva*, en diergelyke vleeschgroeiende *Medicamenten*, die of met het *Spir. Vin. Croc. ruc* of onder een sagt *Digestiif* (dog de *vettigheden* hier spaarsaam gebruikende) kunnen vermengelt syn, en daar het *Vleesch* (so doorgaans gebeurt) al wat sterk opwaarts en uit set, verdroogender *middelen*; dog in dit alles die sagt en eensints *scherp*, nog *sterk t'zaam-trekkende*, veel min bytende syn. Immers de taken sodanig bestierende, als tot een *voorschrift* in 't tiende *Hoofdstuk* getoont is.

VII. So

VII.

So kan ons ook nog een andere *swarig-* Fungus of
onnatuertlyk
Vleeschgewas
tot de Brein-
vliezen uit-
barstende.heid overkomen, en dat somwijlen op't onverwagst; namentlijk als binnen korten tijd, en wel meermaals in weinig uren, een onnatueryk *Vleesch-gewas* ter gemaak-ter opening van het *Bekkeneel* uitbarst. De *Oude meesters* selfs *Galenus*, *Gnido*, en andere hebben dit *Vleesig* geswel met de naam van *Fungus* gedoopt; insonderheid daar sy spraken van de *verwondinge* der *Brein-vliezen*, t'sedert en hedendaags hebben meest allerlei onnaturelyke *Vleesch-uitwassen* de naam van *Fungi* verkregen: waar van (gelijk ons die veelderlei voorkomen, ook de beschryving verscheidentlijk moet gesteld syn, dog dewyl nu by dese gelegenheid maar van de *Fungi* des *Opperhoofds* hebben te spreken, so staat ons ook die maar alleen te roeren, ende met dese *differentie* te verklaren.

VIII.

Fungus is een onnaturelyk *Vleesch-gewas*, Der selfs be-
schryvinge.doorgaans van een sagte, bolle en slappe *sub-*stantie? bleek van *colour*, onpijnlijk, ende seer vaardig uit de *beschadigde Vliezen* des *Breins* voorkomende; ik segge doorgaans, want dat die ook somwyl haar anders vertoonen, moet sonder twijffel geloofd syn; ook datse den *meester* veel moeyelikheden
kon-

konnen verschaffen. Want wel op de oorzaak lettende, so moet men oordeelen dat die al meermaals bequamer syn voor te komen, als dat se tot een groot lichaam aangegroeit en uitgebreid synde, kunnen vernietigt worden.

IX.

De *Fungus* (ik spreek van de geene die uit het gequeste *Brein* of uit de gewonde *Brein-vliesen* voortkomt,) groeit haastig; en barst (ook wel eer het den *Practisijn* hadde verwacht, in weinig uren tot de gezrepaneerde *Opening*, of die de *bons* in de *Hoofdpan* gemaakt heeft, seer schielijk uit. *Hildanus* getuigt van een *Fungus*, hem voorgekomen, en dien hy genas, die in 24 uren tot de groote van een Hoender-ey avanceerden. Dien destigen *Schrijver* en *Practisijn* geloofd dat dusdanig een *bol* en *sagt Vleesch* geswel selden anders, als wanneer ten minsten het opper *Brein-vlies* gequett moet syn, voortkomt; dewijl die niet ligtelijk door syn *dikte* en *hardigheid* tot soo ver kan worden geheeven: maar wel dat het dunne *Brein-vlies* door *windrigheid* vervuld, selfs door het gequeste *harde Moeder-vlies*, en so voorts tot den *Beens opening* uitwaarts kan worden gedrongen; en op het gevoelen van den *Herr Dr. Jacobus Aubertus*, datter een *Fungus* groeit, wanneer het dikke *Brein-vlies* gebrooken synde, het *dunne* met *Hercenen* werd vervuld, en alsoo ten *Wonde* uitgeheeven, maakt

Fabritius
Hildanus
Cent. 1. Obs.
15.

Fabr. Held.
Cent. 2. Obs.
16.

„ maakt by dese *distinctie*, seggende: Maar
 „ ik geloof sekerlyk dat men dit met onder-
 „ scheid, en niet van alle uitwassen verstaan
 „ moet; want die eenige kennisse van de Ont-
 „ leedinge heeft, weet genoegzaam dat de her-
 „ cenen wel sagt en slap zyn, maar nogtans
 „ also niet verlaps nog uitgebreit kunnen wor-
 „ den, dat sy sulc een geswel soude veroorsa-
 „ ken ende vervullen, men soude, myns be-
 „ dunkens, dan wel doen, dat men een Fun-
 „ gus der Hercenen afdeelde in eenslagtige en
 „ meerslagtige; d'eenslagtige, dewelke (soik
 „ geseid hebbe) tot bewaringe der Vliesen en
 „ der Hercenen selfs, door een groote voorfie-
 „ nigheid van de Nature voortgebracht werd,
 „ de meerslagtige die met groote kneusing, ont-
 „ steeking, toevloeying der vogtigheden, of ee-
 „ nig ander toeval t'samen-gevoegt is. In de
 „ eenslagtige worden de Hercenen van haar
 „ plaats niet beweegt, maar de Vliesen alleen,
 „ door overtollig Vleesch en een lugtigen Geest
 „ uitgespannen; dog in de meerslagtige, in
 „ welke, overmits de ontsteeking en toevloei-
 „ jing der vogtigheden de Hercenen ontrent de
 „ Wonde gelyk als verrotten, kunnen de Vlie-
 „ sen wel uitgespannen, en van de bedurven
 „ Hercenen selfs werden vervuld, welke uit-
 „ wassen seer gevarelyk en meest altyd doode-
 „ lyk zyn, en daarom heeft de gemelte Schry-
 „ ver de selve alleen aangewesen, maar d'an-
 „ dere als min gevaarlyken van een ligter ge-
 „ nesinge zynde, om kort te zyn, ('t welk by
 „ in zyn Boekje op 't hoogste betragt) overge-
 „ slagen, en niet aengeroord. enz.

Siet daar myn *Leeser*, het gevoelen van desen beroemden *Konst-Oeffenaar*, wegens het wesen der *Fungi*, diens oploffing ons vry al wat ligt geeft; om daar uit des selfs *verscheidenheid*, *oorzaak*, *kenteikens*, *voorzegging*, en wat tot *genesing* (daar 't wesen kan) dient, te begrypen.

X.

Haar verscheidenheid
klaarder ge-
toond.

Siet *Schultet.*
Obs. 29.

Figr. lib. 4
Cap. 9.

Pareus libri
10, cap. 23

De *verscheidenheid* moet dan noodfakelyk uit den toestand der *gequerste deelen*, en uit de hoedanigheid der onthoudene *vogten* ontstaan. Komt se voort uit *wegrotting der Vliesen* en onderschullende stinkende *vogten*, so sal ook de *Fungus* met *stank en verrotting*, haast groeyende, quaat gekoleurd, en sonder twyffel doodelyk worden bevonden. Worden de *Hercenen* selfs, dog nog met het dunne *Brein-vlies* omvangen, en met een *spongieus Vleesch* overgroeid, door de geopende *Hoofpan* ten *Wonde* uitgedreven, so sal wel ligt op het gebruik van te *scherpe middelen*, haastelyk (even als het *Pigreus* gebeurde) sware *toevallen* ontstaan. Komen door de *verwonding* van 't dunne *Brein-vlies* der *Hercenen* selfs met haar *verscheurd vliesig dekfel* ter *Opening* uit te barsten, salx sal ons des selfs *Mergagtige substantie*, (gelyk daar van *Pareus* een *staaltje* verhaald) genoegsaam kunnen bewyzen, en aldus op de *selfstandigheit* ende *verscheidenbeden* der *Fungi*, in dese gevallen wel lettende, so sal het

het niet fwaar zyn , die (na dat des zelfs toestand vereist) te estimateeren , en te behandelen.

XI.

So kan ook ligtelyk *d'oorzaak* worden gevonden , waar uit die ontstaan , namentlyk door niet in ryds de *Trepaan* te gebruiken daar het behoord, als in een *Bekkeneels-breuk*, *schear-steek* en *gequetste brein-vliesen*, de onder-schuilende *vogten* bederven ende verrotten , en uit die verrotting een *rottend Vleesch* , (*lugt soekende*) dus ter *Opening* uitbarst. Ten *tweeden* daar des *Bekkeneels-Opening* groot, en des *breins-dek-selen* zynde *verwond*, de *Lyders* te lang in de *kouw*, in de *opeae lugt*, en sonder verbonden te zyn (gelyk in de *Legers* somwylen gebeurt) gelegen hebben, dees *tedere deelen* gequetst, en aldus door *koude* beschadigt, door *windrygheid*, *flatuensheid*, en dus door het *stremmen* der *Circulerende vogten* opswellen, uitsetten, en zelfs ter *Opening* uitgeparst worden. Ten *derden*, door niet genoeg *naartigheid* te gebruiken, dat men onder 't *Verband* de *Wonde* en voort gedurig den *Patient* voor de *uitwendige lugt* en *koude* bewaard; want ook de *minste koude wind*, *lugt* en *togt*, die onder 't *Verband* tot de *Hercenen* insluit, sal ligtelyk een *opblasing*, *uisfetting* en *windryge flatuensheid* kunnen verwekken. Ten *vierden* ook * *Vette* en *Oli-agtige Medica-* * *Siet hier*
men-

van Hieron. *menten*, die men niet alleen hier, maar
Fabric lib. 2 ook elders, niet gaarn ontrent de *Vliesen*
Cap 20. pag. gebruikt, sullen hier mede wel sulc een
 444. voor en sponcieus *Vleesch* gewas kunnen doen
 groeyen, voegt hier noch by, een al te
 grooten *hardlyvigheid*, waar door het *bloet*
 word verhit, en de scherpe *dampen* de *Her-*
cens ontstellen, en de *Brein-vliesen* doen
 uitwaarts parfen: desgelykx *toorn*, *gram-*
schap, en alles wat een geschikte *Harmo-*
nye der *functien* in de *Lichamen* en *lydende*
deelen verbreekt, waar by komt het onge-
 fond *Temperament* des *Patiens*, so wan-
 neer die (om met de *Oude* en na de waar-
 heid te spreken, wat *phlegmatyk*, *koud*,
vogtig en *slymig* van *humeur* word gemerkt,
 gelyk men dan vast moet stellen, dat niet
 alle *Menschen* van eenderlei *Temperament*
 en gematigtheid zyn, gelyk de veragters
 der *Outheid* den *Leerling* soeken in te bla-
 sen, en waar van dat yder, die maar een
 weinig verstand in de *Konst* en *ervarentheid*
 in de *verscheidenheid* der *subjecten* beko-
 men heeft, wel af-keerig moet zyn, foe-
 kende liever op nodige *fondamenten*, met
 order en onderscheid der *subjecten*, de
Menschen in hare *verscheidenheden* aan te
 merken en te genesen.

XII.

Kenteekens. De *Kenteekens* der *Fungi* zyn dan bekend
 nit het gene getoond is, en sal men seer
 ligtelyk onderscheid kunnen maken tuf-
 schen

ſchen een Naturelyke *Vleefch-groeying* daar alles gewenſt , ſchoon root , en gematigt ons voorkomt , of daar met een ſterke drift een ſodanig Onnaturelyk ſlymig en ſnotterig quaat coleurig *Vleefch gewas* opdringt , en haſtig ter *Opening* uitbarſt.

XIII.

En wat de *Voorſegging* belangt , die moet *Voorſegging* dan nok na de verſcheidenheid van de *Fungi* geſchied , die dan uit een qualykgeſteltheid des *breins* en der ſelver *Vlieſen* , en by gevolg uit ſtinkende ende wegrotte *vogten* ontſtaat , daar ſullengeen grote moed-geevinge maar wel *Voorſegginge* van haſt gevreesde *dodelyke* gevolgen 't nodigt geoordeeld worden , of ten ware dat nog het quaad niet diep-ingeworrelt , de kragten bequaam , het ſubjeſt vry gefond , en een ruime gewenſte *Opening* plaats voor 't bereik der *hulpmiddelen* quam te verſchaffen ; want heel ſelden gebeurt het dat anderſints de ſulke wederom in haar geſontheit worden herſteld. De *Fungus* uit geen bedurven vogten , nog uit verrotting des *breins* . en maar alleen door de ontfangene *koude* veroorzaakt , die ſonder ſtink , onpynelyk ende goedaardig beſpeurd word , moet niet ſo gevaarlyk aangemerkt , maar nogtans traag en vry moeyelyk om te geneſen , geoordeeld werden : niet alleen door des *breins* vogtigheid , maar ook geſtaadig beweegen , en ſcherp gevoelen der

Vliesen, die noit geen *scherpe corrosive mid-*
delen willen verdragen; wyders moet de
voorsagginge na des *Patiens* vordere toe-
 stand gereguleert zyn, inmers noit de *vrien-*
den veel goets beloovende, voor so lange
 nog 't *quaad* in de *diepte* verschuuld, maar
 wel toefien dat men op alle de *wisselval-*
ligheden, so gelyk het behoord, verdagt
 zy, besorgt zynde, dat men altoos so wel
 zyn eigen goeden *naam*, als des *Lyders* ge-
 sondheid, sorgvuldiglyk soekt te bewaren.

XIV.

Medicamen-
ten tegens de
Fungus die
uit een ver-
rottinge voort-
komt.

Wat voorts de Geneefing der *Fungi* be-
 langt, die moet ook na des selfs goede of
 quade gesteltheit aangerigt zyn; eerstelyk
 die uit eenig gecorrumpeert *brein*, of der
 selver *Vliesen*, en onderschuilende verdur-
 ventheid der *vogten* ontstaat, daar moeten
 de *kragtig-zuiverende* en de *verrotting-we-*
derstaande middelen worden gebruikt, ge-
 lyk als zyn de *Spir. Matrical. Spir. Cochlear.*
Spir. Vin. Rectificat. de Theriac. Andromach.
 het *Succ. Scord. Rut. Absinth. api. Chelidon.*
 de *Pulv. Rad. Angelic. Aristoloch. Sabin.*
Alcæ, Myrrh. enz. Men kan uit dusdanige
 een bequaam *Lavement* formeren, en daar
 het mogelyk is, de *verseekerde wickjens*
 tegens de grond van de *Fungus* aanbren-
 gen; of andersints door een klein *Yvoor*
 of *Silver Spuitjen* het *medicament* al sagjens
 ende maar *drups-gewys* (ende geenints
 met *force* inblasende) tot de *holte* inbren-
 gen.

gen. Voorts de *Fungus* met een fyn *Poe-der* uit boyen-genoemde bestrooyen; en wyders met platte *Wicken* in 't *Lavement* gedoopt, en al warm bekleed, een *Com-press* daar over in *Spir. Vin.* bevogtigt, en met een *Capitale binding* die matelyk com-primeert, het *Verband* bevestigt waarne-men. Verbindende den *Patient* so dikmaal, als dan de nood van een sterk uitgroeyen-de of stinkende *Fungus* sal komen te ver-eiffchen.

XV.

Dog daar het onderschuilend verderf en Genefing der de uitfetting der *Fungus* so groot en ge- Fungi door wigtig mogt zyn, als de koude veroor- *kleinheid* van des saakt. *Hoofdpans Opening* moelykheid, ja on-mogelykheid verfchaft, om den vuilen *Ez-ter* uittogt te geeven, de grond te berei-ken, en goede middelen aan te brengen, so en iffer geen hoop van behoudenis meer te verwagten, indien niet de kragten en vordere toestand des *Lyders*, toelaten de *boor* te gebruiken, om aldus nog door een ofte meer gemaakte *openingen* het quaat te bereiken, te redden, en so ter uitvoering van onse betragtinge te geraken.

XVI.

De *Fungus* uit ontfangene *koude veroor-* In wat voor *saakt*, sal men vlytig door alle bedenke- gevalle de *lyke warmte* (die alhier goed kan doen) boor moet ge- *sto-* stelt zyn.

* Fabr. Hild.
Cent. 1. Obs.
15.

Æstrus Pi-
grius libr. 4.
Cap. 9.

stoven en koesteren: dien (na 't voorbeeld van den beroemden *Fabritius Hildannus*, * bestroyende met sijne *Poeders*, die *Aromatyk*, het *brein* en de *vliesen* versterkende, en de *vogten* opdroogende mogten geoordeeld zyn, waar door alle *flatuesheid*, *windrigheid* en *putuitiesheid* vernietigt, de *vliesen* geslonken, het onbequaam *vleesch* tot een valter en dienstiger *Stoffe* gecorrigiert en verbeterd mag komen te worden; gelyk als daar zyn de *Rad. Angelic. Cario-phyl. Calam. Aromat. Aristoloch. Rotund. de Flor. Salv. Sum. Rorismar. Majoran. Sabin.* en diergelyke: waar van men de bequaamste tot een fyn *poeder* geprepareerd, kan gebruiken, ende waar over die platte *Wicken* in *Spir. Vin. Spir. Matrical.* of in het *Tinct. Croci* gedoopt kunnen worden geapliceert. *P. Pigrius* verwon dusdanig een *Fungus* alleen door 't gebruik van de *Spir. Vin.*, men kan ook een *sakjen* van de *Flor. Salv. Rorismar. Lavendul Thym. Chamomill. Melilot. Sem. Anis, Cumin.* enz. doorstikt, en in goede *wyn* gekookt, of ook droog over de *wicken*, in plaate van een *Compres* appliceren, en dus dan matelyk, so veel het nodig sal zyn, comprimeerende, op dusdanig een wyse betragten de *Fungus* te overwinnen, keurende dese manier van Geneesing wel de veiligste ende bequaamste, om den *Patiens* van dit quaad (daar het doentelyk is) te verlossen.

XVII.

Wat nu de weg-neeming van dusdanige *Fungi* door het af-snyden of ook door af-bindinge belangt, het selve kan niet wel raadzaam nog veilig geoordeeld werden: want uit het Vertoog van het wesen der *Fungi* sien wy, hoe ligtelyk door de af-binding of snydinge het *dunne Brein-vlies* en selfs de *Hercenen*, kunnen werden getroffen, waar uit dan seer haast de *Dood* kan komen te volgen. Als ik op den 6 *Maertz* Anno 1658. in tegenwoordigheid van twee *Heeren Bewindhebbers* der *Oostindische Maatschappy*, door den *Heer Dr. Hartogsweld*, en door den *Chirurgyn Mr. Hartman* tot *Amsterdam*, wel nauwkeurig geëxamineert wierd, so wierd my ook (onder veel andere saken) van de genesing dusdaniger *Fungi* gevraagd, myn antwoord wierd goet gekeurd, en dien ganschen dag doorgebracht van des morgens tot in den laten avond, met het examineren der *Chirurgyns*, die haar dienst na *Oostindien* presenteerden; maar seker *Chirurgyn* die dit warme land nog al eens hadde besogt, moest op zyn antwoord, dat hy dusdanig een *Fungus* af soude snyden, datelyk buiten staan, sonder dat men hem iets meer begeerde te vragen; so euvcl namen die *Heeren* dit antwoord op: en of schoon *Pareus* in zyn tiende Boekx 22ste Capittel wil, dat men de *Fungus* sal tragten af te binden, en so

218 Van de Opper-hoofst-wonden

Joh. Schult.
Obs. 19. pag.
40.

Fabr. Hild.
Cent. 4. Obs. 3.

Par. Pigreus
libr. 4. Cap. 9. 11
pag. 221.

voort met sterk verdrogende ende verteerende *Medicamenten* sal zoeken te overwinnen, en dat den beroemden *Johannis Schultetus* een groot deel van dusdanigh een *vleesch-gewas*, 8 dagen voor de *Dood* des *Patient*s met een *Scheermes* af bestond te snyden; en den geleerden *Heer Do. Johannis de Burgo*, in zyn *Brief* aan *Hildanus*, verhaald dat in zyn gequersten *Huisman* het *mergagtig* deel der *Hercenen* zynde gebrooken, en dat sig een *vlies*, als een flap en sagten *uitwasch*, tot buiten de *wonde*, sonder te konnen ingebragt worden, quam uit te barsten; sulcx een en andermaal af bestond te *binden*, en aldus tot de groote van een *vrucht*, van de *substantie* der *Hercenen* hadde weg-gevoomen, ende nogtans dien *Boer* onder een rouwe maniere van leven, nog wederom in zyn gesontheit hersteld is geworden. So nogtans moeten ende behooren wy alyd in dit voorval, aan die opmerkens-waardige *Lesse* van dien wel in de *Konst* geoeffenden *Chirurgyn Petrus Pigreus* verdagt te zyn, daar by aldus spreekt: *Want de eigen substantie der Hercenen sweld op, doet de membranen uitspannen, ende puilt ter wonde uit; nogtans sonder te scheuren ofte breken, maar word bedekt met een putuiteus, schuimagtig ende bol vleesch, waar op den Chirurgyn wel ogt nemen moet, op dat hy niet bedroogen en word. enz.* Sulcx dan wel observeerende, so en sal men so ligtelyk niet tot de *snyding*, *af-binding* of het gebruik

bruik van * scherpe corroderende *Medica-* * *Siet hier*
menten resolveren, om niet ligtvaardiglyk *van Fabr.*
 weg te nemen het geen so nootsakelyk tot *Hild Cent. 3.*
 het *leven* der *Menschen* behoord; maar lie- *Obf. 14.*
 ver de saken soodanig bestieren als boven
 getoond is: daar by nog voegende, dat
 men in dit geval geensints traag in 't ge-
 bruik der *Klisteeeren* sal zyn. Om dus met
 alle verschuldigde devoiren en op de vei-
 ligste wys, is 't doenelyk, den *ellendigen*
Lyder in zyn gesontheit te herstellen.

XVIII.

Wat voorts de groei van de *Callus* be- *Callus uit*
 langt, dient vast gesteld dat die geensints *wat Stoffe die*
 uit de *grootste lymagtigste*, maar *finste bloet-*
stoffe zyn *oorspronk* bekomt; want met ver- *voorkomt.*
 wondering heb ik meermaals gesien en be-
 vonden, hoe voorspoedig en vaardig uit
 de gesuiverde grond der gequetste *brein-*
vliessen van onderwaarts, en zelfs uit het
mergagtige Tafelscheidsel des Hoofdpan, het
 suiver en seer schoon roode *vleesch* de hol-
 te, die niet alleen de *boor*, maar ook de
 weg-neeming van so veel stukken *beens*,
 gemaakt hadde, vervulde; en eerlang so-
 danig in vastigheid toenam, dat in de plaat-
 se des *beens*, wel haast weder een *beenige*
hardigheid wierde vermerkt: Ja soo, dat
 door een schoon-roode fyne *Vleeschgroei-*
jende Stoffe, die uit het geconserveerde
 ontschilde *Bekkeneel* voort quam, des *beens*
afschilfering als met kragt van zyn plaatse
 wierd

Een raar
voorval.

* *Hæmus*
Rhomboides.

wierd opgeheven en uitwaarts gefet, sulx heb ik niet alleen dan, maar ook elders, en eens in een ander voorval gezien. Een Ouden *Patroon* sat op een winterfen avond met een Jong *Dogtertjen* van 17 a 18 weeken, en daar hy *Grootvader* over stond, by 't *Vuur* te douwdeinen, soo lang tot dat hy in slaap, en het kind van zyn schoot met zyn voorhoofd in 't vuur is gevallen, daar men het niet eerder uitnam voor dat niet alleen des *beens* dekselen, maar ook een goed gedeelte van 't *Kroon-been*, tot aan de * *Ruits-wyfe opening*, door de brant verteerd was. Ik eerst 8 dagen daar na, wanneer nu het grootste gedeelte des *Voorhoofds* gegangreneert en gemortificeert was (want eerder en dorst men om *Bestevaars* fout te bedekken) geen *Meester* halen, daar by versogt zynde, en spoedig het quaat gestuit ter dragt gebragt, en al wat van de *Huid* en 't vleesig deel des *Voorhoofts* gemortificeert was, tot scheidung gevordert hebbende, so moest nu het *Opper-gedeelte* van het verbrande *Croon-been*, het welk nu van zyn *Doode verrotte dekselen* gansch ontbloot was, nog van het geconserveerde scheiden: het welk wel spoedig gelukten, dog liet ik meest (onder 't gebruik van een fyn poedertje uit *Mirrhæ Massicæ* en *Crocus Britannica* bestaande, en daar dit stuk *Beens* in zyn *Opperdeel* quam te ryfen, het *Moeder-vlies* mede bestrooide) voorts de *Nature* begaan: dog vond ik de reere *Brein-vliesen* nog weinig bescha-

digt;

dig, van waar dat in weinig dagen soo
 schoonen rood *vleesch* tevoorschyn quam,
 dat dit groot stuk van het *voor-hoofst-been*,
 dus in syn geheel uit syn plaatse wierd op-
 gezet, als wanneer ik (het opper *brein-
 vlies* nu siende begroeid) het ligtelyk met
 myn Kooren-tang uit nam; sulks dat dit
dogtertje (het welk een seer schoon kind
 was) voorspoedig en seer gewenst is ge-
 nezen geworden.

XIX.

Het gebeurd ook, dat (wanneer nu de *Hoe dat men*
 grond van de *holte* met *vleesch* is begroeit) *de Citatrice*
 de *consolidatie* voort soo voorspoedig ge- *die wat hol-*
 lukt, dat eerder dit *groot axedent* met *vel* *ligheid na-*
 is bekleed, als nog wel de *vleeschgroeyinge* *laat, sal kan*
 scheen voltrokken te syn, soo dat nog a- *ren, non verbeeten*
 een merkelyke *holte*, selfs als de *quersure*
 geslooten is, overblyft. Hier toe is ook
 raad, dog niet door het sprookje van een
goude of silvere plaatje daar in te voegen,
 maar wel door wat liberaal in het gebruik
 der *vleesch-groeyende medicamenten* te zyn,
 met die wat vet op de platte *wieken* of
plaafters te smeeren, niet sterk te Com-
 primeeren, en geene verdroogende nogte
 vermakende *Medicamenten* te appliceren
 voor dat het behoord: Namentlyk waa-
 neer nu de *holte* voor 't meerendeel met
 een goed, valt en zuiver *vleesch* begroeid
 zal zyn, en dient men te weeten, dat de
 natuur, zelfs na de *geneesing*, het *vleesch*
 nog

222 Van de Opper-hoofds-wonden

nog al meer en meer uitsfet, so dat een *bolte* die even na de sluiting der *wonde* vry groot schein, te mets al minder en minder zal worden bevonden, te ligter, wanneer men nog (even als vooren) met *incarneerende* ofte *vleesch-groeyende* middelen continueert, dewelke uit het *Gum. Elemn. Cer. Citrin. Theribinth venet. ol. Hipericon. pulv. myrrb. mastic. Oliban. Sarcocoll. Croci*, en diergelyke kunnen worden gemaakt; en dus de *geneefinge* voort geset syn tot aan het *gewenste*

EINDE.

II. Verhandeling

Van de

WONDEN IN'T AANGESIGT,

Waar in het aanmerkelykfte, fo omtrent de verſcheidentheden der Deelen, als Wonden, ter geneefſinge, kortelyk worden verdoond, en met opmerkelyke voorvalien beveftigt.

I.

DE *Wonden* in 't Aangefigt komen ons diverſch voor, namentlyk: gehouwen, gefneden, gefteeken, gefchooten, gebeeten, gekrabbelt, gekneuft enz. zo als die dan mogten veroorzaakt ſyn: Ten tweeden eenvoudig en klein, of gewigtig; namentlyk met verlies van *ſubſtantie*, of met iet tegen-naturelykx daar in beklemt of gebleeven, met ſterke *Bloedinge*, met wyt-gapende of af hangende *Labiën*, tot in de Mond, in de Keel, of elders in en doorgaande, met *Been-breuk*, vermorfeling der *Beenderen*, en wat nog meer van het weſen der *Wonden* kan opgeſteld zyn: want men kan die ſo avonturelyk ende verwonderlyk niet bedenken, veel min beſchry-

*De Wonden
des Aange-
ſigts zyn ſeer
diverſch.*

ſchryven , als die den *KonſtOeffenaar* konnen voorkomen ; en moeten de ſelve alle na hare verſcheidentheden , ſo omtrent des ſelfs *Deelen* , als die ſy van *d'oorſaak* bekomen , ook onderscheidentlyk aangemerkt ende gehandelt worden.

II.

Ik ſal nogtans van yder ſoorte maar een weinig opſtellen , om dat my den tyd tot doorkruifinge der *Autheuren* , ontbreekt : als ook , om dat men van alle dusdanige *Wonden* , van weegens hare verſcheidentheid , niet wel ſo diſtinctelyk kan ſchryven , als dat men die door de *Hand-konſt* geneeft. En ten derden , om dat geen breede verhandeling der ſaken , die ſo oogenſchynelyk konnen werden gezien en gehandelt , by my noodig geoordeeld wierden.

III.

Vereiffchen een Konſtige en perfecte geneſinge. Evenwel dit ook nog voor aſſeggende , dat in alderhande ſoorten van *Wonden* des *Aangeſigts* , hier in wel meest en voornamentlyk de *Konſt* beſtaat , dat men die ſo konſtelyk , dat is ſo volmaaktelyk , gelyk en effen , ſonder of immers met ſo weinig lykſteken of naad geneeft , als doelyk zy : gemerkt de *heerlykheid* en *konſt* der *Natuur* van het *Menschelyk Schepſel* , ſig voornamentlyk in het *Aangeſigt* ver-
toond,

toond, wiens schoonheid, cieraat en vol-
 maaktheid altyd door den *Konst-Offenaar*
 met alle naarsigheid ende behendigheid
 moet werden bewaard, en sulcx eenige
 wangethalte verkregen hebbende, konste-
 lyk moet verbeterd zyn.

IV.

Wat nu belangt de *Wonden* des Aange-
 figts, die door eenig fcherp Instrument
 worden gehouwen, dese zyn fomwyl (voor-
 namentlyk in den *Oorlog*, daar men elkan-
 der met fcherpe Sabels de Muts af-kaatst)
 vry groot, onbefchoft, en ook wel bekom-
 merlyk, op dat ik niet zegge gevaarlyk,
 en ook fomtyts *doodelyk*: want groote af-
 klovingen met quetsinge van *Aderen*, *slag-*
Aders, *Sennen*, *Spieren* en *Beenderen* kon-
 nen gefchien, die fomwyl 't Verband, als
 ook de Genefing, fo moeyelyk komen te
 maken, dat alles wel ter quader einde
 keerd: Ook al wat van *Ooren*, *Neus*, *Kin*,
 of elders t'eenemaal afgeklooft word, kan
 onmogelyk (fchoon ook hoe verfch en
 bloedig de *Wonde* mogt zyn) niet weder-
 om werden aangelymt ofte genefen; de-
 wyle des zelfs afgeknot gedeelte terftond
 verfterft.

*Gekloofde en
 gefabeide
 Wonde des
 Aangefigts.*

*En met ver-
 lies van sub-
 stantie.*

V.

Men fal dan by dese gelegentheid, de *Mer sterke*
Bloeaftoringe (fo die groot fy) pogen te *bloedinge*,
 P be-

bedwingen met bequame *stapaden*, *Bloedstempende poeders*, *Bovist*, *Compressen*, en *Ligaturen*, alles na dat de forme van de *pariye* en de hoedanigheid van de *quetfure* vereist; vermydende in de *Wonden* der *Oogen* alle scherpe, en in de *Mond* ook daar by alle bittere *Medicamenten*, de t'eene-maal losse *Beenderen* moeten uitgenomen, de andere tot haar plaatse vervoegt, en alsoo aan de goede voorforge van den *Chirurgyn* worden gerecommandeert; en vorderende de *Curatie* door *Etter*-vorderende, *Vleesch-groeyende* ende *Velmakende* middelen worden bevlytigt.

VI.

Gekloofde
Wonde des
Oog scheels.

In dusdanige gekloofde *Wonden* des *Oog-scheels* let men of die over dwars of regtdraats na de loop der *Veselen*, of ook doorgaande of niet doorgaande mogt zyn, niet ligtelyk sal men hier hegingen met de *Naalde* doen, dewyl meest altyd ons oogwit door aanlymende plaasters en bindinge, (selfs daar 't bovente *Oog scheel* mogt nederfakken) volvoerd word. En die hier de heging nog nodig mogt keuren, moet toefien dat hy niet met de hegnaalt door 't binnenste deel des *Ooghscheels* passeerd, op dat niet de punt van de *Naald* en het *scheuren* des draats, de *Vliesen* des *Oogs* en 't *Gefigt* beschadigt, en wederom, soo wanneer maar het buitenste deel des *Oog-scheels* gehegt word, so staat die door des selfs

felfs feer vlogge beweging, ligtelyk uit te fcheuren, en aldus de geledene pyn en het moeyelyk gefutfel van 't hegten vrugteloos uit te vallen. Evenwel fo wanneer des *Oogfcheels rand* door fnyding gewond, en vry verre van een gefcheiden mogt zyn, fo fal men op de behendigfte wys, indien 't dienftig geoordeeld word, door de Naald het gefcheidene foeken aan een te brengen, en vorder met Plaastertjens onderfteunen alles na dat dan konft tot volmaaktheid van het *Gefigt* fal raadfaam komen te keuren.

VII.

Somtyts hang in de gehouwene ofte ge-
 kloofde *wonde* des *Aangefigts* een goet ge-
 deelte by of nederwaarts, vertonende een
 wyt-gapende quetsure, gelyk in de *Wang*,
 in de *Kin*, en elders kan komen te gebeu-
 ren. In fulke *Wonden* fal men alles wat af-
 hangt, terftond weder r'samen foeken te
 voegen, met aan-lymende Plaastfers van
 Diapalma, ofte wat yder daar toe het dien-
 ftigft fal keuren, of oordeeld men die ma-
 nier van aan-hegting niet fuffifant genoeg,
 fo kan men ook een of meer hegtinge met
 de Naalde doen, dog alleenlyk maar door
 de *Huid*, en voornamentlyk daar op ge-
 let, dat men de steekjens van de Naalde
 door wederfyds *Labiën*, fo net als 't kan
 zyn, tegens over malkander laat komen:
 de hegting met Naald en draad moet ook

spaarzaam! , en niet als daar het nootsake-lyk zy , geschien ; dewyl men dog vorder de *Wonde* door 't hegten met Plaasters bevestigt en ondersteund , en op dat alle dusdanige hegingen vrugt doen , soo moet men in den *Patient* het huilen , schreeuwen , laghen , blafen en niesfen , en alles wat trekking en grootte beweging ontrent de *Wonde* veroorzaakt , tragten te beletten , en voorts de genesinge konitelyk voltrekken .

VIII.

*Als een Oor
is afgeklooft.*

Dog hier geraakt somwyl geen klein gedeelte van het *Oor* of *Neus* in de loop . Is een *Oor* t'eenemaal afgehouden , en dat aan die het *verwonderlyk mirakel* van *Malchus* niet en geschied , so moet de *Wonde* maar alleen door een matelyk opdroogent middel worden genesen , de omleggende deelen beschermt , en de holligheid voor de inspeling van de *Materie* , koude des *Lugts* enz. met wat *Boom-wol* , die met de rook van *Mastix* of *Wierook* vervuld is , of met iets diergelykx sorgvuldiglyk worden beschermt .

IX.

*Of een gedeelte
des Oors is
doorgehouwen*

Maar so wanneer een gedeelte des *Oors* sodanig geklooft mogt zyn , dat nog aan het andere vast hangt , en door sulcx nog hoop tot wederom aangroei vertoon , so moet

moet men in de voor- en ook langs de agter-sijde des Oors, so behendiglyk eenige heginge met een krom Naaldeken doen, als doenelyk zy; de *Cartilago* of 't *Kraakbeen* des Oors vermydende, want die gesteken zynde, wel ligt versterft. Voorts de heginge met hegt-plaastertjens en een voor-sigtige bindinge ondersteunende: vorders de Cuer met t'faam-lymende Medicamenten voltrekken.

X.

Een t'eenemaal afgekapt *Neus* en kan niet wederom aangefet nog aangelymt worden, en souw des selfs onderneming wel mogelyk also raar zyn, als ons de *Italiaanse Konstenaars*, en onder anderen ook *Fallopilus*. *Alexander Benedictus*, *Marianus Sanctus*, en *Taliaartius* hebben geleerd, om die uit de Spieren des *Opper-arms* wederom te hermaken, te scheppen, en trots de beste Pronk-gevel in iemants *Aangefigt* te formeren; dies heb ik onnodig geagt, om hier van te schryven: wyfende, die dit kunsje soeken te weeten, na de beschryvinge van *Thomas Fienus* in zyn *Twaalfde Boek* van het *Inten der Neusen*. *Als de Neus gansch afgekapt is.*

XI.

Ons belangende, recommandere by dese *Wat dan be-* toestand een *Vleesch* groeyent Medicament *tragt moet* te gebruiken, het welke van *Cer. Cirrin.* zyn.

Gum. Elemm. Ol. Hiperc. Theribintb. Ven., Myrrb. Mastic. Oliban. Sarcocole enz. gecomponeert zynde, de vleesch en aangroei mag komen te vorderen; welk Medicament, niet tegenstaande men tegens de *Cartilago* niet gaar de vettigheden gebruikt men nochtans in dit ongeval vry vet op de *Wiekjens* gesmeert, gebruiken sal; dog de *Neus* hooger en in zyn *Beenig* gedeelte afgeklooft zynde, so kan het *Gebeente* met kleine drooge *Wiekjens*, of die bevoigt en in een *Vlees-groeyend* en *Been-beschermer* *men* *Poeyer* gewenteld zyn, worden bewaard: Vorders laat men het afgekorte so lang uitgroeyen als doenelyk sy, op dat door sulcx des *Aangesigts* wan-gestalte verbeterd mag zyn, gelyk als ik zelfs gelukkiglyk, en met een goed succes heb ondervonden.

XII.

Verhaal van
een Soldaat
die het grootste
gedeelte van
de Neus was
afgeklooft.

Als wy in het Jaar 1662. de *Sterkte* en het *Palleis* van de swarte *Koninginne* van 't *Koningryk Cochin* stormender hand veroverde, na dat wy haar *Leger* en dat van de *Portugeesen* hadden geslagen; en dese bruine *Vorstin* (gelyk in myn gedrukte *Oost-Indische Voyagie* verhaald word) gevankelyk hadden gekregen, so quamen in dese bloedige furie een groot getal onser *Helden* met bloedige koppen en leden, onder onse handen, daar van wy de swaartsten eerst, en voorts de andere na paraden versorgden. On-

Onder die van de laatste foort soo quam onder anderen ook een jong Soldaat my bidden, dat ik hem zyne Quetsure wilde verbinden ende genesen; trekkende onder tuffchen (terwyl hy nog al wat wachten moest, zyn bloedigen degen op de gequettste vyandelyke *Malabaren*, die daar om heen langs de weg benevens een seer groot getal *Jooden* in bloedige plassen, vast worstelden, omme den laatste snak te geeven, dien tot betoninge van zyn moeyelykheid en wraaklust den eenen voor den anderen na, nog door-rygende en doorsteekende, wy hem hier over en over zyn wreedheid betraffende, kreegen ten antwoord. *wel waarom niet, sy hebben my de Neus afgekapt, nu ben ik immers al myn leven geschaunden enz.*

Ik verbond desen *Held* zyn gekorte *Neus*, met verwondering dat daar van het grootste gedeelte was afgehouwen, sonder anders in 't *Aungefigt* of ook elders beschadigt te zyn, gebruikende een vleeschgroejend Medicament, uit boven-gemelde simplicien r'saam gesteld zynde, het overig deel der Neusgaten eerst met steek-wiekens, en naderhand door kleine Pypjens of Kanullen voor het toe-groeyen-open houdende, vervolgende aldus tot dat de quetsure met een suiver en vast vleesch incarnerende, zyn *Neus* van dag tot dag langer wierd: ik wilde geen opdrogende veltmakende Medicamenten gebruiken, soo lang als ik sag dat met een gewenste uit-

groeying van Vleesch de *Neus* nog in lengte ende fatsoen avanceerden; En aldus heb ik desen *Krygsman* door de *Konst* nog al een tamelyk stompje toegebracht: dervoe-gen dat weinig mismaektheid aan de *Gevel* van dat *Huis* kon werden gesien, en eindelyk zyn *geformeerde nieuwe Neus* met vel overtrokken ende genesen.

XIII.

*Neus zonder
middelschot.*

*Os Palatum.
Os Etmoidem*

My gedenkt ook dat ik over eenige Ja-ren een Soontje van seker Schipper heb genesen, van een diep ingewortelde verrotting, onder of binnen de *Neus*, tus-schen het *Verhemeld-been* des *Monds* en het *Seef-been*, waar in het *middelschot* van de *Neus* al verrot was, vresende voor de ge-heele *Neus* en de bovenste *Lip*, dog die door veel moeiten en yver behoudende, so bleef nogtans na de genezing dit *middel-schot* in de loop, en aldus maar een *Neus-gat* 't welk vry groot en al wat mismaekt stond, over. Dit *Knegjen* heeft t'sedert elders gewoon, dog nu aldus weder tot my gebracht zynde, en het nu tot de Ja-ren van schaamte en kennis komende, heb ik een schurseltje van ligt *Palmenhout* ge-practiseert en aangeraden, het welke lyf-koleurig geverwt. en so geformeert soude zyn, dat het by daag daar in geset, ende by nacht daar uit genomen kon worden; dat aldus in zyn *Kintsheid* niet konde ge-schien, dog nu, sonder vrees van onge-val,

val, aan hem kon worden gerecommandeert.

XIV.

Het kan ook gebeuren dat een gedeelte Als de Neus door geklooft is. van de *Neus* word doorgesneden of doorgeklooft, en egter aan 't overig deel nog vast hangt, by dese gelegenheid, sal myns oordeels, indien de Hegt-Plaasters niet fuffisant genoeg zyn, een nette heginge met een krom Naaldekken (het *Kraak been* vermydende) door de *Huid* met nuttigheid kunnen geschien, en voorts de genesinge konstelyk worden bevylygt.

XV.

Evenwel is de heginge met de Naald De Naald-heginge gebruykt men niet als hegt-plaasters d'aantyming kunnen volvoeren. te misprysen, wanneer de gesneede ofte gekloofde *Wonde* van minder aangelegentheid zynde, de aan-lyminge door Hegt-Plaasters kan worden volvoerd; dewyl de Naald-heginge ligtelyk oorzaak tot een wanschapen genesinge sal verschaffen.

XVI.

Voorts kunnen de *wonden der Neus* ook Wat gedaan moet zyn als ook het Neus-been gequetst is. nog met of sonder *Been-breuk* zyn: van de *Been-breuk* sullen wy nu niet spreken, alleenlyk dit aanmerkende, dat by dese gelegenheid, als de *wonde* door het *Gebeente* gaat, van binnen bequame *Pypjens*

van *Silver*, of ook van andere stoffe gemaakt, ter uittogt voor de *Materie*, *ademhaling* en steun voor 't inwykend *Gebeente* kunnen werden gepraetiseert; welke *Pypjens* niet al te lang nog steekende moeten zyn, om geen *sniesinge*, *pyn*, op *swelling* en diergelyke toevallen en swarigheden te verwekken.

*Besorging der
Neus gaten.*

XVII.

Men kan ook een aglutinerend of t'zamen-heelend, en matelyk opdrogend *medicament* van binnen tegens de *wonde* der *Neus* aanbrengen, 't sy door *opsnuiving*, *inspuiting*, 't *Penseel* of iet anders, of dat ik voor 't best houw, met sulcx buiten om 't *Pypjen* (dat met een fyn doekxken bekleet kan zyn) aan te stryken, vermyden- de alles wat scharp, wat heet ende bytende sy, om insgelykx geen *sniesing* of ander ongeval te verwekken.

XVIII.

*Als ook het
Verband.*

Van buiten salmen *Compresjens* die klein en wat dikjens zyn, en in kas van *beenbreuk* ook kleine *spalkjens* tegen de *Neus* aanvoegen, sulcx de holte tusschen de *Neus* en *Kaken* vervuld mag zyn: Vorders een ofte meer kleine *Bandekens* gebruikende, die voor de *Neusgaten* kleine *Lugt-gaatjens*, en voor de *Oogen* wat uitgesneden, en wederzyds aan de *Slaapmuts* of aan de band
om

om de Kin moeten vaff gemaakt zyn, en wyders in alles de naarftigheid ter geneefing fōdanig betragt, als yder *Chirurgyn* ontrent zyn handeling fal bevinden te behooren.

XIX.

De groote Wonde der *Lippen* die door geklooft of door gefneeden zyn, kunnen doorgaans (gelyk in de *Neus*) ook fo wel niet worden aan een geneeften, of eenig *lykteeken* blyft over; dog men fal die fo konftig wederom t'famen hegten als doehelyk fy: de Naalde wat diep doorftee-kende, ende de Knoopjens vry digt tot malkander aanhalende, ook de hegtingen, foo het den *Chirurgyn* word toegelaten, vermenigvuldigen, daar het de nood gebied, en den Patient (fo veel mogelyk) het lachen, kryten, fchreeuwen, geeuwen en gapen tragten te beletten; opdat niet alles wederom los springt en uitscheurt, die wyders met klevende en aanlymende plaai-fters, en voorts met bequame *Compreffen* en *Ligaturen* fōdanig bevestigende, als de gelegentheid van de Wonde fal komen te vereiffchen.

*De gekloofde
Wonden der
Lippen
t'famen te heg-
ten.*

XX.

De vorder geneefing gefchied wel door-
gaans 't gelukkigft, door *Medicamenten*
die wat balzamyk zynde, alleen maar de
spoe-

Ende geneefing.

spoedigste t'samen-heeling bevorderen, en die al mede uit de *Cera*, *Olei Hiperic. Gum. Elemni*, *Theribinthi. Ven.*, *Bals. Copairv.*, *Mastic. Oliban. Thuris* en diergelyke moeten bestaan, het selve vet of mager na dat vereist word, op kleine wiekjens gesmeert, en met wel-kleevende *Diapalm* of andere *Plaasters* kan worden besorgt; ja met de simpele *Diapalm* plaaster word menigen versche wonde so in of ontrent de *Lippen*, als ook in de andere deelen des *Aangesigts* t'saam gevoegt, en niet alleen sonder de *Naald* te gebruiken, wederom aangelymt, maar ook (gelyk yder d'ervarentheid leert) voorspoedig en wel genesen.

X X I.

*Wonde der
Tonge.*

De *Tong* word niet alleen door een nitterlyk Instrument, maar selfs ook door de *Tanden* meermaals gequetst, voornamentlyk in de *Kinderen*, die in het vallen de *Tong* uitsteeken. Al wat van hare *substantie* t'eenemaal afgesneeden is, groeid niet weder aan, een afhankelijk gedeelte moet konstelyk door de *Naalde* (soo nog maar eenige hoop tot geneefing sig op doet) worden gehegt, en wederom t'samen gevoegt. De hegtingen worden verdubbeld, wanneer het mogt nodig zyn; dog al wat moejelyk in haar uitvoering, in *Kinderen* ondervonden, en alsdan voorts de geneefing door *Leepel-spys*, weinig spreekens, en 't dikmaals aanstryken van *Roosen-Hoonig*,
of

of een geneefende *Syrop*, al doorgaans
voorspoediglyk volvoerd.

XXII.

Dus ver kortelyk van de gehouwen en
gesneden Wonde des Aangefigts, komen De gestookte
Wonde des
Aangefigts.
nu tot de *wonde* die met een *Mes*, *Priem*,
Steekade of *Degen* mogte gestookten zyn,
die dan in hare verscheidentheid uit de
oorzaak, of door wat *Instrument*, of uit
haar *diepte*, *figuur* en *grootheid*, of na het
deel des *Aangefigts* dat gequetst is, moe-
ten geconfidereerd zyn.

XXIII.

Ten *eersten* uit de *Oorzaak*, namentlyk In hare ver-
scheidensbe-
den aange-
merkt.
of de *steek* maar sagtelyk of middelbaar,
of ook wel met een geweldige *force* is in-
gedrongen, daar uit dan de *diepte*, of ook
wel de *verbreking* en *vermorfeling* van
beenders, of mindere *swarigheden* konnen
worden bekend. Ten *tweeden*, of door wat
Instrumenten, als namentlyk door *Pylen*,
Spietcen, *Lancien*, *Affagayen*, *Spatzen*,
Angels, *Pooken*, *Degens*, *Steekaden*, *Ha-
ken*, *Messen*, *Priemen* enz. Waar van de
Pylen weerhakig, de *Affagayen*, *Spatzen*
en *Angels* fenynig, als ook met af-brekin-
ge van punten enz., ende de andere diep
ingående konnen zyn. Ten *derden*, of door
haar *diepte*, *figuur* en *grootheid*, die ons
het *gefigt* en 't *provet* moet vertoonen.
En

En ten vierden, het deel of deelen des *Aan-gefigts* die gewond zyn, dewelke in hare vericheidetheden ook wyders in alle de bovenstaande saken seer onderscheidentlyk ons voorkomen.

XXIV.

Weerbakige pylen en schigten die in de diepte des Oogs, enz. ingedrongen, beklemt zyn.

Hier was wel een groot *Veld* om in te gaan weiden, dog moeten wy kort zyn, en onse ruime gedagten voornamentlyk in de beseffing van het beschadigent *Werktuig* en boedaugheid van het *gequetste deel* be-
snoeyen. De weerbakige pylen en schigten die tot de partye des *Oogs* zyn ingedrongen, en daar in zyn blyven steeken, maken in *Landen* daar die nog gebruikelyk zyn, den *Meeſter* veel spul; want niet alleen de vernieling des *Oogs*, maar zelfs de naaft aan-gelegene *beenderen* konnen vermorselt, gebrooken, of daar in de *Pyl* sodanig beklemt zyn, dat niet anders dan met een vry groote kragt te gebruiken; en dus met vrees en verwagting van groote *Bloedſtorping* wederom uit getrokken konnen worden:

XXV.

Hoe op de voorſigtigſte wyſe uit te halen.

Indien de Schigt of de *Pyl* dan aldus mogt vast beklemt zyn, ende niet sonder gevaar des levens; ten aansien de punt van het *Yſer* tot in de *Hercens* kan zyn gedrongen, of door de verbreeking der *Beenderen*;

ders, sterkte Bloeding, fwakheid des Lyders enz. kan worden uit-getrokken; en dat men de *dood* onvermydelyk te gemoed fiet, soo fal men geen faken beftaan die onraadfaam zyn; maar ook daar de kragten nog wat beftand zyn, met bekendmaking van het gevaar, het werk verhaaften, en alle devoiren aanwenden om de Pyl, de Schigt of het afgebrooken ftuk Yzer, zoo en hoedanig het wesen mogt, op de voorfigtigfte wys te bekomen, en hier ift nodig van de bequaamfte *Dilatoriums*, *Ravens-bekken*, *uittrekkers* en diergelyke foorten van wel-getande vast-houdende *Werktuigen* en *Tangen*, gelyk ons *Pareus*, *Guellemau*, *Schulietus* en andere in de verſcheidenheid van haar grootte, fatſoen en maakfel verbeelden voorſien te zyn, als ook alvorens van *Bloed-ftempingen*, *Swagtels*, *Compreffen* enz. op dat niet een onverwagte *Bloedſtorting* den *Meeſter* bedriegt: men fal den *Patient* in dat poſtuur ſetten als doen hy de *ſchoot* ontſing, ſteekt nog een ſtuk van de Pyl, Spies of Lancie buiten de *Wonde*, ſo dat men die met de hand kan aanvatten, ſo is die bequaamſt. Men vermyd alle ſterke force, want men ſoekt door een ſagte beweging al wrikkende meer en meer loſſigheid, en dus al ſagtelyk na ſig trekkende, het beſchadigent ende vast-klemmend ſtuk Yzer of wat het dan ſy, met alle voorſigtigheid te bekomen; vermydende alle verder verbreekinge der *Beenders*, en het op-ſcheuren der *Vaten*. enz.

Ook

Ook moet men betragten dat men het sonder de punt af te breeken , geheel uit- haald , of anders staan ook als dan nog meer swarigheden te vresen.

XXVI.

Siet ook hier

van Pareus

en Fabric.

Hildan. Cent.

4. Observat.

1, 2.

Als die ter

ander zyde

van eenig deel

zyn doorge-

drongen, wat

dat men dan

doen sal.

Het kan ook gebeuren dat de punt van een weer-hakige *Spies* of *Lancie* juist niet alleen in het *aangesigt*, maar ook in eenig ander deel des *Lichaams*, tot so verre ter andre zyde is door gepasseert; dat alreeds, of daar een *Wonde* gemaakt, of tegens de *Huid* aan-genaderd, of ook nog dieper schuilende, aldaar de gelegenheid ons mogt noodigen, om van die kant op veiliger wys de uit-halinge te tenteeren, so moet men sig van die *Wonde* of die occasie, die ons aldaar en van die kant voorkomt, bedienen, of die *Wonde* (als 't veilig geschien kan) grooter maken: of ook aldaar nog geen opening synde, ende nogtans het stuk *Yfer* onder de *Vingers* gevoelende, van de andere kant, so daar nog een stuk van het *Houd*, van de *Pyl* of *Lancie* uitsteekt, voortgeset synde, d'uitpuling bevordere, daar op d'insnydinge doen, en sodanig als 't hoord, op de veiligste wys de weerhakige *Pyl* of *Schigt*, of wat en hoedanig het wesen mogt, trachten uit te halen: veel liever, als dat men het selve wederom uit de ingeboorde *Wonde* met prykel van nieuwe opscheuringe der *Bloed-vaten*, *Senuen*, *Peesen*, *Vliesen*, enz.

enz. te rug; en dus met een grooter geweld soude pogen uit te trekken: raadfamer keurende het rond, stukjen Houds dat nog aan de *Pyl* of *Schigt* vast mogt zyn, met het weerhakige stuk *Yfer* ter gemaakte *wonde* voorts uit te halen: als sulcx met een plompe *Domme-kragt* wederom trekkende, de seekere prykeljen van *Bloedstoring* en andere *fware toevallen* ons op den hals te halen.

XXVII.

Bekommerlyk moet men 't ook agten, Siet een dier-
wanneer eenig stuk van het afgebroken *Yfer* gelyk voorryt
of *Staal* van de *Lancie*, *Spies* of *Deegen*, in *Fabris*.
Steekaad enz: diep in de *wonde* is blyven *Hildanus*
steeken, heeft men daar van geen volko- *Cent. 3. Obs.*
men seekerheid, en twyffelt men; so dient *24.*
(eer dat men iets ter geneefing bevytigt) Als nog iets,
in de diepte
der Wonde
is blyven ste-
wonde gebleven is. Tot dien einde sal men ken.
het *beschadigend werktuig* (als 't te beko-
men is) tragten te sien, om daar uit de
seekerheid en hoedanigheid van het geene
dat afgebroken en binnen de *wonde* geble-
ven is, te kunnen beseffen: voegt daar by
dan ook het *ondersoek* door het *Provet*,
om te weten waar, hoe groot, en hoe-
danig dat sulcx mogt schuilen; settende
tot bereik van uw *oogwit* den *Lyder* als
doen hy de *schoot ontfing*, soekende voorts
wat aldus tegens *natuur* in de *wonde* mogt
steeken, ten spoedigsten door bequame

Q

Kooren-

Kooren-splinter of andere *Tangen*, of ook door kleine *Haakjens* of wat dan voor 't dienstigst gekeurd word, ter *wonde* of door een gemaakte opening, soo dan 't best 't voorspoedigst en veiligst gelchien kan, uit te halen.

XXVIII.

So wann'er
een groote
Bloedstorting
ontstaat, wat
gedaan moet
zyn.

So door het uitrekken van 't gene verhaald is, een sterke *Bloedvloed* ontstond, soo moet men met dienstige *Stupaden* en *Wicken* alvoorens daar toe, na de grootheid of diepte der *wonde* gemaakt, en met de bequaamste *Bloed-stempingen*, die niet bytende nog weg-etende, maar seker en sagtelyk stoppen, de *Bloedvloed* bedwingen, komt die uit de diepte, soo mag de *wonde* wel matelyk opgevult worden, op dat de *Bloed stoppende middelen* teegens de op-gescheurde *Bloed-vaten* aan-komende, mogen doen stremmen en sluiten daar, en also het behoord, en vreeft men de *wicken* (dus ver ingebracht) niet weder te fullen bekomen, so moeten die ook alvoorens, eer dat men het werk aanvangt, met dra-den, om daar by wederom uit te halen, besorgt zyn, de sagte en geensints bytende *Bloedstempende middelen* zyn, (gelyk wy behoren te weten) de *Bolus Armeni*, *Sanguis Dracones*, *Terra Sigillata*, *Lignum Santalum Rubrum*, *Farina Volatilis*, *Thus*, *Olibanum*, *Sarcocolla*, *Mastice*, *Album Ovi* enz. als ook de *Bovist* en diergelyke, waar mede

mede (en geenfints met pyn-verwekkende, fcherpe, *Corrofive* ende *Korft-brandende Medicamenten*) dat wy de fwaarste *bloedftortingen* in *Ostindien* hebben gestemp; van welkers *Poeders* dat wy in onse Oorlogstogten ons maakten voorften te zyn, om die, daar het noodig was, aanstonds te kunnen gebruiken.

XXIX.

Na de weg-ruiming der boven verhaalde *tegens-naturelyke saken* en 't stempen des *bloeds*, moet voorts de gekneusde *wonde* van al haar *gepletterde deeltjens* en geklonterde *voeten* ontlaf en gezuivert zyn, waar toe dat de *Medicamenten* zuiverende en etter-makende dienen te wesen: de zuiverende moeten niet fcherp nog bytende tegens de naakte *Vliesen* en *Zenuen* (die seer teer gevoelyk zyn) nog ook wat *Oliagtig*, *Balfem-agtig* en *veris*, tegens de *Beenderen* werden gebruikt; of de eerste sullen *fcherpe pyn*, *ontsteeking* en *fware toevallen*, ende de andere een *verrottinge* in het *gebeenze* konnen verwekken. Ook moet geen geklonterde *stoffe des Bloeds*, of war in de diepte der *wonde* gestreint, *verfurd*, en *vergooid* nog *schuilen* mogt, met het buitenste t'saam te genesen, daar in gelaten worden, of eerlang sullen *fware toevallen* van *heevige pyn*, *ontsteeking*, *opswelling*, *fwearingen*, *koortfen enz.* den al te voorbarigen *Meester*, en ook den *Patient* bedriegen.

XXX.

Vorder betrag-
zings tot de
genesinge.

So dan de grootheid of diepte der *Wonde* (het sy in de *Oogen* of elders. de genesing bekommerlyk maakt, so moet onder een voorfichtigen handel en wyse voorfegging het werk daar henen bestierd zyn, dat men de gepletterde stoffe tot *Etter*, en door die *Etter* dragt tot afscheiding van 't goedel, en tot ontlasting van al wat onnut is, bevytigt, dat men de t'eenemaal losse splinters der *Beenders* uit-neemt, dat men de rest voor de *Logt* en vette-*Medicamenten* bewaard, dat men daar het *gebeente* bloot leid, bequame *Been-poeders*, droge *Wieken*, of isser *Corruptie*, dat men die in een suiverend *Lavement* gedoopt, daar tegens gebruikt, dat men de vleeschagtige of ook andere sagt teer-gevoelyke deelen met het *Balsum Copaiva*, of daar by wat *Gum. Elemni* vermengelt sy, of met een bequaam *Digestyf* (de welke divers gemaakt kunnen worden) besorgt, dat men de *Wonde* daar niet meer is uitte halen, voor al niet met te veel *Wieken* opvuld en vol propt; maar dat men als dan voorts ruimte tot de *Vleesch-groeying*, en doortogt tot losing des *Etters* besorgt, en daarom de *Wieken* niet verder nog dieper als noodig is, inbrengt: dat men wyders bequame *Defensiven*, *Compressen* en *Ligaturen*, na dat dan de plaats, de diepte en grootheid der *Wonde* vereyffchen sal, gebruikt:

bruikt : dat men de *Wonde* verschoont en op zyn tyd verbind , als ook , indien (bysonderlyk het *Oog*) met haar *Vliesen* beschadigt inogt zyn , dat men als dan in de plaats van vette *Medicamenten* , soodanige *Waters* gebruikt , als haast , daar 't behoort , den *Leerling* voor gediend siaan te werden.

XXXI.

Niet so veel de *weerbakige Pylen* , *Spie-^{Gestoken}* *Wonden door* *cen* en *Lancien* , als wel de *senynige Spat-^{senynig Wa-}* *ten* . *Affagayen* , *Schigten* , *Buik-Scheen-^{pen-tuig in}* en *Voet-angels* der *Indianen* van d'Oosterse *deelen* van *Asia* , der *Eilanden* van *Goram* , *Ceram* , *Celebes* , enz. gaven ons in die *Oor-^{Oostindien.}* *loogstogten* werk en hand-gebaar , om ons *Volk* (dusdanig gequetst) op 't spoedigst te redder ; want veel gequetste kregen wy door dit *Wapen-tuig* , diens punten *subtyl* , en het meerendeel in plaats van *Ijer* of *Staal* , van scherp gesnede *Bamboes* , een weinig gebrand ; en voortis met een boos vergift bestreeken , so loofelyk toegesteld waren , dat der selver ligt af brekende punten in de *Wonde* blyvende steken , wel haast veel *sware toevallen* van hevige *pyn* , *toefuiging* , *ontsteeking* , *opswelling* , *versterking* , *slawwtens* , *benouwieheid* , *beswyming* enz. verwekten : dog onder alle dit boos *Geweer* , geruigden ons *Volk* de *senynige Spatten* der *Makassaren* meest uit te muntten , malkander wysmakende , dat alle die daar van wierden gequetst , of een gedeel-

te van haar eigen drek moesten nuttigen , of binnen korten tyd , door het Menfch-verftindend *vergife* , ellendig omkoomen. Sulx als wy op de Koninklyke Hoofd-Stad *Makaffer* onfe eerste *Oorlogsfurie* fouden aanvangen , malkander fo vast inboefemende , dat by na geen tegentpreken fo kragtig was tot haar verfeekering , dat wy feer goede remedien hadden om haar fonder fulkx op veiliger wys te genefen.

XXXII.

Door goede
middelen her-
feld.

Gelyk als ook in der daad ons gelukten. want niet alleen in de *Oorlogstogten* tegens de wilde en woefte *Volkeren* der verft afgelegen *Eilanden* van *Ooftindien* , d' *Antipoders* of *Teegen-voetige* , ruim 4000. Myl van ons *Vaderland* , met haar vergiftige *Pylen* , *Affagayen* , *Buik-Scheen-* en *Voet-angels* , maar zelfs ook naderhand op *Makaffer* , de *Makaffaren* met haar *fenynige Spatten* , ons *Volk* niet fo veel leed in dusdanige *Wonden* toebagten . of onfe goede hulp-middelen vaardig gebruikt , waren magtig , om onder den zeegen des *Alderhoogften* het quaad te redden , en yder voorpoedig in zyne gefondheid te herftellen.

XXXIII.

En op veel
wyfe voor-
spoedig gene-
fen.

Want of fchoon dese vergiftigde *Pylen* en *Affagayen* door d' *Indianen* de onfe in 't *Lyf* gefchooten , doorgaans haar *vergiftig-*
de

varelyk moeten geagt zyn, dewyl het *vergif* feer gefwind tot in het omlopende *Bloet* en de *Geesten* indringt, veroorzakende door de vehemente *bitte* en *droogte* van dit *fenyn*, een geweldige brand: de *Makafaren* legt men dat zelfs geen nader hulp-middel, als het eten van *Menschen-drek*, en weten, om fo door die groote af-keerigheid (ten hoogsten walchlyk zynde) aan 't braken te geraken; nogtans getuigt men, dat sommige (niet tegenstaande het gebruik van sulck een vuile remedie, evenwel zelfs in weinigen uren, soude gestorven zyn) dog of nu 't *vergif*, als wy *Makaffer* bestormden, in onse gequetste fo kragtig niet is geweest, of dat door strakx aangewende hulp-middelen 't quaad is verydelt geworden, kan ik niet seggen: immers daar is, myns wens, niet een van ons Volk, die doormaals met *Spatten* gequetst geweest zyn, van zyn quaal gestorven.

XXXV.

*Geslooken
Wonden door
ander bescha-
digent werk-
tuig veroor-
saakt.*

Meer sullen wy voor tegenwoordig van de *fenynige Wonden* niet seggen, om dat tot hun veelderlei soorten een aparte verhandeling dient: dus komen wy tot de *Wonden* die door *Pooken*, *Deegens*, *Steekanden*, *Messen*, *Priemen*, *Haken* en *Scharen*, en dat bysonderlyk in het *Aangesigt*, mogten veroorzaakt zyn, en die haar *steeken* diep innewaarts zyn gedrongen, en daar ook de punt van het quetsend *Instrument*

af

af-breekende, vry diep, en fomwyl in of tuffchen de *Beenderen* in getlooten, kan binnen gebleeven fyn, verfchaffende aan den *Patient* geen kleine pyn, en gevolg van fware *toevallen*, en voor den *Meester* geen kleine bekommernis, om dat geene, 't welk met een geweldige fury is in geflooten, te vatten en wederom uit te krygen; want alle fodanige *Wonden* doorgaans genegen fyn, yaardig toe te fuigen, en als dan door het prangen en fteeken van 't quetfend *werktuig*, het opswellen der befchadigde *deelen*, en onthoudinge der gekneusde verfcherpte vogten, fware *toevallen* te verwekken. By defe gelegenheid fal men (fo boven getoond is) alles toebrengen, wat tot opening van de *Wonde* en weder-kryging van 't geen de genesing belet, kan worden gepraktifeert, ook daar het de nood vereift en het gefchien kan, de *Wonde* grooter opfnyden; immers in 't minfte niets ter genesing bevordere, voor en al-eer men alles wat tegens *Natuur* in de *Wonde* mogt fchuilen, bekomen heeft.

XXXVI.

Andersints fal het al doorgaans niet fo noodfakelyk fyn, de gefteken *Wonden* des *Aangefigts* door Turonnen of fteekwieken, of door gedroogde Wieken van Spongien, of wat men dan neemt, te verwyderen, de grond te bereiken, of ook lang open te houden, om foo quansuis de genesing

Hoe dat dudanige Wonden voorts dienen gehandeld.

voorsigtiglyk te voltrekken, ten ware dat nog eenige stukjens van het *gebeente* wierden verwacht; maar sulcx niet apparent zynde, so salmen alles tot de geneefing bevorderen, vermydende lange Turonnen, want maer alleen het buitenste deel van de *Wonde* so lang dienftig is, open houdende, sal de *Wonde* geensints te vroeg sluiten, ook daar op gedenkende, dat de *Wonde* die door de Wang tot in de *Mond*, of tot in het *opper- of onderste Kaakbeen* syn ingedrongen, wel somwyl een *Fistelzje* komen naar te laten, en daarom ontrent de geneefing, het onmatig gebruik der *steekwieken* voorsigtiglyk dient vermyd, te meer, om dat men geen merkelyke *Lit-teekens*, die anders te ligter veroorzaakt worden, sal tragten na te laten.

XXXVII.

*Geschooten
Wonden des
Aangefigts.
Hare verdee-
linge.*

De *geschooten Wonde* des *Aangefigts* komen ons ook verscheidentlyk voor, dog die nochtans in dese drierley soorten kunnen worden verdeelt: namentlyk of daar een gedeelte van de *Oogen*, de *Ooren*, de *Neus*. *Mond* of *Kaken* worden vernield: Ten tweeden, of daar een *Koegel* door heenen passeert, ten derden, of in blyft sitten.

XXXVIII.

*Als eenig ge-
deelte van't
Aangefigt*

Daar een gedeelte van 't *Aangefigt* in de loop geraakt sy, daar moet men terstond
de

de t'eenemaal losse *Fragmenten* of *Splinteren* der *Beenders* uitnemen, die nog eenige, ja zelfs kleine vastigheid ofte vereeniging hebben, en uit haar plaats gedreven zyn, als ook de nederhangende verscheurde lappen en *Labien* van de *Wonde*, so gevoeglyk wederom t'samen en tot makenderen brengen, als dan noodzakelyk word gekeurd, en wyders de *Ceur* met bequame *digestiven*, (die het gepletterde tot *Materie* doen versmelten, of haast doen scheiden, en daar by zuiverende ende vleesch-groeyende zyn; ook daar op agt nemende dat men niet eerder verdroogende ofte *Vel-makende Medicamenten* gebruikt, voor dat de vermindering van de *substantie* der partye, so veel als doene-lyk is geweest, verbeterd mag zyn, als wanneer men de vorder geneesing voorts konstiglyk sal voltoeyen.

XXXIX.

Dog is de *Kogel* door beide de *Wangen*; Als de Kogel door de Wangen, of Kaak-beenders gepasseert is. en de *Kaken* of elders door gepasseerd; en vind men wederzijds in de *Mond* een in- of doorgaande quetsure, met quetsinge van de *Kaak-beenders* of die van 't Verhemeld, enz. so sal men (na dat men de t'eenemaal losse *Beenderkens* uitgeligt heeft, de gequetsste deelen des *Monts* met zuiverende ende geneesende *Mond-waters* en *Syroopen* na de konst pogen te handelen, en het uitterlyke insgelykx met geen lange *Turonnen* of

of steek-wieken open houden, en moeyelyk vallen; maar de geneſing ſo veilig en kort als doenelyk zy, bevlytigen

XL.

Een aanmer-
kenswaardig
voorval van
een ſchoot in
het oog, enz.

Uit meer andere ſal ik hier twee *exempels* van de aanmerkens-waardigſte geſchote *Wonde* des Aangeſigts, die my zyn voor gekomen, verkieſen, als wy met onſe Werken, Bataryen, Loop-graven, enz. in de belegering van het ſterke *Craganor* in *Ooftindien*, tot dicht onder de Muren en Wallen der *Portugeeſen* ons vonden geadvanceert, ſo dat men elkanderen van naby kon treffen, beſtond een van onſe Soldaten van uit de Loop graaf op zyn *Vyand*, en die op hem van de Wal met het Muſchet op malkander gelykkelyk te mikken en los te branden: Of nu onſen *edelmoedigen Batavier* zyn *Vyand* raakten en trof, en wiſt men niet, maar hy ons toe-gebragt zynde, was dus beſchadigt.

De Muſchers-Kogel (bevond ik) dat in den grooten hoek van het rechter *Oog*, by de *Neus* was ingegaan, en innewaard door het *Os Etmoidum* of *Seef-been* paſſeerende, tot het ſlinker *Oog*, dicht by het *Os Jugale* of *Juk-been* weder uitgevlogen, met vermorfeling van het gansche opper-gedeelte des *Seef-beens*, quetting van 1. *Wigge-been*, vernielinge van den 2. *Baldes Oogs* met alle des ſelfs *Vlieſen*, *Sennuen*, *Spieren* enz. eenige ſtenters van de 3. *Geſigt-zenne*, met

1. *Os Sphenoidum*
2. *Bulbus*.
3. *Nervi Optici*.

met een gedeelte van 't onderfte 4 *Oog ſcheel* ^{4. Palpebra} hingen verplettert, en t'eenemaal van malkander verſcheurt en by de Wang neder. Den *Patient* was (om met de Outhed te ſpreken) wat *Phlegmatyk*, namentlyk, kout en vogtig, en omtrent 45 Jaren oud.

Hy onder myn handen en optigt gera- kende, ſo heb ik terſtond het verſtorven *Oog* met alle des ſelfs byhangende ſtenters, met een ſeer ſcherp-ſnydende Schaar voor 't meerendeel weg genomen, eenige *Frag- menten* van 't *Seef-been*, als ook 2 a 3 klei- ne ſtukjens van 't *Wigge been* nederwaarts ſteekende, met de Koorentang uitgenoo- men, 't vermorfeld, ontreddert en bloot *Gebeente* met *Wiekjens* uit ſagt 5. *Catoen-* ^{5. Carpe} *Plukſel* beſorgt, de onderfte nederwaarts hangende deelen des *Oog ſcheels* wederom opwaarts en tot haar plaatſe gebragt; voorts alles met langwerpige *Wieken* met het vol- gend digeſtyf beſmeert ſynde, bedekt.

R. Cerae Citrinae. ℥ij.

Theribinthinae Veneti. ℥vj.

Gummi Elemni. ℥iv.

Olei Hipericum. ℥iv.

Pulvis Maſtichee Myrrh. an. ℥ijß

Olibanum.

Sarcocolla. ana. ℥jß.

Radices Aristolochiae Rotundae. ℥j.

Iridis Florentinae. ℥ij.

F. Digestivum.

En

6. *Compressen.*

En wyders met de *Plaafter* van *Vigo* dese en ook d'omlegginge deelen beschermt, kleine 6. *Drakdoekjens* tegens het nedersakken des onderste *Oog scheels* en de *Materie*, en also met een sagt *Verband*, hem na de gelegenheid des *Aangefijts* sijn quetsure verbonden.

7. *Res non Naturalis.*

Voorts heb ik hem (gelyk wy aan het meerendeel onser *Gequette*, tot weering van alle toevallen, met goed succes deden) een kleine *aderlating* gedaan, en wyders op de van ouds so genaamde 7. *niet naturelyke* dingen, een noodig regard genomen.

Het rechter *Oog* (dat al wat raars was) was onbeschadigt, des anderen daags het *Verband* los makende, vernam ik 't beginsel van goede *Materie*, die haast toenam, de nog uithangende takjens van de vermorfelde *Gesigt-zenne*, en die van het roerend paar begonden haast swart, en tot scheidinge haar te verwoegen; 't *Verband* heb ik dagelykx op de voorige wyse vervolgt, als dat ik een *Been poederijse* van *Myrrhe*, met een weinig *Mastix* en *Ireas* vermengelt, tegens de naakte *Beenders* gebruikte, brengende de voorheen omgewelfde *Oog scheel* door matelyk binden; opschorting, enz, nu meer en meer in sijn plaats: Verbiedende hem wel scherp niet in de open lugt te komen, maar sig, daar 't wesen kon, in 't *Hospitaal* te blyven, om dat de *klem* (waar van hier na breeder) den gequetsten in die *heete Landen* als dan seer ligtelyk overkomt ende wegrukt.

Ik

Ik kreeg hem in 't kort tot fo verre gevordert, dat alle de losse 8. *Been-splinters* & *Fragmenta* en stukjens van 't *Seef-been* en die van het *Wigge-been*, los, afgescheiden, en uitgeligt waren; de grond met een 9. *Callus* 9. *Weer.* begon te begroeyen, de holte des *Oogs* met goed *Vleesch* meest vervuld, de gepletterde over-blyffels der *Vliesen* en *Zenuen* van haar beginsels gesepareert en uitgeworpen, de onderste *Oog scheel* was door het behulp der ondersteunende *Compres* tot haar plaats gebragt, en wierd vorder een goede gewenste genefing rondom langs de *Labien* te gemoet gesien, sonder eenige *Koorts* of *toevallen* te hebben ontmoet, als wanneer ik hem en meer andere, aan een braaf *Chirurgyn* genootsaakt wierd over te doen, dewyle wy, om ons *Leger* te volgen, schielyk moesten vertrekken.

XLI.

Nogh een *Soldaat* bevond ik door een *Musschets* koegel op volgende wyse getroffen te syn. En van een geschote Wonde in 't Aangefigt.

De *Koegel* was ter regter syde een weinig boven de *Opper-Lip*, digt onder de *Neus* in-gevloogen, passeerende door het 1 bovenste *Kaak been*, 2 *Verhemeld been*, en aldus weder door het selfde *Kaak-been* ter linker syde van 't *Aangefigt*, daar die een weinig beneden het 3 *Juk-been* was uitgevloogen, met geen kleine vermorseling van de genoemde *Beenders*, en verscheuringe van *Senuen*, *Vliesen*, *Bloedvaten* enz. De

1. *Maxille superior.*2. *Os Palatum.*3. *Os Jugale.*

De t'eenemaal losse stukken der *Beenders*, die een seer scherp-steekende *pyne* verwekten. heb ik (so veel my doenelyk was) met de Kooren-tang datelyk uitgenomen; veel andere syn ook na dese gevolgt. Voorts alles wat nog de aangroei beloofde, ter plaatse daar 't hoorde, gevoegt: schievelende met myn duimen en vingers de gebrokene *Beenders*, so bequaam als ik konde, wederom in haar plaats. De in- en veel wyder uitgang der twee *Wonden* heb ik met matelyke dikke, dog korte steek-wieken, en met ons ordonaar *Digestyf* bestreeken, besorgt, en gesogt open te houden, tot dat het gepletterde door den *Etter* ontlait, de niet aanlymende stukjens *Beens* uitgelost, en alle de holtens met *vleesch* en een *Callus* begroeid soude syn.

In de *Mond* heb ik *Mond-waters* van het *Decoctum Hordei* met *Mel Rosarum* vermenigelt, geordoneert, als ook *Syroopjens* en *Quasjens*, om dikmaals daar mede te stryken, en uitterlyk het *Aangesigt* met de *bescherm plaaster* van *Vigo* en goede *Compressjens* en *binding* dagelyx tweemaal besorgt.

En dus vervolgt tot dat de veelheid en ongetempertheid van de *Materie* in de grote *Wonden* my porde, om dees *Inspuitinge* te gebruiken.

℞. Pulvis Myrrhæ. ʒj.

Aristolochie Rotunde.

Iridis Florentinae. an. ʒʒ.

Spiritus Vini. ℥. s.

M. F. Injectio.

Waar

Waar mede voort alles te regte quam, de *Been-splintertzen* scheiden voorspoedig, waar op de sluiting der *Wonde* in het Verheemelte des *Monds*, en die by de *Neus* haast volgde: de bovenste *Wonde* was ik genoodsaakt langst open te houden, om nog eenige stukjens *Beens* een ruimer uittogt als die de *Natuur* anders maakt, te geven; waar op door den seegen des *Alderhoogsten*, de gewenste geneefing voorspoediglyk is gevolgt.

XLII.

Dog als de *Koegel* in het gequetste deel Als de Koegel verblyft, so sal men met alle naarstigheit gel in het ge- en vlyd die soeken naar te spuren en uit quetste deel te halen, even soo van het tegen-naturelykx in de *wonde* geleerd is: en sitse tusschen de *Spiere*n des *wangs* besloten, door de alreeds gemaakte *Opening* of *Quetsure* binnens *Monds* tragten uit te ligten, of anders wanneer dit niet en kan zyn, en dat hy van buiten maat teegens de *Huid* mogt sitten, dan sal men door een behendige snede de *Koegel* uitligten, en voorts de geneefing behoorlyk voltrekken.

Onlangs een *verloofde Jonge Dokter* visiterende, vond ik in 't *slinker Slaap* des *Hoofds* de *Koegel*, door een *Pistool-schoot* (uit alwaardigheid) ingevloogen, en nergens d'uittogt, het *Provet* in de *Wonde* gebragt, schoot sonder hapering tot aan de regter sijde des inwendigen *Hoofspans* in,

R

daar

daar de *Koegel* gestuit, en (so ik geloofde) in 't *Brein* was gedompelt gebleven, sy was van dese *rampzalige schoot* opstaande voet neder gestort, en sonder een woord meer te spreken, in een klein oogenblik tyds gesneuvelt.

Nog heb ik onlangs een *Knegtjen* van 3 Jaren oud, ook uit alwaardigheid, door een *Jongen* met een *Pistooltjen*, geschooten, met een klein quetsuurtje dicht onder de *Neus* getroffen gevonden: ik vond door 't *Provet*, na wat soekens, een klein stukje *Loot* als een geknauwt *Koegeltjen*, van groote als een gemenen *Erwete*, met puntige scherpe kantjen, diep innewaarts tusschen de *Neus* en het opperste *Kaak-been* geschokt, na uitwaarts kon ik het niet sonder *snydinge* bekomen, dies maakte ik in de *Mond* na om hoog, daar het school, een klein sneedje, opwaarts, daar ik het aantrof, en uithaalde, waar op de *genesinge* haast volbragt was.

XLIII

De gebeten
gekneusde, en
gepletterde
wonden moe-
ken tot Eiter
gebragt wor-
den.

Van de gebeten ende gekrabbelde, als ook gekneusde *Wonde* des *Aangesichts*, sulden wy anders niet seggen, als dat de eerste die door een quadaardig speeksel, of wat die quetsuren quadaardigheid in de *genesing* verschafft, en ons mogten quellen, niet haastiglyk toegenesen, maar tot *Eiter* moeten gebragt zyn, tot dat alle quadaardige of ook fenynige stoffe geëvacueert

zy. De beten van *dulle Menschen, Honden, katten, enz.* verdienen een verhandeling op sig zelfs: voorts moeten alle *gekneusde Wonden* (so als voormaals getoond is) worden gehandeld, diens geneefing om trent op de selve wys, als die gefchoten zyn, dienen bevylytig.

XLIV.

Dit nog andermaal en tot een toemaat seggende, dat alle bittere Medicamenten, als *Aloë, Alsem* en diergelyke in de *quetfure des Monds* voorfigtiglyk dienen vermyd, op dat men met geen vrugteloofe moeyelykheid, en onnodige bitterheid, de bitterheid 'des lydens in den *Patient* vermenigvuldige.

De bittere Medicamenten moeten in de quetsure des Monds vermyd zyn.

XLV.

Voorts moet by den *Chirurgyn* nauwkeuriglyk agt genomen worden, op de van ouds so genaamde *res niet naturelyke dingen*; mitsgaders op de aankleving van dien, opmerking nemende op den geheelen toestand van den *Patient*, ende in alles de zaken sodanig bestierende, dat in dese, als ook in andere voorvallen, de geneefing, (so veel doenelyk) mogte gelukken, tot prys en eere des *Alderbongsten*, herstellinge van de *Lyders*, en yders heil, het welk ik yder *Konst-gemoot* hertelyk ben toewenshende.

r. Res niet Naturalis.

III. Verhandeling

Van de

WONDEN DES HALS.

Waar in de gewigtigste faken en voorvallen, dies aangaande, kortelyk worden verтоond, en met verscheide voorvallen bevestigd.

I.

Vordeelinge van de Wonden des Hals. **D**E wonden des Hals komen ons of simpel en sonder gevaar, ofte ook wel gecomponeert, gevaarlyk en doodelyk voor te vallen.

II.

Simpel.

De simpele wonden alhier en ook elders in andere deelen des lichaams, zyn zulke, die maar alleen de Huid en buitenste deelen getroffen hebben, en sonder gevaar en verkorting des levens gevoegelyk kunnen genezen worden.

III.

Gecomponeerde.

De gecomponeerde wonden des Hals die gevaarlyk, doodelyk, of ten minsten bekom-

kommerlyk zyn, zyn die van de *Stroote*, *Longe-pyp*, *Keel*, *Slag-aderen*, *Aderen*, *wervel-beenderen*, des *Mergs*, der *Senzuen* enz.

IV.

De wonden des Hals die geen deelen van *Simpele Wonden des Hals die de begringge vereiffchen.* aangelegenheid hebben getroffen, treffen ook geen bekommernis in het *Brein* van den *Meester*; alleenlyk fynder meermaals (indien de wonde wat resolut en overdwars is gesneden, een of meer *begtingen* met de Naald van noden) die dan den handigen *Chirurgyn* so net en behendiglyk doen sal, als 't Werk vereit; en wy in een *Hoofdstuk* appart, van de soorten van *begtingen* wat omstandiger sullen vertoonen.

V.

Dog behalvens dese *Naald-begting* moeten ook de *Hegt-plaasters* tot ondersteuninge (dewyle dit eene der meest bewegende deelen des *Lichaams* is) werden geapplit ceert, de wonde met platte *Wieken*, men *Digestyf* en een *Defensyf* bedekt, en den Hals wyders met een aanhoudende band *Retentive Ligatuur.* of losse omwindinge syn besorgt; tot dat een velmakende *Plaaster* de *Cuere* veltrekt.

VI.

Het (a) *Strotten-hoofst* en de (b) *Stroote*, logt *Strottenbeefis en Stroote.* of *Long-pyp*, kunnen door *snyding*, door *(a) Larynx- (b) Aspera* steekende *Instrumenten* en *Kogels*, voornamelyk worden getroffen, en dese *Verwonden* *Arteria.*

wondingen vallen swaar en bekommerlyk so te behandelen, dat dog den *Meeſter* in ſyn konſt-oeffening prys, en geen ſchande behaald; immers al zyn de groote *bloed-*
 (c) *Aſoph-* *waten* nog (c) *Keel* niet gequetſt, ſoo moet
 248. *gus.* nochtans deſe *wonde* gevarelyk, en ook meermaals abſoluit doodelyk zynde, ook ſulckx tydelyk aan die dien het raakt, dus aangedient en bekend gemaakt worden.

VII.

Teekens van de Wonde des Strottenhoofds De Teikens ſyn meeft openbaar, en worden ons door het geſigt verſtoont: gaat de *wonde* door 't *Strotten-hoofd*, ſo volgt verlies van *Stem*, en tot in diens holligheid, uittogt des *Logts*, enz.

VIII.

En der Stroto. In een gequetſte *Stroote* blaafſt den *adem* ter *wonde* uit, met een uitpruiſinge van *bloed*, *vogt* en *ſchuim*, den *Patient* word gedurig tot hoelten bewaegt, met een py-pent geluid, verlies van *spraak*, dog niet altyd: voorts wyſt ons 't geſigt de plaats, de grootheid en vorder hoedanigheid van de *wonde*.

IX.

Petrus Pi-greus Libr. 4. Cap. 12. Den wel goeffende *Petrus Pigreus*, *Chirurgyn* des *Konings van Vrankryk*, getuigt van een gewonde door *Strot* en *Keel*, die, fo

so wanneer 't Hoofd maar een weinig wierd opgeheven, so vloog de Logt uit de wonde, ende was t'eenemaal *stom*, dog met het Hoofd wat nederwaarts bukkende, kost hy spreken. Ook vloeide de genuttigde Melk ter wonde wederom uit, dog dien hy, agter over leggende, tot syn voedsel behield, so dat hy voorspoediglyk wierd genesen.

*Exempel uit
Pigrens.*

X.

Als de Strot en de Keel gesamentlyk door-gesneden en t'eenemaal afgeveegt zyn, so volgt terstond verlies van spraak: den Patient kan niets nuttigen, *sterft*. Dog dat de sulke na de toehegtinge der Strot-wonde nog spreekende voor hun dood zyn geworden, getuigt *Pareus Libr. 10. Cap. 31.*

Vit Pareus.

*Pareus Libr.
10. Cap. 31.*

XI.

Ja selfs so maar alleen de Strot of Longe mogte gewond zyn, soo sal ook die quetsing al doorgaans doodelyk worden gevonden; insonderheid daar die overdwars, en door de Kraak beenige Ringen is gedrongen: want sekerlyk haar geneesinge gelukt maar heel selden, en moet als wat raars worden aangemerkt, om dat dese *nobele doorpassage des adems* door 't swelgen, hoesten enz. geduuriglyk word beweegt, en dat ook door de minste quetsste *bloed-vaten* het Bloed seer ligtelyk tot

*De wonde der
Strote veel-
tyts doodelyk
ende waerom.*

in de *Longe-pyp* nederwaarts vloeyende, *verstikking*, *verrotting*, of immers ten minsten een gedurigen *hoest*, *benouwdede adembaling* enz. veroorzaakt; als ook om dat de *Stroote* meest *Kraak-beenig* en *Vliefig*, en in haar *Kraak-beenige Ringen* synde gewond, beswarelyk tot de geneesing kan worden gebragt.

XII.

Hoe meer in de laagte hoe grooter gevaar En geschied ook de *wonde* wat laag nederwaarts in de *Stroote*, so dat het uitvloeyende *bloed* tot in de *holligheid* van de *Borst* neder stort, so is den *Patient* al doorgaans genoegzaam *gekeeld* en om *bals*, eer dat den *Meeſter* het eerste *Verband* behoorlyk heeft voltrokken.

XIII.

De Wonde des Strottenhoofſts baard ligtelyk ſtomheid. (d) Nervus Recurrentis. En is de *wonde* door 't *Strotten hoofd* ingedrongen, soo sal het ook seer apparent zyn dat des selfs *Spiere*n, mitsgaders de (d) *wederkeerende Senu*e, sullen sodanig gewond zyn, dat of schoon de geneesing gelukte, een overblyvende *stomheid*, of ten minsten een gedurige *beeschheid* by den *Patient* sal worden gevonden, also die *deelen* nootsakelyk tot het gebruik der *stemme* behooren.

XIV.

Ende verstikkinge. Ook wegens de veelheid der *Spiere*n des *Strotten-hoofſts*, (die vol *Bloed* zyn) en het welke

welke door het ontfangen des *Lugts*, als die *koud* is, seer ligtelyk stil staat (en verdikkende) komt te stollen, ende aldus het aanvloeyende Bloed niet konnende *Circuleeren*, *op-voopinge*, *geswel*, *pyn* en *koortsse* verwekt; so sal den *Patient*, indien dees *op-gehoudene stoffe* niet haastig verdunt, en weer vloeibaar gemaakt of uit-geloft, of *Lugt* in de toe-gevoogen of ook gestopte *Wonde* des *Lugts-pyps* gemaakt word, seer ligtelyk kunnen verlikken.

XV.

Op alle dese ende meer andere swarigheden zynde verdagt, en hoe desperaat dat alles ons voorkomt, soo moeten nogtans de bedenkeleyste devoiren ter goeder uitkomst van stonden aan aangewend zyn: men let dan op de hoedanigheid van de *Wonde*, of die overdwars, of na de lengte des deels, ten tweeden, groot of klein, en ten derden, gesneeden, gestooken, of ook geschooten mogt zyn: en eindelyk, of nog meer deelen geraakt zyn, waar op dan de wyse voorsegging en spoedige middelen dienen bevlytigt.

Agtgeving op de hoedanigheid der Wonden.

Hare verscheidsheid.

XVI.

Is de *Wonde* des *Strots*, ik spreek van die die gesneden zyn, na de lengte des *Hals*, so doet men den *Lyder* het *Hoofd* regt over einde houden, op dat alsoo te

De Wonde die na de lengte des Strots is.

R 5 bequa-

bequamer de kanten der *wonde* by een, en ilt noodig, gehegt kunnen worden.

XVII.

*Hoe dat een
dwars wonde
des strots ge-
handelt moet
zyn.*

Is de *wonde* overdwers, so moet op des selfs grootte of kleinheid gelet zyn: is die groot en wydgapende, so voegt men den Lyder met het *Hoofd* nederwaarts, men doet so veel hegtingen als dan noodzakelyk worden gekeurd, in 't steken de *Kraakbeenagtige Ringen* des *Strots* voorsigtiglyk mydende. Men voegt platte Wiekjens met een matelyk vast en geen dun *digestyf* bestreeken, en voor 't intrekken des *Logtpyps* met *draden* besorgt, tusschen die spatie die tusschen yder hegting is over gebleven, tegens de *wonde* des *Strots*, waar over dan, andere, en voorts een goed defensijf de *wonde* bedekken. Voorts moeten sagte *Compressen*, *aanhoudende band*, en het *Hoofd* wat voor over zynde gevoegt, het selve in dat postuur met een extraordinare *stijte* sorgvuldiglyk werden gehouden.

XVIII.

*Wat tot het
Verband be-
hoord.*

Ende op dat dit laatste (als ten hoogsten noodzakelyk) mogte betracht zyn, so kan men een omgaande *Swagtel*, of maar een *Zervet* vier dik, of tot een span breette gevouwen, die over de onderkleeding onder de *Oxels* omgaande, en voor op de *Borst* met *Luurspelden* gespeld, appliceren; en

en dan, na yder Verband aan de Slaap-
muts, wederzyds met een dubbeld strookje
lywaat gespeld, ook die aldus nederwaarts
dalende aan dese *borst-band*, met steevige
Spelden versteekerd; buigende 'en voegen-
de aldus het *Hoofd* so veel nederwaarts als
dan de *konst*, tot behoudenis van den *Pa-
zient*, sal komen te vorderen.

XIX.

Evenwel wil dit in sommige *strot-ge-
wonde* so wel niet gelukken, want somwyl *Strotwonde in
krankzinnige
menschen.* gebeurd het dat een verstandeloos *Mensch*,
en die zelfs syn eigen *strotwonde* gemaakt
heeft, ook wel mogelyk naderhand den
Meester zyn *Konst* en *Verband* sal tragten te
schande te maken, om dus de *dood*, tot
vernielinge van zyn *rampsalig leven*, de
vaardige hand te bien.

Een oud *Peetementie*, so 't scheen, in een *En een exem-
pel daer van.* sware vertwyfeling zynde gevallen, torn-
de met een bor, roestig en scharig Mesje
al sagende, 's nagts en in 't donker, tot
so verre door haar *gorgel-pyp*, dat sy door
haar ongewoon hoesten en kughen ontdekt,
en aldus onder onse handen gerakende,
wy namentlyk den beroemden *Heer Burger-
meester Mabu le Febure* als *Medicus*, en met
ons twee *Chirurgyns*, geen kleine *strot-
wonde* ontdekten, dewelke schuins met ge-
zaagde hoeken en kanten door de *Kraak-
beenige Ringen* vry slordig gemaakt was,
daar uit de *logt* en het uipruisende *Bloed*

en bloedige vogtigheid , onder 't hoesten , ons in het *Aangefigt* pruilten. Wy fogten wel de *Naald-hegtinge* fondanig als ons de nood recommandeerden , op 't aldër-bequaamst te doen , dan fy was ons daar in fo hinderlyk , dat geen schoon spreekē , veel min onsen yver , om haar te redden , bequaam genoeg waren , om tot ons voorneem te komen , want fy rukten ook selfs 't Verband in wederwil van de Oppassers , in onse absentie van den *Hals* , en maakten aldus alle goede devoiren te schande , so dat zy met weinig betooninge van verstand , meest *stom* en al kughende , op den vierden dag haar *beklagelyk ongeval* , is bestorven.

XX.

De Strotwonde die geneselyk zyn. De wonde van de *Longe-pyp* (segt den naartstigen *Paulus Barbette* in zyn *Boek* van de wonde , in 't eerste *Capittel*) zyn geneselyk , als die van agter maar in de *Vliesen* getroffen is , daar de *Kraak-beenige Ringen* aan valt zyn , worden de *Ringen* selfs gequetst , so is de wonde ongeneselyk , en somwyl langduurig , over de 18 weeken (voegt 'er dien *Schryver* by) dat hy dusdanig een *Strot-gewonde* , eer dat hy sturf , heeft sien quynen.

Een geschaote Wonde des Longe-pyps gelukkig genesen. Van een *gewonde agterstrot* is ons een *exempel* voorgevallen in de beleegering van het meergemeld *Portugaals Cranganor* in *Oostindien* ; een *Corporaal* ontrent 40 Jaren oud ,

oud, en van een heet en droog Temperament, kreeg een Musschet-schoot en daar van de Koegel door de Hals, die in zyn in- en doorvlugt het agterdeel der *Stroote* getroffen hadde, gelyk wy aan het verlies des *spraakx*, *uit-komenden adem*, *gedurigen hoest*, *uitpruifing der bloedige Vogten*, als ook door 't *Gefigt enz.* gansch klarelyk konden bemerken.

De *Wonde* was wederfyds groot, en insonderheid daar de Koegel was uitgevlogen, en daar die al doorgaans de grootste verplettering maakt, seer opgescheurt.

Van vooren was de *Longe-pyp* in zyn *Ringen* nog onbeschadigt, en (als geseid is, maar alleen agterwaarts in zyn *Vliesen* getroffen) die aldaar voor 't nederswelgen van de *Keel* of *Spys-drager*, vry sterk gemaakt zyn, soo dat wy dese *Wonde* des *Strooz*, die in 't generaal meest doodelyk word geagt, geneselyk hoopte te zyn, te meer, dewyl ook geen andere *deelen* van aangelegenheid waren getroffen.

Ik verbond hem dagelykx, gebruikende matelyk dikke, dog geensints te lange steek-wieken, die met een sagt *Digestyf* besmeert, en met uithangende draden besorgt zynde: Voorts met een *bescherm plaaster van Vigo*, dunne *Compressen*, en sagte omwindinge wierd besorgt.

De steek-wieken maakten ik van het sagte plukfel, wat stomp aan haar einde; en maar van die lengte. dat het opgesmeert Salfje tot by de gequetsste *Longe-pyp* reikte,

te, die in haar gestadig beweegen door geen steek-wieken mogt worden verhindert.

Inspuitingen mogen in *Strot-wonden* noit worden gebruikt, want ook het minste vogt in de gequettste *Longe-pyp* schietende, sal hoeft, moeyelykheid, en benouwde *adem-baling*, (en alle de hoop tot geneefing verdwynende) *fware toevallen* kunnen verwekken.

Ik kreeg spoedig een goede *Materie*, en den *Patient* begon nu weer sommige woorden te spreken, dog ried ik hem stilte, en gansch geen spraak te gebruiken.

Na het eerste *Verband* trok ik hem uit den *Arm* 6 oncen *Bloeds* af, zyn spys was dun, sagt en voedende; voor de hartlyvigheid setten ik hem somwylen een *Setpil*, en ordoneerde hem tot zyn slikking de volgende *Syroop*.

℞. *Syrupus Fajubinus.*
Capillorum Veneris. ana. ℥j.
M. F. Linctus.

Al het gepletterde kreeg ik door het behulp des *Etters*, in 7 of 8 dagen tyds gescheiden, en met de *Materie* (die seer goed was, uitgeworpen, de kanten van de gequettste *Stroote* vertoonden sig rood, en voorts voorspoediglyk met een schoon suiver *Vleesch* begroeid, de meer en meer korter gemaakte *Wieken* liet ik haast uit, en eer-lang aan hem de *recommandatie*.

God

God met zyn weder verkregen stem voor gewenste geneſing, en onſen *Veldbeer* voor 't *Vaandragers ampt*, dat die hem vereerde) zyn ſchuldige dankbaarheid op te offeren.

XXI.

Vermakelyk iſt wanneer de ſaken ſig ſo wel ſchikken, maar anderſints kunnen veel ſware toevallen den *Lyder* weg-rukken; inſonderheid als de *Strot-wonde* voorwaarts van hevige *pyn*, *ontſteeking*, *opſwelling* en *Apoſteumien*, met toefluiting des *Strotten-hoofſts* en der *Strotten-hoofſt-Spiere* gevolgt word; ſo dat den *Patient*, dus by na *geworgt*, geen *adem-togt* kan bekomen. In ſulken toefland moeten wy in deſen, anders ſmoreden *Lyder*, ons van zyn *Strot-wonde* bedienen, hem (gelyk door een konſtige *Laryngotomia* of *Strotsnydinge* wel geſchied) met alle beſcheidenheid en wyſe voorſigtigheid ſo veel *Logt* en *adem-togt* geevende, als dan de konſt en den nood ons ſullen komen te recommanderen.

Wat men doen zal als den Patient door zware toevallen met een verſtikking gedreigt word.

XXII.

Of is de *Wonde* in dit voorval ſo toegeſogen, dat ook aldaar geen *ademtogt* door kan, ſo dient die tot ſo ver verwyderd, dat een klein *Silver pypje* met vlerkjens als een *Canulle*, en na de loop en proportie van de *Wonde* gemaakt, daar in kan worden gebruikt, om ſoo de *Logt* door een

En ook als in dit geval de Strot-wonde is toegeſogen. Strot-ontſteeking van Hieran. Fabric. Libr. 2. Cap. 37. p. 462.

Plaas

272 Van de Wonden des Hals.

Plaaster vol togt-gaatjens , tot de *Longe-pyp* in te laten.

XXIII.

Onderwyl moet op de zoevallen vlyzig gewerkt zyn.

Onderwyl moeten alle devoiren , als in de gevaarlykte *Strotten-hoofst* ontsteekingen ende geswellen , ter genesing noit worden versuimt , en een vergaderde *Materie* daar heen gevordert , geopent , ontlast en uitgeleid zyn , als tot voor-kominge (dat die in de *Longe-pyp* niet en schiet) kan worden gepractiseert : dus ruimte bekommende , laat men het *Pypjen* uit , en men soekt voorts de *Wonde* konstiglyk te genesen.

XXIV.

De wonde van de Esophagus of Keele, waar aan gekend word.

Dus verre kortelyk de *Wonden* des *Strots* verhandeld hebbende , soo moet ook dit nog bysonderlyk van de *Wonde* der *Keele* gesegt zyn , namentlyk dat men die kend door 't *Bloed-spuuwen* , de *pyn* en groote moeyelykheid in 't *swelgen* , *brakingen* , de genutigde *spys* en *drank* vloeid uit de *Wonde* : Voorts word die (ik spreek van de *Wonde* des *Hals*) genoegsaam door het *gefigt* bekend.

XXV.

Doodelyk als die gansch af is.

Is die *gansch* af , so trekken wederzijds einden van een , so op als nederwaarts , konnende door geen *Konst* gehegt , nog door geen middelen worden genesen.

XXVI.

XXVI.

Voegt daar nog by, dat de *Keel* of *Spys*-De Keelwonde
 voerder als passerende door het midden des zyn gevaar-
Hals, niet ligt kan worden gewond, of lyk
 ook meer *deelen* van aangelegentheid, sul-
 len kunnen gequetst zyn, en of schoon niet
 anders dan de *Keel* was getroffen, so mag
 en moet nogtans dese *wonde* gevarelyk of
 ook wel *doodelyk* worden geschat; dog in
 dit alles, na dat dan de kleinheid, de
 grootheid, of ook de hoedanigheid van
 de *Quetsure*, ons tot een ryp oordeel en
 wyse voorsegging fal komen te dringen.

XXVII.

Want gelyk als wy van de *Strot-wonden* En veel swa-
 hebben gesegt, so kunnen seer haast ook re toevallen
 in dese *verwondinge* sware toevallen opko-subjeet.
 men, en sulcx van wegens des selfs ge-
 meenschap ende na-byheid met de *Herce-*
nen, daar van ook dese noodige *doortogt*
 des voedsels, haar *Sennen* ende *Vliesen* ont-
 fangt; gelyk als daar zyn, *Ontsteekingen*,
Geswellen, *Sweeringen*, *Toesluitingen*, *Se-*
nsw-trekkingen, enz. Desgelycx kan ook
 de genugtigde *spyse* en *drank* ter *wonde* uit
 vloeyen, of als de *Quetsure* wat laag is,
 nederwaarts tot in des *Borst* *bolligheid* tot
 op het *middelrif* komen te sakken, en
 daar uit *verrotting*, *benouthheid*, *swaar adem-*
balen, gedurigen *hoest* en *koortsen* ontstaan,
 S en

en op dat alles moeten de *Practifijns* ver-
dacht zyn, soo wanneer sy in hare *Konst-*
Offening ende *voorzegginge* willen betonen,
de wyle voorfichtigheid te gebruiken,

XXVIII.

Tot de gene-
sing word
sommyl de
hegting ver-
eist.

Wat dan voor eest de *Genefing* betreft,
so wanneer men het noodig en doenlyk
keurd, voegt men de kanten der *wonde*
door een beknopte hegting aan een: dog
evenwel so, dat een bequame spatie voor
de aan-gebragte *Medicamenten* en voor de
uittogt des *Etters*, mag worden besorgt.

XXIX.

In wat Keel-
wonden de
hegtinge niet
en behoort.

Synder meer *Hegtinge* wederfids nodig,
men sal se doen; dog dit alleen fiende op
de *gesneden* ofte *gekloofde wonde*, want
die door een *Koegel*, *Pyl*, *Deegen* of *Lan-*
cie mogt doorboord zyn, daar syn de *heg-*
tingen niet van nooden

XXX.

Hoe dat die
woort dienen
gehandelt.

De platte *Wicken* met ons ordinaar *Di-*
gestyf besmeerd zynde, ende met draden
besorgt, brengt men tusschen de *hegtinge*
sagtelyk tegens 't gequetste *deel*, daar op
de verdere *Wiekjen* en het *Defensijf*; mits-
gaders een sagte omwindinge volgt: En
dient toegesien, dat men de *wonde* met
Wicken niet al te veel sloopt, nog besluit:
schik-

schikkende altoos bequamentlyk uit-togt voor de Materie, op dat die door ophopinge geen felle pyn, koorfen en fwaarder toevallen verwekt; maar al wat door d'Etterdragt dient ontlaft, uitgeworpen, en dus te spoediger een gewent vleesch de gewonde bolte mag komen te vervullen.

XXXI.

En om voorts alle gevreesde toevallen te weeren; inmer fo veel het ons doenelyk zy, fo moeten altoos en byfonderlyk hier de *Generalia* worden geobferveert: dat is, men moet door een tydelyke *Aderlating*, namentlyk na het eerste Verbaud, (of ten ware dat door quetting der groote *Bloedvaten* veel *Bloeds* gestort waar) de aanpars des *Bloeds* naar 't gequetste deel foeken te stuiten, de hartlyvigheid door het klisteren verhoeden, gelyk als ook alle schade-lyke beweegingen, soo des lichaams, des *spraakx* enz. als mede die van het gemoed, als *toorn*; *gramfchap*; *ontfetsheid*, en selfs het hertelyk *lachen* foeken te weeren. Het voedsel en moet ook niet fcherp nog fuur, verhittende, grof nog moeyelyk voor het fwelgen, maar fagt en goed-voedende *Lepel-fpyse* zyn; die ligtelyk door ende nederwaarts vloeyende; den *Patient* fondef hinder tot voedsel mag komen te firekken.

Betraging
omtrent de
Generalia.

Voedsel.

XXXII.

En hoe die gebruikt moet zyn. En moet ook daar op gelet zyn, dat men de spyse en drank langs de nog ongewonde zyde der keele laat nederwaarts glyen, op dat die niet tot de wonde uitvloeyende, alles verhindert wat tot de geneefing der wonde mogt worden vereif. Is dan de wonde voorwaarts, fo moet hy op den rug leggende, of is die ter zyde langs dat deel der keele, 't welk ongewond is, zyn voedsel ontfangen, en fulkx maar weinig t'leffens, lankzaam, ende met groote voorfigtigheid, op dat dog voor al geen brakingen, bik ende zenuw-trekkingen, die dese wonden feer ligtelyk overkomen; en uitermaten fchadelyk zyn, door des Meesters te weinige toeverfigt, of des Patients agteloosheid, mogte veroorzaakt worden.

XXXIII.

Innerlyke geneesmiddelen. Innerlyk fal men (wanneer geen Doctoren foo ons in Oostindien meest wedervoer te vinden zyn, tot geneefing der Strotkeel- Long- en Borst-wonden, tot flikkinge de best dienftige Syroopen kunnen gebruiken; gelyk als daar zyn, de *Syrupus Succii Betonica*, *Capillorum Veneris*, *Glycyrrhiza*, *Violarum*, *Althea Ferneli*, enz. Ook kan men den Patient van dit volgende fomwyl een Romerten (dog warm) gelyk al zyn voedsel en drank ook wesen moet, laten drinken.

R. Hor-

- ℞. *Hordi Mundat.* mj.
Rad. Schorzoner. ʒj.
Liquerit. Raf. ʒij.
Rasur. Corn. Cerv. ʒiij.
Herb. Betonic.
Violar. an. mj.
Tres Flor. Cordial. an. pj.
Passul. Exacinator. ʒj.
Ficus. No. viij.

Coq. ex Aq. Commun. ad ʒxxiv. Colatur add.

Syr. Succ. Betonic. Q. S.

M. F. Apozema.

XXXIV.

Dog al te veel nat of dranken door 't lyf En waar-
schouwinge gejaagt, en wil ik niet pryfen, en zelfs in- daar ontrent.wendig in 't minste geen *Medicamenten* gebruiken, die den *Patient* mogten walche-lyk zyn: want de *Natuur* is so eel, (ik roem dit woord om dat men nu soo veel plampe, neus wyse *Natuur-verloochenaars* vind) dat zelfs (gelyk wy dagelyks onder- vinden) veel sware *verwondingen*, sonder toedoen van eenige innerlyke *Medicamen-zen*, door des *Natuurs* werking in het bin- nenste van het *Menschelyk* lichaam worden genezen.

XXXV.

In de belegering en het bestormen van Een geschoore de beroemde en sterke *Stad Cochin* in *Oost-wonde der* *Indien*, wierd ons onder veel andere, een keele gelukkig *Soldaat* oud 35 jaren toegesonden, die by genazen.

na even als van onsen voorgaanden *soldaat* verhaald is, een *Muschetts*-kogel door de middelste deelen des *Hals* was doorgevlogen; dog evenwel soo gelukkig, dat die geen andere deelen van aangelegenheid, dan de voorste partje der *Keele* doorboord had. De *spys* en *drank* vloeide wel uit de *Wonde*, maar de *strooten*, *wederkeerende Zenuwen*, en de *grooten Bloedvaten* waren in haar geheel, en onbeschadigt gebleven.

Desen *Patient* geraakten onder de handen van onsen wel in de kunst geoeffende *Mede-broeder Mr. Evert van Leiden*, die hem by na op een selfde wyse als van den anderen *Hals-gewonden* vertoond is, voorspoediglyk genas. Latende desen *Patient*, gedurende de geneefing, zyn voedsel en *drank*, ook agter overleggende, so voorfigtig als doenelyk was, gebruiken.

XXXVI.

Wyders moet ook nog in de geneefing van de *strot- en Keel-wonde* gelet zyn, dat men in 't sluiten der selver geen al te stoppende en toesluitende *Medicamenten* gebruikt, en dat men voor al de *strot- of Keel-wonde* eerit veiliglyk toegeneest, eer dat men de buitenste opening soekt te sluiten; op dat men (behalvens meer ongevallen) den *lyder* niet in die ongelegenheid helpt, van dat niet alleen de dunste genutigde vogten uit een *Keel-wonde*, maar ook de *lygt* uit des *strots* nog niet toe-

De *Strot- en Keel-wonden* moeten omfigtelyk worden genezen.

toegeheelde opening niet tusschen de spieren des Hals en des Lichaams insluipende, alle de vleesige deelen des Lichaams opblaast, en aldus alles op nieuws seer gevaarlijk kome te maken; gelyk *Pareus* daar van een *Exempel* van den *Pastay-Bakker* roond, en op wat wys dat die door de konst en vaardige handen nog is gered geworden.

Pareus Libr.
10. Cap. 30.

XXXVII.

Soo nu door eenig *geswel* de keele der-voegen mogt worden geslooten, dat spysse nog drank kon door passeren, so moeten alle middelen aan-gewend zyn die tot de genesing der keel-geswellen behooren, en de voor al de *klisfeeren* niet spaarsaam werden geordonneerd; en dus het Lichaam van zyn vuile stoffe gezuiverd zynde, dan, ook niet eer, de *klisfeeren* die voedsel verschaffen (dewyl dog 't gedarmte met zuig-aders tot onder toe zyn vereenigt) in 't werk gesteld, die den *Patient* (so lang het doene-lyk sy) moet tragten te behouden.

Genesinge der
deswellen in
een gewonde
Keel.

XXXVIII.

Dese twee *qualen* verhandeld hebbende, Wonden des
soo kan in dese partyen des Hals nog een Hals met
derde ramp den *rampspoedigen Mensch* aan-groote bloed-
treffen, namentlyk als met of ook sonder stotinge.
de twee verhandelde deelen, de groote
Bloed-vaten gewond zyn, en waar in dat
S 4 dan

dan ook weder dit onderscheid steekt, of de uit- of ook innerlyke *Aderen*, of ook *Slag-aderen* zyn getroffen.

XXXIX.

Teekenen van het onderscheid der gequeste vaten. Is de uitwendige *Vena Jugularis* gequetst, sulcx wyft ons 't gesigt en 't gestadig uitvloeyen des *Bloeds*, de innerlyke vertoond een dieper verwondinge, en een veel sterker *Bloed-vloed*: de *Arteria Carotides* zynde getroffen, so vliegt het bloed al springende so vervaarlyk inel uit de *Wonde*, dat den *Patient* (hoe vaardige handen en midelen dat hem soeken te redden) heel seldom de dood ontspringt.

XL.

Voorsegginge. enz. hoe die moeten geschikt zyn. Onse voorseggingen moeten dan hier en altoos daar henen geschikt zyn, dat men na de hoedanigheid van de *Wonde*, en het gequestste deel of deelen regt oordeeld, en het gevaar, daar 't behoort, geenfints en verfwygt: ook daar het dus haperd, meer *wel-geoeffende Practisyns* tot hulp verfoekt, want elders ist goed, maar hier seer nootzakelyk: ten einde, op dat niet den naastigen *Chirurgyn* (den *Patient* overlydende) voor al zyn onrust, zyn yver, en gedane devoiren, van de onwetende en quaadaardige menschen, en selfs van ondeugende en saamroovende *Advocaten* en *Procureurs*, in zyn goeden naam (die ons veel waardig-
ger

ger als al 't gewin moet zyn) mag worden beschadigt.

XLI.

Het *Bloed* (de *Fontaine des-levens*, dient Wat tot het in zyn uitstorting, die somwyl en ook in stempen van den *Hals* seer heevig en snel kan zyn) op groue Bloet- 't aldervaardigst gestuit en bedwongen; en storting be- gelyk in de verhandeling van de *Wonden* hoort. des *Aangefigts*, de eerste *Intentie* tot geneesing der *Wonden* in het uit-en wegneemen der *dingen*, tegens *natuur* bestaande, voor 't meerendeel is verhandeld, so komt het nu seer wel te pas de tweede *Intentie*, dat is die van het stempen des *Bloeds*, te verhandelen, die dan in 't *generaal*, of bysonderlyk in de verwonding van de *Bloetwaten* des *Hals* aangemerkt, aldus kan kortelyk opgesteld zyn: namentlyk dat in een sware *Bloedstorting*, vaardigehanden, bequame *stupaden*, *Blasen* of *Wasdoek*, *Compressen*, *Swagtels*, en dienstige *Medicamenten* worden vereyft: en als dese te kragteloos, of ook (gelyk in den *Hals* kan gebeuren) onbequaam zyn, so moet de *afsnying*, *toebindinge* of *toebrandinge* van het gewonde *Bloedvat*, daar het geschien kan) het noodigste verrigten.

XLII.

Wat aangaat *devaardigheid der handen*, *Vaardige* dese komen hier alsints te pas) dog voor-*handen.*

§ 5

nament.

namentlyk, of daar goede *bindingen* moeten werden gebruikt, of ook daar zelfs de *bindingen* niet genoeg zyn: als in de *Hals*, de *Roede*, enz. Als men ook zyn devoirs doet door Vingers, Duim, of muisknaam van de hand op de *Wonde* te houden, om 't *Bloed* aldus te doen klonteren, en by gevolg te stoppen; dog alles naar dat de gelegenheid sig toedraagt, en hier ook in de verwonde *Bloed-vaten* des *Hals* te passe mocht komen.

XLIII.

Bequame Stupaden hoe dat die kunnen gemaakt zyn

Wat de bequame *Stupaden* belangt, dese dienen by sware voorvallen in *leegers*, *beleegeringen*, en op 's *Lands Oorloogs-vlooten* en *Scheepen*, alvoorens in overvloed bereid, ende benevens de vordere middelen vaardig te zyn. Men kan die maken van fyn en sagt werk, vry vast, en so groot of klein als men die begeert, dan in een *Oxycraat* of ander verkoelend en *Astringeerend Water* door-nat gemaakt zynde, ende wel vast in de *Sonne* of anders gedroogt, so bewaard men die, tot dat den tyd en den nood die mocht komen te vereiffchen.

XLIV.

Dog ist ons in de *Oostindische Oorlogstogten* en op de *Reise* na 't *Vaderland* meest altyd gebeurd, dat wy tot *Stupaden* geen vras nog werk en konde bekomen; en hebben

ben wy dan in de plaatse van sulcx *Hollandse loot* genoomen, die aan bequame einden gefneden, en klein geklopt, wy tot *Stupaden* gemaakt en gebruikt, seer dienstig in *sware voorvallen* bevonden hebben.

XLV.

Ende gelyk de *Stupaden* beter als eenige soorten van *Wieken*, van wegens haar vastigheid en digtheid, dus in-gedroogt zynde, door behulp van 't opgesmeerde, de *bloed-vlied* bedwingen, so ook de natgemaakte *blasen* die men (dog wel voornamentlyk) ontrent de af-gesette *ledematen* gebruikt, dog by gebrek van dien (gelyk dikmaals op *d'Oorloogstogten* gebeurd, kan ook wel een stuk leening *wasdoek* het selfde doen, ende sal sulcx nog dese nuttigheid daar benevens hebben, dat die so vast niet aan het gebrekkelyk deel, gelyk als de *blasen*, komen te kleven en aan te droogen, gelyk wy selfs die laatste ver boven 't eerste in *Oostindien* hebben geprefereerd, en selfs aldaar ontrent de *swaarste extripatiën*, met gewenste successen steeds het *wasdoek*, maar noit geen *blasen* hebben gebruikt.

XLVI.

Wat aangaat *Compressen* en *Ligaturen* of *Compressen swagiels*, die moeten geschikt zyn na dat de *figuur* en *forme* van het gequetste deel, als

als ook de geweldigheid van het uit-vliegende *bloed* vereist, want andere worden in de partyen des *Hoofds*, en wederom andere in andere *deelen* des *Lichaams* gebruikt, andere in volkomene; en wederom andere aan de af-gekorte *Ledematen* onses *Lichaams*, en die al wederom niet alleens, gelyk dan in de verscheidenheid der *deelen*, en daar 't behoord, van de *binding* sal kunnen werden gesproken.

XLVII.

*Bloedstem-
pende Medi-
camenten.*

Koomende tot de *Bloed-stempinge* selfs, sulcx verrigt men door *Medicamenten* die in haar werking kout, of verkoelende en stoppende, of ook wel scherp, korst-makend en brandende worden bevonden.

XLVIII.

*Die door haer
koude het
Bloed doen
stremmen.*

Door de koude soekt men de snelle drift en aanpars des *blaets* te bedwingen, en so te verdikken. dat door des selfs stremming en klontering de *bloedvloed* mag worden gestopt, gelyk als daar zyn het *Oxicraat*, het *Album Ovi*, het *Succi Semper-Vivi*, *Plantago*, *Solanum*, *Portulace*, *Limonum* enz. dog dienen de sulke, voornamentlyk daar een sterke drift en opstieding in 't *bloed* word gemerkt, voorsigtiglyk gebruikt.

XLIX.

X L I X.

Veel dienstiger agt ik al sulke middelen, die matelyk doen opdroogen, t'saam bakken, versterken, ende met een ook bequame digestie kunnen verwekken, en dus de *Bloedvloed* bedwingen, gelyk als daar zyn, de *Bolus Armeni*, *Terra Siggelata*, *Sanguis Draconis*, *Amili*, *Farina Volatilis*, *Thuris*, *Myrrhe*, *Mastiches*, *Olibanum*, *Sarcocolle*, enz. met welke en ook de *Bovist*, dat wy so in 't *Oostindien* als ook hier te *Lande sware Bloedstortingen* hebben gestemp: Vermydende (met voordagt) alles wat scherp en bytende zy, om geen *pyn*, *toevloeying* en *koorts*, en by gevolg een reex van alderhande *sware toevallen* op den *hals* te halen.

En die door opdrooging en t'samen-bakking het bloeden bedwingen.

L.

Somwyl is een *bloedende Ader* of *Slag-Ader* maar ten halven door gesneden, en worden wederzijds einden als dan belet sig onder het *vleesch* te verschuilen, waar door de gestopte *Bloeding* ligt weder ontspringt. By dese gelegentheid sal men tragten (als 't raadzaam en doenelyk is) een *Provet* onder het gequette *Bloedvat* te brengen, en 't selve met een scherpe knipschaar voorts door en van malkanderen af te knippen, op dat aldus wederzijds einden haar onder het *Vleesch* verschuilende, door bequame *Bloedstempingen* en opvullinge der *Wonden*, enz te ligter mogte werde bedwongen ende gestemp.

Af-snyding des Bloevast.

L I.

LI.

Of toebind-
ge.

Anderfints als ook alle de bovenstaande middelen vrugtelooſ mogten zyn, en daar nogtans het gequetſte *Bloedvat* eenigfints bevattelyk ſchynt, ſo ſal men ſien of men door een kromme Naalde en een gewalte draad, de *Ader* of *Slag-ader* met de ſpie- ren en huid opligtende kan onderſcheppen en toebinden. Hier Oog, de gedagten en handeling na de *Circulatie* ſchikkende, in de naſpeuring des *Bloedvats* lettende of een *Slag-ader* of *ader* de groote *Bloedſtorting* maakt, des *Slag-aders* toebindinge doende na die kant van des ſelfs oorspronk, contrarie die van de *aders*, daar in het wederkeerende *Bloed* na het *Herte* moet werden bedwongen, ſulcx in het opvullen der *Wonde* in 't aanvoegen van de *Compreſſen*, als ook in de *bindinge*, deſgelycx moet werden geconſidereert. In deſe toefluiting des *Bloedvats* met naald en draad ook toefiende dat men in geen *Peefen* nog *Zenuwen* ſteekt, om geen meer ſware *toewallen* te verwekken.

LII.

Of toebren-
dinge.

Dan ſulcx ook niet gelukkende, of ondoenelyk zyde, ſo ſoude men tot de *brandinge* dienen te komen, en ſulcx geſchied door ſcherpe *korſt makende Medicamenten*, of ook door 't *gloeyend Yſer*, dan ſulcx laat

laat de hoedanigheid van het gequetste deel niet altyd toe; en dient men ook op het losworden van de gemaakte korst, en ook alsdan op een haastig en schieelyk opkomende *Bloedoliet* wel deegelyk verdagt te zyn, en 't vorig middel wederom vaardig en by der hand te hebben, om, daar het geschien kan, nog andermaal te gebruiken. En by dese gelegenheid komt het gewiffelyk op des *Chirurgys* wys oordeel ende voorzigtigheid aan, om in dusdanige sware voorvallen met alle bescheidenheid en omsigtigheid te doen of te laten, het gene den hogen nood sal komen te recommandeeren.

LIII.

Want de *Bloedstortingen* zyn veelderley, Verscheidene soorten van Bloedstortinge of uit een gequetste ader of *Slag-ader*, die klein en ter gelegener plaatse gelegen zynde, ligtelyk werd bedwongen.

Of uit een grooter ader of *slag-ader* wel uitterlyk, dog die door zyn grootte een sterker *Bloedolied* maakt, ende nogtans door dienstige middelen, als *Bloedstempingen* en een bequame *bindinge* kan worden geremedieert.

Of uit sodanige *Vaten* die door geen bindingen kunnen werden bedwongen, als in de *Neus*, *Mond*, *schaamelheid* enz.

Of uit seer groote tronken die in de holte van de voornaamste groote *Juncturen*, Vena en Arteria Axillaris. gelegen zyn, als des *Oxels-ader* of *Slag-ader*.

Vens en Ar-
teria Cruales.

Ader onder den *Oxel*, ofte lager henen des zelfs *takken* in 't vrouwen des Elboogs, of de *Pols-Slag-aders* enz. Mitsgaders daar in de *Liefschen* of elders de groote *Aderen* of *Slag-aderen* die na de *Beenen* nederwaarts dalen, getroffen zyn, alle dewelke groot gevaar, ten minsten veel moeyelykheden met sig slepen.

Of ook der innerlyke *Vaten*, daar de *Bloedstorting* inwendig geschied.

Of ook uit afgeknotte *Ledematen* onses *Lichaams*.

Van welkers onderlinge verscheidenheid en soorten naderhand breeder kan worden gehandeld.

LIV.

Op de Regels
der Oudheid
moet gelet syn

Wat verder de saken in 't generaal betreffen, so moet nog gesegt zyn, dat ontrent alle sterke *Bloedingen*, volgens den voorzigtigen regel der *Oudheid*, op de so genaamde *niet natuurlyke saken*, dit volgende in agtinge dient genomen.

LV.

Op volgende
saken.

Dat de *Logt* matelyk verkoelende ende getempert moet zyn, de hitte van 't *Vuur*, van *Kachels*, sterke *Sonneschyn*, als ook de verhittende scherpe *lugt* van *Toebak* in de *Toebakx-huisen*, en alle sodanige kotten daar sterk gesmookt en gerookt word, agt ik by dese gelegenheid ten hoogsten schadelyk te zyn.

LVI.

LVI.

Ten tweeden moet *spys* en *drank* van een goede gematigtheid ende sodanig zyn, Ten tweeden op spysse en drank. dat alle gekruide en 't *Bloed* ontsteekend voedsel, als ook alle heete spys, alle *Wynen*, gebrande *Wynen*, gedistilleerde *Waters*, en wat op dusdanig een wys de *Bloedvliet* gaande maakt, den *Patient* wel scherpelyk dient verboden.

LVII.

Ontrent het *slapen* en *waken* moet gelet Ten derden op 't slapen en waken. zyn, dat den slapenden *Patient* op de gevaarlykheid van zyn *Wonde* wel moet verdagt zyn, in 't leggen, slapen en waken sodanig de stilte betragt, dat zyn gestempte *quetsure* niet onverwagt of in zyn slaap ontspriengt, ook ist al doorgaans noodig, dat den sorgvuldigen *Meeſter* by zyn *Lyder* een sorgvuldigen wagter steld, die alvorens onderrigt is wat hem by eenig quaat voorval te doen sal staan, op dat niet by foute van dien, of door eenige de minste naarlatigheit den goeden *Practizyn* magh worden beschuldigt, het lang en onmatig waken, dewyle sulcx het *Bloed* verscherpt, en de goede geempertheid onses *Lichaams* weg-neemt, is ook ten hoogsten nadeelig, hoe schadelyk dan het veelvuldig besoeck, te langdurig en al te veel geraas ontrent den *Patient* sy, en hoe noodig de *rust* en *stilte* hier word vereist, kan yder een die het raakt, genoegsaam beseffen.

T

LVIII.

LVIII.

Ten vierden
de *Exercitie*
en *ruste*.

Wegens de *Exercitie* en *ruste*, dat alle onmatige sterke beweginge des *Lichaams* moet werdengestaakt: als loopen, ryden, springen, heffen en tillenenz. desgelykx *boesten* en *braken*, en wat hier aanleidinge toe mogt geven, so veel doenelyk dient vermyd en voorgekomen, en daarentegen een behoorelyke stilte ontrent het *lichaam*, ende voornamentlyk ontrent de gequetsde *partye* betragt moet zyn.

LIX.

Ten vyfden
op de volheid
en ydelheid.

Indien het dan nog de volheid des *Bloets* en de *kragten*, de sterke *drift*, *opsieding* en sterken *aanpers* des selfs, na het gebrekke-lyk deel toelaten te bedwingen; so moet sulcx tydelyk door een geregleerde *aderlating* geschien, en sulcx op de contrarie sijde, of daar het dan nodigst geoordeeld word: maar daar alreeds het *Bloed*, de *geesten* en *kragten* dervoegen verstrooit en uitgestort zyn, dat se by na eenen ydelen romp hebben overgelaten, daar kan geen *Aderlating*, maar wel voedsame zopjens en wat tot versterking nodig sy, te passe komen.

LX.

Ten seiden op
de beweginge
des gemoeds.

En gelyk alle onmatige beweginge des *lichaams* hier schadelijk zyn, soo zyn ook die van de *Ziel* en des *gemoeds* by dese gelegenheid niet minder, ja dikmaals ten uit-

nittersten gevaarlyk, ende meermaals doo-
delyk ondervonden : dat men dan van den
Patient af-weere alle die eenige, zelfs de
minste aanleidinge ofte oorzaak tot zyne
verwandinge mogte gegeven hebben; des-
gelykx alle die met een nauwkeurigh en
fomwyl onnodig vragen na d'oorzaak van
zyn ongeval, het *gemoed* ontstellen, ende
de *Wonde* als wederom open krabben, al-
le die foodanige *passien* van *ontsteltenis*,
toorn en *gramschap* verwekken, ja zelfs daar
't Bloeden alreeds voor eenige dagen of u-
ren gestempt mogt zyn, de *Lyders* ver-
quikt, vervrolykt, en tot een begin van
genesing gebragt, en sullen geensints door
't besoek van vrolyke *Basen* tot hartig te
lachen mogen verwekt zyn, om niet door
sulcx, soo meermaals gebeurd is, de ge-
stempte en geensints begroeide gequetste
Bloedvaten te doen ontspringen, en ander-
maal dus tot in een bekommerlyke *Bloet-
vliet* te vervallen, de *byslaap* moet ook den
Patient wel scherpelyk worden verboden.

LXI.

Door een wakkere Klink van een scher-
pe Sabel in de *Nek*, of ook door een Koe-
gel, kan niet alleen een sware *verwondin-
ge* met verscheuring ende verbreeking der
Wervel-beenders ontstaan, maar ook het
merg des *Rugge-graats* en des zelfs uitsprui-
tende *Sennuen*, kunnen gequetst, verscheurt
en beschadigt worden bevonden.

Van de Wonde
des Hals
in de Wervel-
beenders en
Ruggemarg.

Spinalis Me-
dulla.

LXII.

De Wonden
des Ruggemargz in de
Hals, zyn
doorgaans
doodelyk

Is dit nobele *Marg* in den *Hals* of ook in de *Rugge-graat* t'eenemaal door gefabelt, so volgt de *dood* aanstonts; selfs maar voor een gedeelte zynde getroffen, so moet de verwonding *doodelyk* zyn geagt.

LXIII.

Voorfegginge.

In de eerste word van stonden aan alle beweging en het gevoelen des ganschen lichaams verlooren; gelyk als ook selfs de *Adembaling*, overmids alle doorstralingen invloed der *Animale Geesten* komen op te houden. In de tweede soorten volgen *Sennuw-trekkingen*, *lammigheid*, *weg-vloying* of ook ophouding der *excrementen*: en by gevolg een haastig of trager aankomende *dood*, na dat de *verwonding* swaar, of des selfs plaate na by de *Hercenen* word gevonden; want hoe meer nederwaarts en kleinder des selfs *quetsing* mogt zyn, hoe minder 't gevaar ook moet worden gerekend.

LXIV.

De hoedanigheid van het Ruggemargz.

Want desen *Tronk* voortkomende uit de *Hercenen*, tot verdeeling aller *Sennen*, die het gansch *lichaam* beneden het *Hoofst*, het gevoelen en de beweging verschaffen, word als in een sterke *borstweeer* van dikke *Wervel-beenders* beslooten, met een sterke *sennuwagtige Rok* overtrokken, en dan nog als eigen met twee bysondere *Vliesen* van de

de dikke en dunne Brein-vliesen bekleed; besluitende in sig zelfs voor een gedeelte de selstandigheid van het agter-brein. Den Heer C. Stalpart van der Wiel noemt dit Ruggemarg een verlenging en staart van de Hersenen; en gelyk als 't ook is een Oorspronk der Senuen aller Ledematen.

C. Stalpart
Van der Wiel
Obs. 2. pag. 21

LXV.

In het gewonde Merg des Hals sullen Nadert ver-
doorgans de Armen, Handen en Vingers klaringe van
haar gevoel en beweging verliezen, de- de Wonde des
wyle des zelfs drie laatste paar Senuen Ruggemarg
(waut de vier eerste paren het Hoofd be-
weegen) haar voornamentlyk daar heen
verdeelen: dit sy gesegt van een kleine ver-
wondinge, also de andere, soo gesegt is,
terstond de dood aanbrenge. Pareus ge- Pareus Apo-
tuigt van den Conestabel die met een schoot logia. pag.
van een Vuur-roer in 't midden van zyn Rug. 948.
gebeen zynde getroffen, zyn kamergang en
urine wierden opgehouden van wegens de
vermorfeling des Ruggemargs: verliesen-
de zyn verstand, het roeren, gevoelen en
eerlang het leven. En den geleerden Heer
Tulp, van een Patient met een Deegen in Tulp Libri 3.
't Merg des Ruggegraats zynde getroffen, Cap 27 pag.
dat hy terstond ter aarde gevallen is, met 229, 230.
een gevolg van lammigheid, verlies des ver-
stands, en van alle bewegingen, so dat hy
den derden dag is gestorven.

LXVI.

Daar dan nog eenige hoop ter genesing De Chirurg-
verschynt, of daar (al-hoewel desperaat) Syns moeten
T 3 den moet meer be-

*Te woen als in
haar magt sy.*

den Lyder nog eenige dagen in 't leven soude kunnen blyven, daar sal men denaaste Bloed-vrienden de saken foodanig aandienen, als op de reden bevestigt, des Lyders *verwondig* en toestand ons leerd en ver-toond: sig wel wagtende meer te beloven als doenelyk zy, of om (gelyk veel *Empirici*, *Lap*-en *Quak-salvers* doen) nog hoop van geneſing te geven, daar een geoeffende het contrarie weet, die selfs in twyfelagtige saken, ook so zyn voorſegging ſal weten te ſchikken, dat geen op-komende of ook aangroeyende ſware toevallen zyn eer en goeden naam ſullen kunnen beſchadigen.

LXVII.

*Het Ruggemarg kan niet
ligt door ſteekende Werk-
tuigen worden beſchadigt.*

De *Wonden des Ruggemargs* dan kunnen geſteeken, gefabelt of ook geſchoten zyn, die geſtooken is moet juift door de *ronde Kraak beenige banden*, de welk de *Wervelbeenders* ſo gansch ſterk en vaſt vereenigen, door zyn gedrongen: want anders (myns oordeels) dit noobele *Merg* genoegſaam als ſteekvry, door een ſo vaſt Bolwerk van ſterke *Beenders* beſchanſt, niet ligtelyk door eenig ſteekent Inſtrument kan worden getroffen.

LXVIII.

De gefabelde als ook geſchoote Wonde des *Rugge-mergs*, moeten ook niet ſeer groot zyn, als die de hulp des *Chirurgyns* ſullen vereiſſchen, want de eerſte doorgaans ſoo geweldig en onbeſuift, als de andere
plomp

plomp en met een vermorseling der Beenderen vergeselschapt zynde, veel eer (gelyk als te vooren gesegt is) een haastige dood, als wat goeds ter geneefinge sullen belooven.

LXIX.

Evenwel daar nog de dienstigste hulpmiddelen mogten werden vereist. daar sal ook den Chirurgyen die terstond en met naarsigheid komen in 't werk te stellen: ist een gestookten Wonde, so sal men agt geven op het uytvloeyen des mergs, sulks ontrent des selfs bewaringe so dierbaar schattende, als de substantie van de Hercenen selfs. Men sal penetrante Medicamenten gebruiken en meest de sodanige, die men gewoon is in de gewonde Zenuen, Pesen enz. in 't werk te stellen; gelyk als daar zyn de *Gum Elemni*, *Mastiches*, *Olibanum*, *Benzoin*, *Sarcocolla*, *Mirre* *Labdanum*, *Theribinthina Veneta*, *Cera*, de *Balsam. Peruvianum*, *Copa Yva*, *Caphura*, *Crocus*, *Spiritus Vini*, de *Olei Laurinum*, *Palma*, *Hiperici*, *Mastichinum* *Spica*, *Theribinthina*, enz. Uit welke dat de best-dienstigste gekoosen, tot Balsams, Salven, of ook met Brandewyn vermeengelt, en so in de diepte der Wonde gespuit of gedrupt, of ook met wickjens daar in gebragt zynde, het gemoed en het oogwit des Chirurgyens mag voldoen. Voorts dient de gansche rugge met sodanige zenuw-versterkende Olien en Geroon plaasters, of indien der Patient wat roosagtig is, met *Spiritus Vini*, het *aqua Anti-paralitica*, of diergelyke versterkt,

sterkt, als ook het verband sodanigh besorgt als dan de hoedanigheid en de plaatse der Wonde, als ook den toestand des Patients voor 't noodigst sal komen te recomman-deren.

LXX.

Siet daar myn Leefer een korte verhandeling van de verwondinge ende verbreekinge der partyen des Opper-hoofds, des Aangesigts, ende des Hals: hebbende daar in het alder-opmerkens-waardigste voorgesteld ende vertoon. Wat nu wyders de Wonden van de andere deelen des Lichaams belangt, ik oordeel dat die van andere Schryvers so overtollig beschreeven zyn, dat uit de sulke en uit het gene by my ook in dese verhandelingen zyn toegedient, den naarfigen Leerling genoegzaam sal onderrigt zyn, hoe sig in allerley sware Gewonden sal hebben te dragen. Wat vorder de konst tot genesinge der Wonden en andere soorten van Axedenten aangaat, daar van verhoop ik, indien my de goede God tyt en gesontheit vergunt, nog eenige van de merkwaardigste stukken (so in haar gewigigste consideratien, als in voor-gevallene saken bestaande, den Leerling in het toekomende op te diffen; wenschende onderwyl (tot een besluit van dit werk) een yder konst-genoot, in zyn betragting ter hulpe van zyn Even-mensch, een gesegend ende gelukkig.

E I N D E

LYSTE

Der Medicinale, Chirurgicale,
en Chimifche

B O E K E N,

*Die in de Boekwinkel van HERMANUS
KENTLINK te bekomen zyn.*

- B** Lankaart (Stefanus) nieuwe hervormde Anatomie, duits, dese derde druk veel vermeerdert, en alle met nieuwe plate verrykt, in groot Octavo.
- Cartesiaansche Academie, ofte Institutien der Medicyne, in 8.
- Nieuwlygtende praktyk der Medice en Chimie, in 8.
- Konstkamer der Chirurgie, in 8.
- Verhandeling van de geneesing der Scheurbuik in 8.
- Verhandeling vande Operation of werking der Medicamenten, in 8.
- Nederlandsche Herbarius of kruidboek, met figure, in 8.
- Verhandeling der Leger en Scheepszichte, in 8.
- Blankaert (Arent) scheeps geneesoeffening wegens de ziekte die op de Oostindische vaart en Oostindie voorvallen, in 8.
- Berbette (Paulus) Medicinale en Chirurgicale werken, in 8.
- L. Schacht, Medicinale Colleeie of korte verhandeling der medicynen, in 8.

Lyft van Medicinale Boeken.

- J. le Mort werken compleet, bestaande in
1. Het ligt der Natuurkunde in 8.
2. Chimia, Medico, Physica, in 8.
3. Pharmasia, neffens de afbeeldinge der
Werkelykheit der lighamen. in 8.
J. Muis, praktyk der Chirurgie, bestaande
in verscheide deftige Heelkonstige Aan-
merkingen, in 8.
N. Heinsius nauwkeurige verhandeling
van het Podegra en Jigt. in 8.
—— verhandeling van het Quikzilver,
in 8.
Blasius verhandeling van 's menschen Lig-
haam in 8.
S. van Rusting, nieuw gebouw der Heel-
konst in 8.
—— Nieuw gebouw der Geneeskunst,
in 8.
—— Doodendans, in 8.
Vangion de Heelkonst in haar volmaaktheit
in 8.
J. Verbrugge, zee en landt Chirurgie, in 8.
N. l'Emery Chimiste stookhuys, in 8.
S. vander Wiel Heelkonstige aanmerkinge,
2 deele in 8.
E. Daalmans nieuwhervormde Genees en
Heelkonst, in 8.
De Heelkonstige verbanthuis-Meester, door
den Heer Belofte. in 8.
Kokburn verhandeling van de Zeeziekte,
in 8.
Lift en bedrog der Medicynen, in 8.
J. Yleman zeventig Heelkonstige aanmer-
kingen, in 8.

Lyst van Medecinale Boeken.

- R. de Graaff Anatomische en Medecinale werken met veel figuren in groot 8.
Buysens praktyk der Medecynen, in 8.
——— verhandeling der uytwerpselen. in 8
Zydonham verhandeling om alle ziekten te genezen, met aanmerkinge van Dr. Buysen, in 8.
Goris verhandeling der Pestziekte in 8.
Zee Chirurgie of Matroosen troost, in zeer veel gebreken den zeevarende overkomende, door Jan Kouwenburg, in 8.
Baggaert (Johannes) de waarheit ontwart van veel vooroordeelen ontrent de Medecynen in 8.
——— verhandeling van de Kinderpokken en Mazelen. in 8.
Helvetius verhandeling van alle de ziekten in 8.
——— om de Koorts te genezen zonder ingeven, in 8.
J. le Grue van de nuttigheit der salivatie en geneting der Venusqualen, in 8.
Overkamp alle zyne Medicinale en Chirurgicale Werken, in 4.
Dekkers Geneeskonstige Oeffeningen, in 4.
Bartolini Anatomie, in 4.
——— dito in 8.
Palfyns Heelkonstige Anatomie in groot 8 figuren.
——— Verhandeling van de oogziekte, in 4.
——— Ostologie of beschryving der Beenderen. in 4.
——— Verhandeling der Vrouwelyke deelen, in 4. -Ana-

1399673

Lyft van Medecinale Boeken.

- Anatomifche oeffeninge der twee
Aancengebore kinderen, in 8.
Dionis Chirurgicale Operatien met figure,
in groot 8.
— algemeene kraamkunde, in 8.
Paerde Boekjes of heil fame toevlugt tot de
genesing van Paarden en Koebeesten, in 8
Steenfnyde na de wys van Frere Jacques
de Ballieu in 8.
Lambregt van de ontsteking der oogen, in 8
Keil Anatomie in 8.
Willis van de Pestziekte, in 8
— van de Coortse te genesen in 8.
Geopende deure tot de Chimie met fig. in 8.
Aforismen, of kortbondige spreuken van
Hypokrates in 12.
Aforisme rakende zwanger gaan, de ziek-
tens, en andere toevallen der Vrouwen
door de Heer Mouriceau, in 12.
Apotheeken Amsterdamsche in 12.
— Haarlemsche in 12.
— Leeuwaarden, in 12.
— Londonse, in 12.
— Dordregtse, in 12.
— Rotterdamsche, in 8.

En vorder verscheide andere soorten van
Nederduitsche Boeken.

E Y N D E.